

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

Visky András

Tandori Dezső

Latzkovits Miklós

Czilczer Olga

Martin Heidegger

Jean-Paul Sartre

Stanley Cavell

POMPEJI

SZEGED, 1994. V. évf.

1994/3

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TARTALOM

1994/3.

Visky András	Goblen (vers)	7
Tandori Dezső	Ami jó (volt), tilos (volt)	9
Patrick Süskind	Sommer úr (részlet)	15
	<i>Bombitz Attila fordítása</i>	
Kovács Zoltán	Századelő (versek)	45
Latzkovits Miklós	A bátorság dicsérete (részlet)	48
Czilczér Olga	Egy szöcskeugrásnyira az ezüst- kéktől	63
	Egy hang a tó fölött	64
	Autó a gyepen	65
	Mont Blanc vidék (versek)	66
Hazai Attila	A férfi, aki elintézte, hogy jobbra be lehessen hajtani a Körútról a Király utcába	68
Peter Handke	Thukydidesznek	74
	<i>Horváth Márta fordítása</i>	
Octavian Paler	Én	78
	Védtelen gondolatok	85
	<i>Demény Péter fordítása</i>	
Martin Heidegger	Utam a fenomenológiába	95
	<i>Albert Sándor fordítása</i>	
Jean Paul Sartre	A tekintet	105
	<i>László Kinga fordítása</i>	
Stanley Cavell	A filozófia közönsége	116
	<i>Beck András fordítása</i>	

Szerkesztik:	Darvasi László Laczkó Sándor Szilasi László Utasi Csilla
Szerkesztőbizottság:	Bernáth Árpád Csejtei Dezső Hajnóczi Gábor Ilia Mihály Lengyel András
Képszerkesztő:	Erdély Dániel
Szerkesztőségi titkár:	Egyed Erika

ISSN 0865 5553

Megjelenik negyedévente.

Kiadja a Pompeji Alapítvány.

Szerkesztőség címe: POMPEJI Alapítvány

6722 Szeged, Petőfi S. sgt. 30–34. T.: (62)/310–011/3250 m.

Nyomdai előkészítés: In-Media Bt., Creative Labor Bt.

A technikai kivitelezésben közreműködött: Graffiti Kft.

Nyomdai munkák: Typo-System Kft.

Támogatta a József Attila Alapítvány,

Szeged Város Önkormányzata és a Soros Alapítvány.

A folyóirat előfizethető a szerkesztőség címén.

Szerkesztőségi órák: szerda 15⁰⁰–16⁰⁰.

POMPEJI
1994/3.

*A Pompeji szerkesztői a folyóirat ezen számát
a 60. születésnapját ünneplő Ilia Mihálynak ajánlják.*

Goblen

Már vártam önöket. A pontosság
van úgy, hogy nem kímélet. Ki
számíthatná ki a természetfeletti
vad következményeket! Önök talán igen?
Ne válaszoljanak, szavaktól én már
semmit nem remélek.

Itt életem, nézzenek körül,
szeressék meg e tárgyakat,
ahogyan én soha.

Úgy látom magam előtt Önöket, már
megbocsássanak, mint jóra való rovarok,
ahogy szétszélednek a fák között,
számomra ismeretlen utakon, billegnek
erős vállakon a lámpák és a kasztenek,
temérdek bőr, ezüst és alpakka —
az ablakból nem mozdulok, ígérem.

Az arcképeket is! Kérdése meglepő,
tapintatát, habár kedvemre nincs, most
jónéven veszem. Érdekesek? Megjárja.
Amennyire a goblenek e tájon.

Magam alkottam meg mindegyiket.
A stoppolás nem férfinak való, úgy,
gondolja? Mit tudhat erről ön!
Nem ismerhette azt a nagyszerű fejet,
amelyet Éden óta asszony nem viselt.
Szavak álltak közénk. Értelmüket
nem ismerem azóta sem.

Ó, mérhetetlen arc!
Sohase önmaga és változatlan!
Égi tünemény! Pokol! Pokol!
Vigyék, időm kevés, vigyék...

„Neked ott bent kell győznöd,
ideki nekem, a diktatúra nem oszt,
nem szoroz!” — mondtam neki a Torna Club
előtt. Zuhogott az eső, ő nevetett,
e szó jutott eszembe: vércsatak,
emlékszem.

Hallottam még a tenyerek örömteli
(csak később jöttem rá, hogy baljós)
csattanását. Láttam magam előtt a lányok
illatában fürdő boldog labdát...

Hogy mikor vittek el az elcsitult,
homályos épület elől, nem tudhatom.
Napok telhettek el, esett még mindig,
„hagyjatok itt szertemállanom!”, kapálóztam
fölényesen, ha hihetünk a durva
ápolóknak.

Így élek.
Nem láttam többé őt.

Vigyék, mit megkívánnak.
Ugyan kérem, nem érdemes a szóra.
A kerten át távozzanak, az ajtót
jól tegyék be.

Ne látogassanak, ha kérhetem.
Kevés elég nekem.

Ami jó (volt), tilos (volt)*

Mottó: „De jó, VI...!”

1. Általában

Általában tilos. De mi a lónál a pausálé? Van, mondjuk, három eladóverseny. A győztes lovat a tulaj köteles a kikiáltási áron elkőtyálni. Vagy boldogan szabadul. Ilyen futamoknál vannak a legcsudább dolgok. 33/1-ről, kérem, nyomda, nem 330/1-et...! leszalad Rock the Barney 8/1-re. Naná, nagyot nyer, ha Barney nyer, aki még 1000 fontot tett, pl. a tulaj, a 33/1-es oddsznál. 33.000 fontot nyer... Én, aki 10/1-nél kapcsolok, szintén nyerek 20 fontot a 2 fontomra. Öt napig megélek belőle, nem Budapesten, de Londonban igen. Dublinban hatig.

Pausálé az, hogy van ma igen sok jó író a 25 és a 43 éves kor-sávban. Miért pont itt? Miért pont „33” a Barney indítása? A bukik határozzák meg. Bizony. Nem evidencia. Konkrétum az, hogy nem tudnám én se összeállítani a „11”-et. Darvasi Laci, bocs, neki írok, ő hát nem, Podmaniczky, Garaczi, Károlyi Cs, Németh Gábor benne volna. Biztos. De nem. Velük is mind-mind van/volt valami „dolgom”. Pausálé mégis az, hogy ha van három ilyen eladóverseny egy nap, megrakod éllovaikat, mondjuk, 5-5-5 fonttal. Egy biztos bejön aszerint, hogy ki a favorit. Ha korán teszed dolgod, a 15 megrakott fontnál nyilván többet lesz, naná.

Németh Gábor nekem egyetlen versenyen is megrakható „ló”. Így is mondhatnám, köv. alcím, nyomda, kérem: t.i. hogy a múltkor elúszott a SZŰKSZÉKSZERŰSÉG viccem.

* Németh Gábor: eleven hal; Pesti Szalon, 1994, kb. 75 old.

2. Az evidencialista Németh Gábor (a)

Igen, nem SZÜKSÉGSZERÍSE, már az áldóját neki, hanem egy összeláncolt széket voltam gyáva kitenni a múltkori rendszerben: SZŰK SZÉK SZERŰSÉG. Olyasmi, mint egy szűk szék. Különben ez utóbbit senkinek sem kívánom. Sok madarat láttam meghalni már így, kicsi a kloákájuk, nem tudtam úgy kikotorni nekik, mint magamnak, három óra után elszántan. De önmentő elszántságomat a madarakkal elszenvedett kudarcoknak köszönhetem. S még hadd szórakozzam ki magam, mások szórakoztatásának ürügyén: ellenzékiiség, mi is volt az? Tegnap a madaraim sírjától jövet, jegyeztem fel 61–80. napi Symphoniám papírára — kis papírt! hogy ne jegyzetelhes sokat! kis papírba jegyzetelj! —, hogy: „Annyi szart nem ér az egész szar, hogy egy szarnál rosszabb rendszerben lázadjunk ellene. Nyugaton is így lázadnak, már tuti légkondicionáltba. Akik itt lázadtak”, írtam, én nem *gondolom* ezt, csak tegnap ezt írtam, „tisztelet a kivételnek, felértékeltek *azt* a rendszert, mert értékesíteni akarták, értékesedni akartak a belőle folyományozódóval”. Na, ilyeneket gondolok. Hát nem jobb, ha No Pass No Sale-lel, Methaaf-fal és Chilly Billyvel foglalkozom Limerickben?

Ezért voltam én gyáva a szűk székekkel. Meg is büntetett érte, székrekedéssel, a jó isten.

Németh Gábor nevénel az „a” ezt jelenti: nem tudom, evidencialista-e ő, vagy jelenségábrázoló inkább, de az „a” az a legjobb hendipecsoport, s ott van szerződve.

3. Javulás lehetősége

Lovaknál ezt így mondják: *able to improve*, képes javulásra, már hogy társadalmi munkában azt ne mondjam, fejlődőképes. Nagyon utálhattam azért a régi világot, nem? Igen. És: *exploded*, az nem expózva van, hanem, hogy fel vagy on tárva, ich kenne Dich, mint Kruscsev mondhatta, vagy ki. Nincs benne fantázia. Németh Gábor prózájában megvalósulás is van, ilyen dolgokkal: a „regény” szerkezete — a kép-elem végigvitele, végigvitele, vétel, igen mert el-elejt, újra felkapja a szegény hal sikalmas is, sic, nyomda. A mű egészen végigvonuló rejtelmes szál nyilvánvalóvá válik, nem szála-zódik szét, hát *hogy* nem láttuk akkor elejétől ezt? Az ilyen fondor-elegáns meglepetés-okozás Németh Gábornál egy-egy „baromi”

beszúrásával hitelesedik. Ez őlordságától — nekem majdnem mindenki „esq.”, mint megszólítás, a Gabriely az lord Németh, mint lord Sinclair etc. — nagyon elegáns. Természetesen a regény-féle aprólékos tagozódása mögött egyetlen nagy sóhaj van, de Németh inkább más így-úgy fényes lelkekre ügyelne, ne tépjék el magukat, saját magát nagy egészség jellemzi. El ne kiabáljam. Egyetlen nagy sóhaj: szart se ér úgy mindösszevissza az egész. Heroikus pózok 100 éve voltak, még szegény Nietzsche-nél, tehát ez ma bőven nincs, a próza elegáns. Jól az. Vagyis: fáj, hogy ez a mondás oly buta, „ami jó, az tilos”. De még rosszabb, hogy ld. J.A., lehet már mindent merni, bő lett a szűk szék, s értelme épp így nem nagyon van. A buki nem foglalkozik a lovak oddszával, fene tudja, nem írt ki semmit, sörözni ment.

4. Betűrend

Az írás még részben betűkből áll, ezek rendjéből. Németh Gábor nem csinál viccet ebből, két lajstroma is van. Híven a könyve rangjához, erre építkeznek. A galoppban — s már Hamlet is azt mondta: „Oh God... how weary, stale, flat and unprofitable...” e világi élet neki. S a „flat” szó galoppot is jelent. Az A-csoporton belül a Listed az „induló kategória”. Prózánkkal a 2. csoport és a 3. csoport közti senkiföldjén bajlódunk, évtizedek óta. Németh Gábor a Listed után most 3. csoportosban indul, úgy érzem. Prózája európai élmezőny.

Mert nem cizellál és nem aktualizál, csak ritkán. Magam is aktualizálok, sajnos, szórakoztatóan írok hetilapba, ahelyett, hogy Midnight Cockoo és Midwich Cockoo közt tudnék döntenit, mikor még a Nicholson plakátját is láttam a palánkon. Az *eleven hal* annak a szomorúságára mutat rá, hogy aki él, az ebbe belehal, de közben bőven ébren van, a falvédőkre gördeszkázik fel, aztán róluk jön le. De ezt a műfajt Garaczi műveli. A bánatot Podmaniczky. Németh Gábornak az okos elgondolkodás még inkább megmarad, ő afféle „főnök” — ezért lord nekem — e két másik szívem-közepe prózás társaságában. Itt nem értékrendekről van szó. Mind minimum Europ/A/Listed.

Szart se ér az egész, és mégis becsülettel végig kell szívni. Budát Pestnek hívjuk. Arra nézünk ott lakunk. Szóvicc, tessék, cizellálásom. De hogy a Tottenham Court Road más, mint Epsom-

ban a *Tottenham Corner*, ezt, vigasz az ének, a spéci szerencsejáték-lap nyomdászainak etc. jobban kéne tudni.

5. *Murray's Mazda (lő az Örök Tulajról, a téli pályáról)*

Próbálunk pontos prózát csinálni, egy Murray Gazda világában, ahol mégcsak tilos se már, ami jó volt. Már jó se, mondja Gabriely. Az európai álbéke óta még a klipek is kacatabbak, diszkósabbak. Hol a Radiohead? A 4 Non Blondes? A Preachers? Szegény Gun próbál még valamit. Cure-ék cizellálósak, angol diákvicc. Prodigy lement. Grant Lee Buffalo nem exposed még. Egy ilyen világban, ahol a tökhülyeség is tökhülye, és minden, mazdásan, el van adva nekünk, hogy hízzanak az üzerek, pontos próza írásán bajlódunk, evvel. Persze, hogy közel kerülünk egymáshoz, e szomorúságban, pörös felek, is.

Németh Gáborral sosem voltunk távol egymástól. Sőt. Nem is illik sokat elemezniem dolgát. „Két TV-vacsora”, a „dupla-”ez-meg-azok a Tottenham-Tottenham-világban a megőrzött jókedv szigetei. Abban bízik titkon a prózaíró, hogy lesz megint valami, ami jó, és egye fene, nem lesz tilos.

Dolgozatom tárgyszemélyének egyelőre az életművét kell kialakítania. Indulni egy sor fontos versenyben. Mint Ottlik sovány-sága, mondom ezt. Szerencsére épp a Blondes szól a Virginen. Kedvem „jó”. Ennyire. Dolgozatom tárgyszemélyének igen hosszú prózaírói életet kívánok, rá hagytam ugyanis — ahogy Györe Balázs fogja hamvaimat szétszórni a madársíroknál a Tabánban — cédulákon, remélem, minél épebben megmaradó újabb korszakom feldolgozását. S remélem, „jók” a cédulák, és a „tilos” szintén mélyről szól már, meg hogy „kaka az egész”, mélyről, szabadon. Hála az ének, mégse külső zsarnokságra, önleértékelő „hős” válaszul. De jó, VII”.

6. *Az Örök Talaj*

Persze, hogy az emberiségért állunk helyt. De már nem óhaj-tunk tőle, az emberiségtől semmit. Legtehetősebbjei valami ösztön-díjazással becsüljék meg társukat — kik mi volnánk —, a többi merüljön el a kifli és a sör árának még lehetséges emelésében. Letettem róluk. Németh Gábor prózája közelebbről kell, hogy

érintse a világot — direktsége, hiedelme ellenére, megvan. Itt alapoztam csak magánbeszélgetésekre. Még maga kedve szerinti önmagát kell tovább keresnie. Belülről tudom, magamról. De: az szép, ahogy a téli műanyag, dirt, „szar”, kb., equitrack pályákat hívják. All Weather. Minden időre. Én a minden időt inkább az elemibb, a J.A.-féle „örök talaj”-ra fordítom vissza. Ott kell helytállni az emberiségért, egy kaka pályán. A többi, mint Hamlet mondta, annyi.

Németh Gábor könyve máris *nagyon sok*.

Nagy „improve” van benne. Nem csodálkoznék, ha már a Gabriely szerep után... jönne ez.

Budapest

Tandori Dezső

William Blake was a
great artist and a
very angry man.

Diana Kingsley '94

„William Blake volt egy nagyszerű művész és egy nagyon mérges ember.”

Sommer úr

(Részlet*)

„Ennek a Sommer úrnak klausztrofóbiája van”, mondta anyám, mikor mindnyájan a vacsoránál ültünk és a zivatarról meg a Sommer úrral történt eseményről beszélgettünk. „Súlyos klausztrofóbiája van ennek a férfinak és a betegsége miatt nem tud a szobában nyugodtan megülni.”

„A klausztrofobia szigorúan véve azt jelenti”, mondta apám — „hogyan nem tud az ember megülni a szobában”, mondta anyám. „Ez nekem doktor Luchterhand a legapróbb részletekbe menően elmagyarázta.”

„A 'klausztrofobia' szó latin-görög eredetű”, mondta apám, „ami doktor Luchterhand előtt is bizonyára ismeretes. Két részből áll: 'claustrum' és 'phobia', ahol a 'claustrum' annyit tesz, mint 'zárt' vagy 'bezárt' — ahogy az a 'zárka' szónál is előfordul, vagy a 'Klausen' városnévnél, olaszul 'Chiusa', vagy a franciában 'Vaucluse' — ki tud még közületek olyan szót mondani, amelyben a 'claustrum' kifejezés elrejtve megtalálható?”

„Én”, mondta a nővérem, „Rita Stanglmeiertől hallottam, hogy Sommer úr mindig rángatózik. Izomrángása van; mint a sajtukukacnak, mondja Rita. Ha csak leül egy székre, már rángatózik is. Csak ha gyalogol, akkor nem rángatózik.”

„Ebben hasonlít az egyéves állatokhoz”, mondta apám, „vagy a két éves lovakhoz, akik ugyancsak rángatóznak és reszketnek és az idegességtől egész testükben remegnek, amikor például futtatásnál

* A történet első része a Pompeji 1993/3–4. számában olvasható. A részlet a szerző hasonló című művéből való. (© Patrick Süskind 1991, Diogenes Verlag AG Zürich)

első alkalommal lépnek a starthoz. A zsokéék összeszedhetik minden tudományukat, hogy ilyenkor visszaránthassák őket. Ki tudja közületek megmondani, mit jelent az, hogy 'visszarántani'?"

"Hülyeség!", mondta anyám. „Nálatok a kocsiban, ott nyugodtan rángatózhatott volna Sommer úr. Hiszen az a kis rángatózás senkit nem zavart volna!"

„Félek", mondta apám, „Sommer úr azért nem szállt be hozzánk a kocsiba, mert egy sztereotípiát használtam. Azt mondtam: 'Ne kísértse meg a halált!' Egyáltalán nem értem, hogyan történhetett ez meg velem. Biztos vagyok benne, hogy beszállt volna, ha egy kevésbé elcsépeelt kifejezést használok, például..."

„Badarság", mondta anyám, „azért nem szállt be, mert klauszrofóbiája van, és azért, mert nem csak hogy szobában, de még zárt autóban sem tud ülni. Kérdezd meg doktor Luchterhandot! Amíg zárt térben tartózkodik, — legyen az autó vagy szoba —, rohamai vannak."

„Miféle rohamai?" kérdeztem.

„Talán", mondta a bátyám, aki öt évvel volt nálam idősebb és már a Grimm-testvérek minden meséjét olvasta, „talán ez éppen úgy van Sommer úrnál, mint a 'Hatan járják be az egész világot' című mese gyorsfutójánál, aki egy nap alatt körbe tudja futni az egész földet. Ha hazaér, akkor az egyik lábát bőrszíjjal le kell szorítania, mert különben még továbbrohana."

„Természetesen ez is egy lehetőség", mondta apám. „Talán Sommer úrnak egyszerűen két láb túl sok és azért kell mindig rohangálnia. Meg kellene kérnünk doktor Luchterhandot, hogy csatolja fel neki az egyik lábát."

„Badarság", mondta anyám, „klausztrófóbiája van és kész, klausztrófia ellen pedig nincsen orvosság."

Amikor az ágyban feküdtem, még sokáig ez a különös szó motoszkált a fejemben: klausztrófia. Többször is elmondtam, nehogy elfelejtsem. „Klausztrófia... klausztrófia... Sommer úrnak klausztrófóbiája van... Ami azt jelenti, hogy nem tud megmaradni a szobájában.. és az, hogy nem tud megmaradni a szobájában. az azt jelenti, hogy mindig a szabadban kell neki rohangásznia... Mert neki klausztrófóbiája van, azért kell mindig a szabadban rohangásznia... Ha azonban a 'klausztrófia' ugyanaz. mint a 'szobában-megmaradni-nem-tudás' és a 'szobában-megmaradni-nem-tudás' ugyanaz mint a 'szabadban való rohangászás szükségessége',

akkor azonban a 'szabadban való rohangászás szükségessége' is ugyanaz mint a 'klausztofóbia'... és akkor a 'klausztofóbia' súlyos szava helyett egyszerűen azt lehetne mondani, hogy 'szabadban való rohangászás szükségessége'... De ez azt jelentené, hogy ha anyám azt mondja: 'Sommer úrnak mindig a szabadban kell rohangásznia, mert klausztofóbiája van', éppen úgy mondhatná: 'Sommer úrnak mindig a szabadban kell rohangásznia, mert neki a szabadban kell rohangásznia'...

És akkor egy kissé megszédült a fejem, és megpróbáltam ezt az eszeveszett új szót és mindazt, ami ezzel összefüggött, gyorsan elfelejteni. És elképzeltem helyette, hogy Sommer úrnak egyáltalán nincs is olyanja és szükségből sem csinálja, egyszerűen azért rohangászik mindig a szabadban, mert élvezet készteti őt a szabadban való rohangászásra, éppenúgy, mint ahogy engem is az élvezet késztetett fára mászni. Szórakozásból és kedvtelésből rohangászott Sommer úr a szabadban, így volt ez és nem másképp, és mind a kavaró magyarázatok, mind a latin szavak, amiket a nagyok agyaltak ki vacsora közben, ugyanolyan badarság, mint az a felcsatolt lábú dolog a 'Hatan járják be a világot' meséből.

De kis idő múlva Sommer úr arca jelent meg előttem, ahogy azt az ablakon keresztül láttam, az esőáztatott arc a félig nyitott szájjal és az óriási, borzadva meredő szemekkel, és azt gondoltam; nem így néz az, aki csak szórakozik, annak az embernek nem lehet ilyen arca, aki akármit is, de kedvtelésből és örömből tesz. Az néz így, aki fél; vagy az néz így, aki szomjas, és egy egész tavat is ki tudna inni a zuhogó eső kellős közepén, annyira szomjas. És megint megszédültem, és megpróbáltam minden erőmmel Sommer úr arcát elfelejteni, de minél hevesebben próbáltam elfelejteni, annál tisztábban jelent meg újra a szemem előtt: minden ráncot, minden izzadság- és esőcseppet, a legparányibb rezzenését is azoknak az ajkaknak, amelyek valamit mormolni látszottak. És a mormogás tisztább és hangosabb lett, és megértettem Sommer úr hangját, amely esengve kérte: 'Hagyjatok már engem békében! hagyjatok már, hagyjatok békében!'

És csak ekkor sikerült elterelnem a gondolataimat, a hangja segített. Az arc eltűnt, és nemsokára elaludtam.

Az osztályban volt egy Carolina Kückelmann nevű lány. Sötét szemei voltak, sötét szempillái és sötétbarna haját a jobb halántéká-

nál felcsatolva hordta. A tarkóján, és a fülcimpa és a nyak közötti piciny gödröcskében leheletnyi pihék voltak, amelyek megcsillantak a napfényben és néha a szélben egész halkan meg is rezzentek. Amikor nevetett, gyönyörű, érdes hangján, nyakát a magasba nyújtotta, fejét pedig hátra vetette és egész arca ragyogott az élvezettől és még a szemeit is egészen lehunyta. Mindig elbámultam volna ezt az arcot, és bámultam is, valahányszor csak lehetett, az órán vagy a szünetek alatt. De csak lopva tettem és úgy, hogy senki nem vette észre, még maga Carolina sem, mert alapvetően igen félénk fiú voltam.

Az álmaimban kevésbé voltam félénk. Ott kézen fogtam őt és az erdőbe vezettem és fára másztam vele. Mellette ülve egy ágon az arcába néztem, egészen közről, és történeteket meséltem neki. És nevetnie kellett, hátravetette a fejét és becsukta a szemeit, és én halkan a füle mögé és a tarkójába szuszoghattam, oda, ahol a pihék voltak. Hetente többször is voltak ilyen és hasonló álmaim. Szép álmok voltak — nem akarok panaszkodni —, de csak álmok voltak, és ahogy minden álom, ezek sem voltak valóságosan laktatóak. Mindent megadtam volna azért, csak hogy Carolina egyszer, csak egyetlen egyszer a valóságban is velem legyen, hogy a tarkójába vagy valahová máshová beleszuszoghassak... Sajnos ennek még a lehetősége sem állt fenn, mert Carolina ott lakott, ahol a legtöbb gyerek, Obernseeben, és egyedül én laktam Unternseeben. Az iskolából vezető út rögtön az iskolakapu mögött elágazott és egymástól elválva vezettek a Schulbergen lefelé, a mezőkön keresztül az erdőhöz, és mielőtt még az erdőben eltűntek volna, már olyan messze voltak egymástól, hogy Carolinát a többiektől nem tudtam megkülönböztetni. Csak a nevetése hallatszott néha át. De csak egy bizonyos időjárás esetén, déli szélben csengett felém a távolból, a földeken át az a karcos nevetés, és egészen hazáig kísért. De hát mikor fújt nálunk déli szél!

Egy napon aztán — egy szombaton — csoda történt. A szünet kellős közepén felém szaladt Carolina, megállt előttem, egészen közel, és azt mondta: „Te! Te ugye mindig egyedül mész Unternseebe?”

„Igen”, mondtam.

„Te! Hétfőn veled megyek...”

És még hozzáfűzött egy csomó magyarázatot, beszélt anyjának egy barátnőjéről, aki Unternseeben lakik, és hogy az anyja őt a barátnőjétől akarja elvinni, és hogy ő aztán az anyjával vagy a barát-

nőjével vagy az anyjával és a barátnőjével... — már nem tudom, elfelejtettem már amikor mondta, úgy meg voltam lepve, úgy el voltam kábulva a mondattól: „Hétfőn veled megyek!”, hogy bizony semmi mást nem is hallottam és nem is akartam hallani, csak azt az egyetlen, azt a csodálatos mondatot: „Hétfőn veled megyek!”

A nap hátralevő részében, sőt egész hétvégén ez a mondat csengett a fülemben, és milyen gyönyörűen csengett — ah, mit beszélek! — gyönyörűbben csengett, mint bármi, amit eddig a Grimm-testvérektől olvastam, gyönyörűbben, mint a hercegnő ígérete a ‘Békakirályban’: „A tányérocskámból fogsz enni, az ágyascámban fogsz aludni”, és számoltam a napokat, türelmetlenebbül, mint a manócska: „Ma főzök, holnap sütök, holnapután elhozom a királynő gyermekét!” Úgy képzeltem, én vagyok Szerencsés Jankó és Víg Cimbora és az Aranyhegy Királya egy személyben... „Holnap veled megyek!” —

Elő is készítettem mindent. Szombaton és vasárnap az erdőben bókászta, hogy kiválasszam a legalkalmasabb útvonalat. Mert hogy Carolinával nem a normális úton mennék, az kezdettől biztos volt. Meg kellett ismernie legtutkosabb útjaimat, a legrejtettebb látnivalókat akartam neki megmutatni. Az Obernseebe vezető útnak el kell majd halványodnia emlékezetében ama gyönyörűségek láttán, amelyeket az én, a mi közös Unternseebe vezető utunkon láthat.

Hosszú mérlegelés után egy olyan útvonal mellett döntöttem, amely az erdő széle mögött az úttól kissé jobbra kanyarodott, egy szurdokon át egy fenyőirtáshoz vezetett és onnan mohás részen keresztül egy lomboserdőhöz, mielőtt meredeken a tóhoz lejtett volna. Ez az útvonal nem kevesebb, mint hat látnivalóval volt megspékelve, ennyit akartam Carolinának megmutatni és szakavatott kommentárokkal elmagyarázni. Részleteiben a következőkről volt szó:

a) a villamossági művek egy transzformátorházikócskája, még közel az út széléhez, ahonnan állandó zümmögés hallatszott, és amelynek bejárati ajtaján egy sárga tábla lógott, rajta piros villám és a figyelmeztetés: „Vigyázat! Magasfeszültség — Életveszély!”

b) egy televény hét málnabokorral, rajtuk érett bogycók

c) egy őzetető — pillanatnyilag ugyan széna nélkül, van ott viszont egy nyálaláló hatalmas sőtömb

d) egy fa, amiről azt mesélik, a háború után felakasztotta magát rá egy öreg náci

e) egy csaknem egy méter magas és egy méter ötven átmérőjű hangyaboly, és végül, az útvonal vég- és csúcspontjaként,

f) egy csodálatos öreg tölgy, amelyet Carolinával szándékoztam megmászni, hogy egy megbízható villaágról, tíz méter magasan, felejtethetetlen kilátást élvezhessünk a tóról, és hogy hozzáhajolhassak és a tarkójába szuszoghassak.

A konyhaszekrényből kekszet loptam, a jégszekrényből egy pohár joghurtot, a pincéből két almát és egy üveg ribizlilevet. Bepakoltam mindent egy nagy cipősdobozba és vasárnap délután kivitettem a villaágra, hogy legyen elemőzsiánk. Esténként az ágyban agyaltam ki azokat a történeteket, amelyekkel Carolinát akartam szórakoztatni és megnevettetni, egyet az útra, egy másikat, majd ha a tölgyfán időzünk. Felkapcsoltam még egyszer a villanyt, az éjjeliszekrény fiókjából előkerestem egy csavarhúzó és azt az iskolatáskámba dugtam, hogy holnap, mint az én legértékesebb tulajdonomat búcsúzásul nekiajándékozhassem. Az ágyban újból átismételttem a két történetet, a lehető legpontosabban átpörgettem a holnapi nap tervezett menetét, átrágtam magam többször is az út állomásain a)-tól f)-ig, és a csavarhúzó átadásának helyén és pillanatán, rekapituláltam a cipősdoboz tartalmát, amely most már kint várt ránk az erdőben, a villaágon — soha még randevú gondosabban nem volt előkészítve! —, és végül átadtam magam a szendergésnek, az ő édes szavaitól kísérve: „Hétfőn veled megyek... hétfőn veled megyek...!”

A hétfői nap kifogástalanul szépen indult. A nap szelíden sütött, az ég tiszta volt és kék mint a víz, az erdőben füttyörésztek a rigók, és a harkályok úgy megkopogtatták a fákat, hogy köröskörül minden visszhangzott. Csak akkor, úton az iskola felé jutott eszembe, hogy az előkészületeknél egyáltalán nem gondoltam arra, hogy bizony mit kezdek majd Carolinával, ha rossz lesz az idő. Az útvonal a)-tól f)-ig katasztrófa lenne eső vagy vihar esetén — szét tépett málnabokrokkal, csúnya hangyabollyal, csuromvizes mohás úttal, a csúszástól meg nem mászható tölgyfával és lefűjt vagy átázott elemőzsiás dobozzal. Gyönyörűséggel adtam át magam ezeknek a katasztrófa képzeteknek, hiszen édesek, merthogy fölösleges gondok voltak, és éppenséggel győzelmi mámor uralkodott rajtam: Egy fikarcnyit sem törődtem az időjárással — nem, az időjárás személyesen gondoskodott rólam. Nemcsak hogy ma elkísérhettem Carolina Kückelmannt — nem, még ráadásnak az év legszebb nap-

ját is megkaptam. Szerencsegyerek voltam. A jóisten rajtam nyugtatta gyönyörködő tekintetét, személyesen. Csak most — gondoltam —, a kegyesség állapotában ki nem rúgni a hámból! Csak most nem hibázni elbizakodottságból vagy büszkeségből, nem úgy járni mint jónéhány mesehős, akiktől bizony a már biztosnak hitt szerencse mégis elfordult!

Siettem. Semmiképpen nem késhettem el az iskolából. Az órák alatt is kifogástalanul viselkedtem, úgy mint még soha, nehogy a tanár valami csekélység miatt is bezárással büntethessen. Szelíd voltam mint a bárány és roppantul figyeltem, derék, törekvő, kiváló és példás diák módjára. Carolina felé egyszer sem pillantottam, kényszerítettem magam, hogy ne, még ne, megtiltottam magamnak, szinte babonásan, mintha elveszíthetném őt egy túl korai pillantás miatt...

Amikor az iskolának vége volt, kiderült, hogy a lányoknak még egy órát bent kell maradniuk, már nem is tudom, hogy miért, kézimunkatanítás miatt vagy valami más okból. Mindenesetre csak miniket fiúkat eresztettek el. Ezt a közjátékot nem vettem tragikusan — éppen ellenkezőleg. Úgy tűnt, mint valami kiegészítő vizsga, amit ki kell állnom, és amit persze ki is állnék, és ez a Carolinával óhajtott együttlétem különös megszentelését jelentené: Egy egész órát kell még egymásra várakoznunk!

Az útelágazásnál vártam, Obernsee és Unternsee között, alig húsz méterre az iskolakapu mögött. Egy kő meredt ki a földből ezen a helyen, egy őriáskő, egy szikladarab kerek, fényes felülete. A kőnek jellegzetes, kúpalakú bemélyedése volt. Azt mesélték, hogy ez a mélyedés az ördög lábnyomát őrzi, aki mérgeiben a földre toppantott, mert a parasztok a közelben templomot akartak építeni — réges-régen. Erre a sziklára ültem, és azzal ütöttem el az időt, hogy az ördöglyukban összegyűlt pocsolyányi esővizet kimergettem az ujjammal. A nap melegen tűzött a hátamra, az ég még mindig tiszta kéken ragyogott, ültem és vártam és meregettem és semmire sem gondoltam és leírhatatlanul jól éreztem magam a bőrömben.

Aztán, végre, jöttek a lányok. Először csapatostul rohantak el mellettem, és aztán, legutolsóként, ő. Felálltam. Felém futott, sötét haja lobogott, hajcsatja a jobb halántékánál le és fel táncolt, citromsárga ruhában volt, én felényújtottam a kezem, ő megállt előttem, olyan közel, mint akkor, a szünetben, meg akartam fogni a kezét,

magamhoz húzni, a legszívesebben azonnal átkaroltam volna és megcsókoltam volna az arcát, ő pedig így szólt: „Hát te?! Te rám vártál?”

„Igen”, mondtam.

„Te! Dehát én ma nem megyek veled. Anyukám barátnője beteg, és anyukám nem megy el hozzá, és az anyukám azt mondta, hogy...”

És magyarázatok hosszú összevisszasága következett, már nem is figyeltem oda rendesen, és még kevésbé lettem volna képes mindezt megjegyezni, mert egyszerre különös üresség támadt a fejemben és rogyadozni kezdtek a lábaim, és az egyetlen, amire még emlékszem, hogy miután mondókáját befejezte, azonnyomban megfordult és Obernsee irányában elsietett, citromsárgán, vilámgyorsan, hogy még utolérhesse a többi lányt.

Leereszkedtem a Schulberggről, hazafelé indultam. Nagyon lassan mehettem, mert amikor az erdő szélére értem és gépiesen visszanéztem a már messze magam mögött hagyott Obernsee-i útra, már senkit nem láttam. Megálltam, megfordultam és egy pillantást vetettem a Schulberg hullámos domborulatára, amerről jöttem. A nap már magasan a mezők felett járt, a szélnek még az árnyéka sem vetült a fűre. A vidék olyan volt, mintha megmerevedt volna.

És akkor megpillantottam egy mozgó pontocskát. Egy pontocskát, egészen balra az erdő szélén, amely állandó mozgással jobbra haladt, az erdő széle mellett, a Schulbergen felfelé, és fönt, pontosan a gerincvonalat követve, rézsútosan délfelé. Az ég háttérkékje előtt kirajzolódott, igaz hangya kicsinységben, mégis világosan egy ember körvonala, aki odafönt gyalogolt, és ráismertem Sommer úr három lábára. Szinte óramű pontossággal, egészen apró, másodpercnyi ütemű lépésekkel haladtak előre a lábak, és a távoli pontocska — lassan, és egyúttal gyorsan, az óra nagymutatójához hasonlóan — rézsútosan áthaladt a horizonton.

Egy évvel később megtanultam biciklizni. Ideje volt, hiszen már egy méter harmincöt magas voltam, harminckét kiló, és harminckét és feles cipőket hordtam. A biciklizés viszont soha nem érdekelt túlzottan. Imbolyogva haladni mindössze két vékony keréken, ez teljesen kétségesnek, sőt félelmetesnek tűnt, ugyanis senki sem tudta nekem elmagyarázni, miért zuhan el azonnal a bicikli

nyugalmi állapotában, amennyiben nincs kitámasztva, nekidöntve valaminek vagy ha nem tartják jó erősen — és miért *nem* dől el akkor, amikor egy harminckét kilós ember ül rá és minden segítő támasz nélkül elpedálozik. Azok a természeti törvények, amelyek e csodálatos jelenség alapját szolgálták, úgy mint a forgó mozgás törvénye és különösen az úgynevezett mechanikus energiamegmara-dási tétel, annak idején számomra teljesen ismeretlenek voltak, és még ma sem igazán sikerül megértenem, és maga a kifejezés 'me-
chanikus energiamegmaradási tétel' sem túl bizalomgerjesztő, és össze is tud zavarni úgy, hogy bizseregni és lüktetni kezd az a bizonyos hely a tarkómon.

Valószínűleg nem is tanultam volna meg biciklizni, ha nincsen rá feltétlenül szükségem. Dehát feltétlenül szükségem volt rá, mert zongoraleckéket kellett vennem. És zongoraleckéket csak annál a zongoratanárnőnél vehettem, aki Obernsee másik végén lakott, és ahova gyalog több mint egy órára lett volna szükség, biciklivel viszont — ahogy a bátyám azt nekem előre kiszámította — tizenhárom és fél perc alatt oda lehetett érn.

A zongoratanárnőt, már az anyám is nála tanult zongorázni és a nővérem és a bátyám és egyáltalán az egész környéken mindenki, aki csak egy billentyűt is le tudott ütni — a templomi orgonán kezdve Rita Stanglmeier harmonikájáig — a zongoratanárnőt Marie-Luise Funkelnek hívták, ráadásul Marie-Luise *kisasszonynak*. Erre a 'kisasszonyra' helyezte a legnagyobb hangsúlyt, bár soha az életben nem láttam olyan női lényt, aki kevésbé nézett volna ki kisasszonyosnak, mint Marie-Luise Funkel. Vén volt, púpos, ráncos, kicsi fekete bajuszka nőtt az orra alatt és semmi melle sem volt. Ezt bizonyosan tudom, mert láttam egyszer kombinében, amikor tévedésből egy órával korábban érkeztem és ő az ebéd utáni sziesztáját még nem fejezte be. Ott állt óriási, vén villájának bejáratánál, egy szál szoknyában és kombinében, de nem abban a finom, bő selyemkombinében, amit a hölgyek olyan nagyon szeretnek hordani, hanem abban a testhezálló, ujjatlan pamuttrikóban, amit mi, fiúk viselünk a tornaórán, és ebből a tornatrikóból lógtak ki ráncos karjai, nyúlt ki vékony, száraz nyaka — és alatta lapos és sovány volt, mintha csirkemelle lett volna. Ennek ellenére mégis ragaszkodott — hogy úgy mondjam — a 'kisasszonyhoz' a 'Funkel' előtt, és pedig azért, mert — és ezt igen gyakran hangoztatta, anélkül, hogy valakit érdekelt volna —, mert a férfiak különben még azt hinnék,

hogy házas, holott hajadon, és az is akár maradni. Persze ez a magyarázat pusztá badarság, semmi más, hiszen olyan férfi, aki ezt az öreg, bajszos, laposmellű Marie-Luise Funkelt elvette volna, olyan férfi az egész földkerekségen nem volt.

Valójában azért hívatta magát Funkel kisasszony 'Funkel kisasszonynak', mert 'Funkel asszonynak' semmiképp nem hívhatta magát, még ha szerette volna, akkor sem, ugyanis volt már egy Funkel asszony... vagy talán úgy jobban hangzik: volt még egy Funkel asszony. Funkel kisasszony anyja. És ha előbb azt mondtam Funkel kisasszonyra, hogy vén, igazából nem tudom, hogyan jellemezhetném Funkel asszonyt: őskövület, szikkadék, csontmaradvány, fakorhadék, ősköbük... Azt hiszem, megvolt vagy száz éves. Funkel asszony olyan öreg volt, hogy azt kell mondanom, élete a legszűkebb értelemben tekinthető létezésnek, inkább hasonlított egy szekrény, inkább egy megkövesedett és preparált pillangó vagy egy törékeny, vékonynyakú, régi váza létéhez, mint a hús-vér emberi létezéshez. Nem mozgott, nem beszélt, hogy mennyit hallhatott vagy láthatott, azt nem tudom, mert csak ülve láttam, más-ként soha. Éspedig a következőképpen ült: nyáron fehér tüllruhába bugyolálva, télen fekete bársonyba burkolva, amikből apró feje teknősbékaéhoz hasonlóan meredt előre — egy támlás karosszékben a zongoraszoba legtávolabbi sarkában, egy ingaóra alatt, némán, mozdulatlanul, észrevétlen. Egészen ritka esetekben, amikor egy növendék különös alapossággal tanulta meg a leckéjét és hibátlanul eljátszotta a Czerny-etűdöket, akkor Funkel kisasszony az óra végén a szoba közepére ment, hogy átordítson a támlás karosszéknek: „Ma!” — így nevezte az anyját: 'Ma' — „Ma! Adj a fiúcskának egy kekszet, olyan szépen játszott!” És akkor a szobán át kellett menni egészen a sarokhoz, és szorosan a támlás szék elé állni és kezünket nyújtani a vén múmia felé. És Funkel kisasszony újból átordított: „Adj a fiúcskának egy kekszet, Ma!”, és akkor leírhatatlan lassúsággal előbújt valahonnan a tüllborítás vagy a fekete bársony mélyéből egy kékes, remegő, törékeny, elaggott kar, és a kar, anélkül, hogy a szem vagy a teknősbékafej követte volna, átvándorolt a karfa jobb oldalán lévő kisasztalkához, amin egy süteményestál volt, kiemelt belőle egy kekszet, legtöbbször fehér krémmel töltött, négyszögletű ostyát, aztán lassan visszavándorolt a keksszel az asztal, majd a karfa fölé és csontos ujaiból ölen át a nyitott gyermektenyérbe ejtette, akár egy darab aranyat. Előfordult

néha, hogy a gyerekkéz és a vén ujj hegye egy pillanatra összeért, és persze hogy az ember halálra rémült, amikor kemény és hullószerű érintésre számított, és helyette az meleg, sőt forró, és hihetetlenül törékeny, puhelykönnyű, illékony volt, és persze meg is borzongatott, mint kézből elreppenő madár, olyan volt az érintése. De akkor már motyoghattuk a magunk „Köszönöm szépen, Funkel asszony”-unkját, és végre kimehettünk, ki a szobából, a sötét házból, ki a szabadba, a levegőre, a napra.

Már nem is tudom, hogy mennyi idő alatt sikerült megtanulnom a biciklizés szörnyű művészetét. Csak annyit tudok, hogy magamnak köszönhetem, undorral és szorgalommal vegyest, anyám biciklijén, az erdő egy könnyű lejtésű szurdokjában, ahol senki sem láthatott gyakorlatozás közben. Az út mindkét oldala olyan sűrű és meredek volt, hogy bármikor neki tudtam támaszkodni, vagy ha nem, akkor viszonylag puhán, avarba és laza földre eshettem. És egyszercsak, sok-sok sikertelen próbálkozás után egészen váratlanul rájöttem a fortélyára. Merthogy gurultam minden teoretikus meggondolásom és mély székszepeim ellenére, két keréken és teljesen szabadon — micsoda döbbenetes érzés és micsoda büszkeség! Háznak teraszán és a környező fűvön doktoráltam egy vizsgamenettel összegyűlt családom előtt, amiért is szüleimtől vastapsot, testvéreimtől pedig hatalmas visítást kaptam jutalmul. Ezek után bátyám bevezetett az utcai forgalmi rend legfontosabb szabályaiba, mindenekelőtt abba, hogy mindig szigorúan a jobb oldalon kell biciklizni, és a jobbot aszerint definiálta, hogy a kormány azon oldalán található a kézifék¹, és ettől kedve anyátlán árván, hetente egyszer Funkel kisasszonyhoz bicikliztem zongoraórát venni, szerda délutánonként háromtól négyig. Persze az a tizenhárom és fél perc, amit bátyám az útszakasz megtételére kiszámított, az nem rám volt szabva. A bátyám öt évvel volt nálam idősebb és versenykormányos és háromváltós bicikrije volt. Ezzel szemben én állva tekerem anyám hatalmas biciklijén. Ha egészen le is csavarták a nyeret, akkor sem tudtam egyszerre ülni és tekerni, vagy tekertem,

¹ Még ma is ehhez a hatásos definícióhoz tartom magam, ha pillanatnyi zavar állapotában már nem tudom megállapítani, merre van a jobb és merre a bal. Ilyenkor egyszerűen magam elé képelek egy kormányt, képzeletben meghúzom a kéziféket, és megint jó irányban vagyok. Olyan biciklire, amelyen a kormány mindkét oldalán van kézifék vagy — és ez még rosszabb! — csak a bal oldalán, soha nem szállnék fel.

vagy ütem, és ez rendkívül inefficiens, fárasztó, és amivel teljesen tisztában voltam, nevetséges mozgásra kényszerített: Álló helyzetben kellett a biciklit mozgásban tartanom, nekilendüléssel a nyeregbe préseltem magam, és az ingó ülésen jól szétterpesztett vagy magasrahúzott lábbal tartottam ki addig, amíg jó ütemben haladt a bicikli, hogy aztán újra a még pörgő pedálra ereszkedjem az újabb lendületvételhez. Ezzel az adagolós technikával tettem meg az utat házunktól a tó mentén, Obernseen át Funkel kisasszony villájáig, szűk húsz perc alatt, ha — bizony, ha semmi nem jött közbe! Pedig mi minden közbe nem jött. Úgy alakult ugyanis, hogy bár tudtam pedálozni, kormányozni, fékezni, fel- és leszállni stb., nem tudtam viszont előzni, és engem se lehetett megelőzni, sőt a szembejövő forgalommal sem tudtam mit kezdeni. Ha csak egy előlről vagy hátulról közeledő autó legkisebb motorzúgását meghallottam, azonnal fékeztem, leszálltam és addig vártam, amíg az autó tovább nem haladt. Ha más biciklisek jöttek velem szemben, megálltam és vártam, amíg azok túlra el nem tűntek. Ha gyalogost előztem, kicsivel mögöttem leszálltam, a biciklit tolvajfutottam mellette, és csak akkor tekertem tovább, amikor már messze magam mögött hagytam. A biciklizéshez előttem is, mögöttem is tökéletesen szabad pályára volt szükségem, valamint arra, hogy közben lehetőleg senki se bámulásson engem. És végül ott volt még félúton, Unternsee és Obernsee között Dr. Hartlaub asszony kutyája, egy undorító, apró terrier, ott kódorgott állandóan az utcán, és mindenre klaffolva rohant rá, aminek csak kereke volt. Támadásait csak úgy lehetett kivédeni, ha biciklijével a járdára hajtott az ember, ott ügyesen nekitámaszkodott a kerítésnek és keményen megfogódzkodott egy léche, felhúzott lábakkal a nyergen kuporogva, és addig várt, amíg Dr. Hartlaub asszony vissza nem hívta a bestiát. Hát nem csoda, hogy ilyen körülmények között sokszor még az a húsz perc sem volt elég, hogy magam mögött tudhassam az Obernsee másik végébe vezető utat, és így a biztonság kedvéért rászoktam arra, hogy már fél háromkor elinduljak hazulról, hogy legalább valamelyest pontosan érkezzem Funkel kisasszonyhoz.

Ha az előbb arról meséltem, hogy Funkel kisasszony alkalomadtán megparancsolta az anyjának, hogy kekszet osztogasson a növendékeinek, úgy akkor óvatosan azt is hozzáfűzhetem, hogy ez bizony csak igen ritka esetekben fordult elő. Semmiképp sem vált szokássá, mert Funkel kisasszony szigorú tanárnő volt, és nehezen

lehetett nála elérni, hogy elégedett legyen. Ha az ember felületesen tanulta meg a leckéjét, vagy a lapról olvasásnál egyik rossz hangot a másik után produkálta, akkor fenyegetően ingatni kezdte a fejét, és az egész arca elvörösödött, és a könyökével oldalba bökdösött, és ujjával dühösen a levegőbe csettingetett, végül nagy hirtelen kitört, ronda szitkokat szórva magából. Legkellemetlenebb jelene-temet vele kapcsolatban tanulásom megkezdése után egy évvel éltem át, és olyannyira megrázott, hogy még ma sem tudok rá izga-tottság nélkül visszagondolni.

Tíz percet késtem. Dr. Hartlaub asszony kutyája a kerítéshez szögezett, találkoztam két autóval, és négy gyalogost kellett mege-lőznöm. Amikor Funkel kisasszonyhoz értem, ő már vörösen ingó fejjel járt fel és alá a szobában, miközben ujjával a levegőbe csettingetett.

„Tudod, mennyi az idő?” morogta. Nem válaszoltam semmit. Nekem nem volt óráim. Az első karórámat ugyanis csak a tizenhar-madik születésnapomra kaptam meg.

„Oda nézz!” kiabálta, és a szobasarok irányába csettintett, ahol a mozdulatlanul ülő Funkel Ma fölött az ingaóra ketyegett. „Mind-járt negyed négy! Hol csavarogtál már megint?”

Elkezdtem összevissza dadogni valamit Dr. Hartlaub asszony kutyájáról, de nem engedte, hogy végigmondjam. „Kutya!” vágott a szavamba, „igen, igen kutyával játszott! Fagylaltot ettél! Ismerlek én benneteket! Állandóan Hirt asszony bódéja körül lődörögtök és semmi más nem jár az agyatokban, csak a fagyaltozás!”

Ez valami szörnyű aljasság volt! A szememre vetni nekem, hogy Hirt asszony bódéjánál fagylaltot ettem! Amikor én még zsebpénzt sem kapok! A bátyám, meg a barátai, azok csináltak ilyesmit. Az összes zsebpénzüket Hirt asszony bódéjába hordták. De nem én! Minden egyes fagylaltot úgy kellett nagy fáradsággal kikönyörög-nön anyámtól vagy a nővéremtől! Arcom verejtékével és a legna-gyobb nehézségeket is leküzdve tekertem a zongoraórára, és mégis azzal gyanúsítottak meg, hogy fagylaltot nyalva csavarogtam Hirt asszony bódéja körül! Ekkora aljasság hallatán elakadt a szavam és sírva fakadtam.

„Hagyod abba a bőgést!” vakkantotta Funkel kisasszony. „Vedd elő a dolgaid, és mutasd, mit tanultál! Biztos, hogy megint nem gya-koroltál.”

Sajnos a gyanúja nem volt egészen alaptalan. Az elmúlt héten tényleg szinte semmit sem gyakoroltam, de először is azért, mert fontosabb teendőim akadtak, másodszor meg azért, mert a feladott etűdök undokul nehezek voltak, fúgaszerű zagyvaság kánonban, de úgy, hogy a jobb és a bal kéz egymástól távol, az egyik közvetlenül itt, a másik közvetlenül ott játszik, makrancos ritmusban és szokatlan intervallumokban, és ráadásul még förtelmesen is hangzott. A komponistát Häßlernek hívták, ha nem tévedek — hogy az ördög vinné el!

Mégis azt hiszem, némi nehézség árán átpréseltem volna magam mind a két darabon, ha az odaút során ért mindenféle izgalom — legfőképpen Dr. Hartlaub asszony terrierjének támadása — és azt követően Funkel kisasszony dörgedelmei, az idegeimet nem zilálták volna szét. De így csak remegve és izzadva és könnyfátyoltól elhomályosult szemekkel ültem a zongoránál, előttem nyolcvannyalc billentyű és Häßler úr etűdjei, mögöttem Funkel kisasszony, akinek dühödt fújtatása a tarkómba csapott... — és tökéletesen megfeneklettem. Össze-vissza csináltam mindent, a basszust és a violinkulcsot, a fél és az egész hangokat, a negyed és nyolcad szüneteket, a balt és a jobbat... Az első sor végéig sem jutottam, amikor a billentyűk és a hangjegyek már a könnyek kaleidoszkópjában folytak szét, és lehanyatlottak a kezeim, és csak csendben sirdogáltam.

„Esszt mindjárt sejtettem!” sziszegte hátulról, és finom nyálpermet szitált a tarkómra. „Esszt mindjárt sejtettem. Későn jönni, fagylaltot enni és még kifogásokat is keresni, asszt tudnak az uraságok. De a leckéiket megcsinálni, asszt nem! Várj csak, kölyök! Megtanítalak én téged!” És azzal a hátam mögül előretört, legyökerezett mellém az ülőkére, megragadta mindkét kezével a jobbomat, minden egyes ujjamat külön, és püfölni kezdte velük sorban a billentyűket, úgy, ahogy azt Häßler úr megkomponálta. „Ezt ide! És ezt oda! És azt ide! És a hüvelykujjat oda! És a harmadikat ide! És ezt oda. És emezt oda!...”

És amikor a jobbal végzett, a bal került sorra hasonló módszer szerint: „Ezt ide! És ezt oda! És azt ide(!)...!”

Olyan bőszülten nyomogatta ide-oda az ujjaimat, mintha úgy akarta volna az etűdöket hangjegyről hangjegyre az ujjaimba préselni. Fájt is bizony, és vagy egy félórán át tartott. Aztán végre elengedett, becsapta a füzetet és azt prüszkölte: „Legközelebbre tudni

fogod őket, kölyök, és nem ám csak úgy lapról, hanem kívülről és allegro, különben lesz nemulass!" És aztán felkapott egy vastag, négykezes partitúrát, és a kottatartóra vágta. „És most tíz percen át Diabellit fogunk játszani, hogy végre megtanulj kottát olvasni. Jaj neked, ha egy hibát is elkövetsz!”

Megadóan bólintottam, és letöröltem könnyeimet az arcomról. Diabelli rendes komponista volt. Nem olyan fúgasintér, mint az a szörnyűséges Häßler. Diabellit egyszerű volt játszani, az együgyűségig egyszerű, és mégis mindig pompásan hangzott. Szerettem Diabellit, mégha a nővérem gyakran mondogatta is: „Aki egyáltalán nem tud zongorázni, az is el tudja Diabellit játszani.”

Játszottuk hát a négykezes Diabellit, Funkel kisasszony balra az orgonaszerű basszust, én két kézzel az unisono szopránt. Jó ideig egész kitűnően ment is minden, és egyre nagyobb biztonsággal játszottam, hálát adtam a jóistennek, hogy megteremtette Anton Diabelli komponistát, és végül olyannyira megkönnyebbültem, hogy közben egészen megfelejteztem arról, hogy a kis szonatina G-dúrban van jegyezve, vagyis ott volt az elején a Fisz előjegyzés, amely szerint a fehér billentyűkön huzamosabb ideig nem lehetett kényelmesen ide oda sétálni, bizonyos helyeken, a kotta minden további figyelmeztetése nélkül le kellett ütni egy fekete billentyűt is, és éppen azt a Fiszt, amelyik a G alatt található. És amikor az én szólamomban egyszer csak megjelent az a Fisz, nem ismertem fel, mint olyat, rögtön el is baltáztam, és helyette F-et játszottam, ami — és ezt minden zenebarát azonnal meg is érti —, kellemetlen disszonanciát eredményezett.

Hogyan történhetett, hogy másodszor is elkövettem ugyanazt a hibát, máig érthetetlen a számomra. Valószínűleg annyira figyeltem, hogy el ne kövessem, mert minden hangjegy mögött Fiszt gyanítottam, és a legszívesebben az elejétől fogva csak Fiszt játszottam volna, és szabályszerűen kényszeríteni kellett magam, nehogy a Fiszt leülsem, a Fiszt még ne, még ne... amíg... — hogy bizony, éppen azon a bizonyos helyen csak leütöttem az F-et Fisz helyett.

Pillanatok alatt rákvörös lett az arca, és rikácsolni kezdett: „Hát ez nem lehet igaz! Fiszt mondtam, a mennydörgős mennykőbe! Fiszt! Nem tudod, hogy mi az a Fisz, fafejű? Ez!” — peng-peng — és a G alatti billentyűre ütött a mutatóujjával, amelynek a vége az évtizedes zongoraóráktól már olyan laposra volt klopfolva, mint a tízpfeniges. — „Ez egy Fisz!...” — peng-peng — „Ez egy ... —” És

ekkor eltüsszentette magát. Tüsszentett, letörölte gyorsan a bajuszát említett mutatóujjával, és még rávágott kétszer, háromszor a billentyűre, miközben hangosan rikácsolt: „Ez egy Fisz, ez egy Fisz...!” Aztán előhúzta kezelőjéből a zsebkendőjét és kifújta az orrát.

Én viszont a Fiszre meredtem és elsápadtam. A billentyű elülső végére egy közel körömnagyságú, majdnem ceruzavastagságú, kukacmódra bepöndörödött, zöldessárgán villódzó, nyálfrissességű takonyfikadarab ragadt, amely nyilvánvalóan Funkel kisasszony orrából származott, onnan kitüsszentve a bajuszra, a bajuszból egy törlőmozdulattal a mutatóujjra, és a mutatóujjról a Fiszre került.

„Még egyszer előről!” morogta mellettem. „Egy-kettő-három-négy...” — s elkezdtünk játszani.

A következő harminc perc életem legszörnyűbb perceihez tartozik. Éreztem, ahogy kifut a vér az arcomból, és a tarkómon végigcsurog a hideg veríték. A hajam égnek állt, füleim hol felforrósodtak, hol jéghidegekké váltak, s a végén úgy eldugultak, mintha megsüketültem volna, alig hallottam már valamit Anton Diabelli bájos dallamából, az egésztestem csak gépiesen tudtam játszani, még a kottára sem pillantottam, az ujjaim a második ismétléstől önállóan tevékenykedtek — viszont tágranyílt szemekkel meredtem a G alatti vékony, fekete billentyűre, amire Marie-Luise Funkel takonygolyója ragadt... még hét ütem, még hat... Lehetetlen volt azt a billentyűt úgy leütnöm, hogy a közepén lévő trutymóba bele ne ügyetlenkedjem... még öt ütem, még négy... de ha nem ügyetlenkedem bele, és harmadszor is F-et játszom a Fisz helyett, akkor... még három ütem — oh, jóisten, tégy csodát! Szólj valamit! Tégy valamit! Hasítsd szét a földet! Zúzd szét a zongorát! Fordítsd vissza az időt, hogy ne kelljen azt a Fiszt leütnöm!... még két ütem, még egy... és a jóisten hallgatott és nem tett semmit, pedig már itt volt az utolsó, szörnyű ütem, ami hat nyolcadból állt — ezt még ma is tudom —, a D-től futott lefelé a Fiszig, és a G alatti negyedhangban végződött... mintha az ujjaim ezen a nyolcadlépcsőn az Orkuszbá támaszkodtak volna, D-C-H-A-G... — „Most a Fiszt!” sikoltotta mellettem... és én, teljes tudatában annak, hogy mit teszek, halálmegvető bátorssággal leütöttem az F-et. —

Éppen hogy csak el tudtam rántani az ujjaimat a billentyűkről, a zongorafedél máris lezuhan, Funkel kisasszony pedig úgy kilötte magát a levegőbe mellőlem, mint a skatulyás ördög.

„Ezt szándékosan csináltad!” ordította elcsukló hangon, és oly velőtrázón, hogy süketségem ellenére is a fülemben csengett minden szava. „Ezt szánt szándékkal csináltad, te lump csirkefogó! Te taknyos, te megátalkodott! Te szégyentelen, tökök szarházi, te...”

És vadul toporzékolva rohángált az ebédlőasztal körül, amely a szoba közepén állt, és minden második szavánál az öklével dühödten rácsapott.

„De én nem hagyom ám, hogy az orromnál fogva vezess, halod-e! Nehogy azt hidd, hogy packázhatsz velem! Felhívom anyádat! Felhívom apádat! Megmondom nekik, hogy jól verjenek el, úgy, hogy egy hétig ne tudj a fenekedre ülni. Megmondom nekik, hogy büntessenek három heti szobafogsággal, és napi három órán át gyakorold a G-dúr skálát, és hozzá a D-dúrt és az A-dúrt hozzá a Fisszel és a Cisszel és a Gisszel, addig, amíg álmodból felve tudod! Megismersz te még engem, kölyök! Fogsz te még engem... legszívesebben most mindjárt... én magam... sajátkezűleg...”

És a méregtől itt elakadt a hangja, és mindkét karjával a levegőben kalimpált, és a feje már olyan lila volt, hogy azt hittem, a következő pillanatban szét fog durranni, és végül megragadott egy almát az előtte lévő gyümölcsöstálból, felkapta, és olyan erővel vágta a falhoz, hogy az barna foltban loccsant szét az ingaórától balra, éppen az öreg mama teknősbékafeje felett.

És ekkor kísértetiesen, mintha megnyomtak volna egy gombot, a tüllhegyben megmozdult valami és a ruha redőiből előbújt az elaggott kéz, hogy automatikusan jobbra, a kekszhez vándoroljon...

Funkel kisasszony ezt egyáltalán nem vette észre, csak én láttam. Felrántotta maga mögött az ajtót, kinyújtott karral kifelé mutatott, és közben ezt rikácsolta: „Csomagold össze a dolgaid és tűnj el!” És amikor kitámolyogtam, hangosan bevágta mögöttem az ajtót.

Egész testemben reszkettem. Térdeim úgy rogyadoztak, hogy alig tudtam menni, nem hogy biciklizni. Remegő kezekkel csatoltam a kottákat a csomagtartóra és toltam magam mellett a biciklit. És miközben toltam, lelkemben a legsötétebb gondolatok forrongtak. Az, ami engem lázasan nyugtalanná tett, az, ami engem olyan izgalomba kergetett, hogy még a hideg is kirázott, az nem Funkel kisasszony mennydörgése volt; nem is fenyegetőzése, nem is valamiféle félelem. Sokkal inkább az a vérlázító felismerés, hogy az egész világ nem más, mint jogtalan, gonosz, galád aljasság. És e komisszágban a többiek voltak a bűnösök. És még hozzá mindenki.

Együttvéve és kivétel nélkül mindenki. Kezdve anyámon, aki nem vett nekem rendes biciklit, apámon, aki mindig mindent csak helyeselni tudott, bátyámon és nővéreimen, akik kajánul nevettek azon, hogy állva kellett bicikliznem; Dr. Hartlaub asszony undorító dögjön, aki állandóan molesztált, a gyalogosokon, akik eltorlaszolták az utat, úgyszólván szükségszerűen el kellett késnem; Häßler komponistán, aki a fűgáival leterhelt és megkínzott; Funkel kisasszonyon a hazug gyanúsításaival és az undorító taknyával a Fiszen... a jóistent is belevéve, bizony, még az úgynevezett jóistent is, akire ha csak *egyszer* lenne szüksége az embernek és akitől akkor esengve kér segítséget, semmi mást nem tud csinálni, mint-hogy gyáva hallgatásba burkolózik és hagyja az igaztalan sorsot beteljesedni. Mi szükségem van nekem erre az egész bagázsra, amely ráadásul még össze is esküdött ellenem! Mit érdekel engem ez a világ? E galád világban semmi veszténivalóm nincs. Fulladjanak meg a többiek a maguk aljasságában. Kenjék oda a taknyukat, ahová csak akarják. De nélkülem! Én már nem játszom velük. Agyót mondok ennek a világnak. Én megölöm magam. És méghozzá most rögtön.

Amikor kiagtaltam ezt a gondolatot, egészen megkönnyebült a lelkem. Pusztán az elképzelés, hogy csak „meg kell válnom az élet-től” — ahogy az emberek körülírják szépen ezt a processzust —, és minden kellemetlenséget és jogtalanságot egy csapásra megszüntethetek, valami rendkívül megnyugtató és felszabadító érzéssel töltött el. Elapadtak a könnyeim. Alábbhagyott a reszketés. És újra remény költözött a világba. Csak gyorsan kell cselekedni. Azonnal. Mielőtt még mást gondolok.

Ráugrottam a pedálra és elviharzottam. Obernsee közepén nem a hazafelé vezető utat válassztottam, hanem a Seestraßénál lefordultam jobbra, áttekertem az erdőn fel a dombra és egy, az iskolautat érintő földúton keresztül a transzformátorházacska irányába dőcögtem. A legnagyobb fa állt ott, amelyet csak ismertem, egy hatalmas, vén vörösfenyő. Ezt a fát akartam megmászni, hogy aztán a csúcjáról leugorhassak. Nem is jutott eszembe másfajta halálnem. Pedig tudtam, hogy az ember meg is fulladhat, leszúrhatja, felakaszthatja, megfojthatja magát, vagy meghalhat elektromos árammal is — utóbbit bátyám egyszer in extenso elmagyarázott, „ebben az esetben szükséged van egy null-vezetőre is” mondta, „ez a dolog Alfája és Omegája; null vezető nélkül semmire sem

mész, különben még a villamosvezetékeken ülő madarak is azonnyomban, minden nyikkanás nélkül lepottyannának. És mégsem ez történik. És miért nem? Mert nekik nincsen null-vezetőjük. Te ráadásul — elméletileg — még egy százezervoltos magasfeszültségű vezetéken is lóghatnál, anélkül, hogy valami is történne — már ha nincs null-vezetőd.” Így a bátyám. Komplikált volt nekem mindez, elektromos áram, meg hasonlók. Azt sem tudtam, hogy néz ki az a null-vezető. Nem — részemről csak a fáról való lezuhanásról lehetett szó. Esésben már volt tapasztalatom. És a zuhanás nem ijesztett meg. Ez volt az egyetlen hozzám illő módszer, hogy az élettől megváljak.

A transzformátorházacska mellett állítottam le a biciklit és átvágtam a bozóton a vörösfenyőhöz. Olyan vén volt, hogy alul már nem is voltak ágai. Éppen ezért először egy szomszédos, kisebb fenyőre kellett másznom, és onnan függeszkedtem át. Ment aztán már minden egyszerűen. Vastag, érdes ágakon másztam égneik felé, oly kényelmesen, mintha létrán lépkednék, és csak akkor álltam meg, amikor fény tört át felettem az ágak közül és a törzs úgy elvékonyodott, hogy érezhettem lágy lengését. Már csak karnyújtásnyira voltam a koronától, de akkor visszanéztem és nem láttam a lábaim alatt a talajt, csupán tűlevelek és ágak és fenyőtobozok szőnyegszerű, zöldesbarna szövedékét. Lehetetlen volt innen leugranom. Fentről, a felhők fölül úgy tűnt, mintha egy közeli, megtévesztően puha ágyba zuhannék, pedig az csak a bizonytalanba való ugrás lett volna. De én nem akartam a bizonytalanba ugrani, én látni akartam, hol, hova és hogyan esem. Az én zuhanásomnak Galileo Galilei szabadesési törvényét kellett követnie.

Vagyis megint visszamásztam a sötétebb régiókba, ágról ágra átkarolva a törzset, és közben le-lepillantgattam, hol táruul fel egy lyuk a szabadeséshez. Néhány ággal lejjebb meg is találtam ideális zuhanópályámat, aknamélységű volt, nyílegyenesen vezetett le a földre, ahol aztán a fa bütykös nyúlványai elintézhetik kemény és feltétlenül halálos becsapódásomat. Csak egy kicsit kellett eltávolodnom a törzstől, és kissé az ág szélére csúsznom, még az elrugaszkodás előtt, hogy minden akadély nélkül zuhanhassak a mélybe.

Lassan térdre ereszkedtem, leültem az ágra, nekidőltem a fatörzsnek és kifújtam magam. Egészen eddig a pillanatig eszembe sem jutott, hogy átgondoljam, mi is volt az én tulajdonképpeni szándékom, olyannyira beletemetkeztem magába a kivitelezésbe.

De akkor a döntő pillanat előtt, újból gondolatok ötlöttek fel és törtek előre bennem, és én úgy irányítottam őket, miután az egész gonosz világot és minden lakóját még egyszer kategórikusan elítéltem és elátkoztam, hogy meghitt elképzelés kerekedett ki belőlük az én saját temetésemről. Oh, annak pompásnak kell lennie! Zúgnak majd a templomi harangok, zeng az orgona, Obernsee temetője alig bírja befogadni a gyászolók tömegét. Virágokon, egy üvegkoporsóban feküdnek kiterítve, fekete lovacska húzna, és semmi nem hallatszana az értem szóló keserves zokogáson kívül. Zokognának a szüleim és a testvéreim, zokognának az osztálytársaim, zokogna Dr. Hartlaub asszony és Funkel kisasszony, messziről jött rokonok és barátok zokognának, és zokogva verné mindenki a mellét és fájdalmas panaszban törnének ki és azt kiáltanák: „Ah! A mi bűnünk, hogy ez a kedves, pótolhatatlan ember már nincsen közöttünk! Ah! Bárcsak jobban bántunk volna vele és ne lettünk volna olyan gonoszok és igazságtalanok hozzá, mert akkor még most is élne ez a jó, ez a kedves, ez a pótolhatatlan, drága ember!” És a sírom széle mellett állna Carolina Kückelmann és egy csokor virágot dobna nekem és a legeslegutolsó pillanat után könnyek közt és fájdalom kínozza karcos hangján azt kiáltaná: „Ah, te kedves! Te egyetlen! Bárcsak akkor hétfőn veled mentem volna!”

Csudálatosak ezek a fantáziaképek! Kéjelegtem bennük, mindig új variációkban pörgettem le a temetést, a ravatalozástól kezdve a sírköletételig, aholis magasztaló nekrológokat mondtak rólam, és végül úgy meghatódtam saját magamon, hogy bár zokogásban nem törtem ki, a szemeim bizony könnybe lábadtak. Ez volt a legszebb temetés, amit a környékünkön valaha is láthattak, és évtizedekkel később még mindig fájdalommal fognak visszaemlékezni rá... Az a legborzasztóbb, hogy valóságosan nem vehetek rajta részt, mert akkor ugye én halott leszek. Ez pedig igen-igen sajnálatos, és nincs is mit rajta hezitálni. Nekem *muszáj* halottnak lennem a saját temetésemén. Kettőt egyszerre nem lehet: Bosszút állni a *világon* és *benne* továbbélni. Marad tehát a bosszú!

Elengedtem a fenyő törzsét. Lassan, centiméterről centiméterre az ág vége felé kúsztam, miközben jobb kezemmel még a törzsbe kapaszkodtam, de már toltam is el magamat, a ballal pedig azt az ágat karoltam át, amelyiken ültem. És elérkezett a pillanat, amikor éppenhogy csak a mutatóujjam hegyével érintettem a törzsét... és aztán már a mutatóujjam hegyével sem... és aztán oldaltámaszté-

kom sem volt, és két kézzel keményen markoltam az ágat, úgy ültem rajta szabadon mint a madár, és alattam a mélység. A legnagyobb óvatossággal néztem lefelé. Talajszint feletti magasságomat házunk magasságának háromszorosára becsültem, s mivel házunk tíz méter magas volt, én harminc méter magasan lehettem. És Galileo Galilei törvényei értelmében exakt $2,4730986$ másodpercig² tartó zuhanás és $87,34$ kilométeróra végsebességű becsapódás várt rám földetéréskor.³

Sokáig bámultam lefelé. Csalogatott a mélység! Csábítóan vonzott magához. Mintha intett is volna „gyere, gyere!” Mintha láthatatlan erő húzna, „gyere, gyere!” Olyan egyszerű volt. Gyermekien egyszerű. Csak egy kicsit előredőlni, csak egy egészen kicsit kimozdulni az egyensúlyból — a többi már megy magától... „Gyere, gyere!”

Igen! Akarom! Csak nem tudok dönteni, mikor! Egy nagyon biztos pillanatban, egy pontban, egy időpontban! Én nem tudom azt mondani: „Most! Most megteszem!”

Elhatároztam, hogy háromig fogok számolni, ahogy versenyfutásnál is szoktuk, vagy amikor vízbe ugrunk, és ‘háromnál’ leugrom. Levegőt vettem és számoltam: „Egy... kettő...” — És itt megint meg kellett állnom, mert nem tudtam, hogy nyitott vagy csukott szemmel ugorjak-e. Rövid gondolkodás után amellett döntöttem, hogy csukott szemmel fogok számolni, ‘háromnál’ csukott szemmel a semmibe vetem magam és csak a zuhanás megkezdésének pillanatában nyitom ki újból a szemem. Becsuktam a szemem és számoltam: „Egy... kettő...”

És ekkor az út felől kopogást hallottam. Kemény, ritmusos kopogást, „tak-tak-tak-tak”, az én számolási ritmusomhoz képest dupla tempóban, az ‘egyre’ jött egy ‘tak’, ‘egy’ és ‘kettő’ között még egy, aztán a ‘kettőre’ és a ‘kettő’ és az azt követő ‘három’ között ismét egy — egzakt módon, mint Funkel kisasszony metronómja:

² A légellenállás elhanyagolása esetén!

³ Magától értetődő, ezt a számítást a tizedesvessző utáni hetedik helyig nem akkor, a fán ülve végeztem el, hanem csak sokkal később, zsebszámológép segítségével. A szabadesési törvények akkoriban nekem egyszerű szavak voltak, ismertem őket hallomásból, de pontos jelentésüket és matematikai formuláikat még nem. Akkori számításaim csupán arra korlátozódtak, hogy meg tudtam saccolni az esési magasságot, illetve diverzens empirikus tapasztalataimra támaszkodva sejtettem, hogy az esési idő az eddigiekhez képest hosszabb, a becsapódási sebesség pedig az eddigiekhez képest sokkal nagyobb lesz.

„Tak-tak-tak-tak”. Már-már úgy tűnt, a kopogás a számolásomat akarja utánozni. Kinyitottam a szemem, a kopogás hirtelen abba is maradt, helyette viszont zizegést, ágak recsegését, irtózatot, állati lihegést hallottam — és hirtelen ott állt alattam harminc méter mélyen Sommer úr, olyannyira alattam, hogyha leugranék, nemcsak magamat, de őt is szétzúzom. Belekapaszkodtam az ágba és nem mozdultam.

Sommer úr mozdulatlanul állt és szuszogott. Mikor megnyugodott kissé a lélegzése, alább is hagyott, a fejét minden irányba ide-oda forgatta, hogy alaposan körbefürkésszen. Aztán meglapult, baloldalt a bokrok alá kémlelt, jobboldalt a cserjésbe, miként egy indián, körbeosont a fa körül, ugyanazon a helyen megállt, még egyszer körbekémlelt, még egyszer körbefülelt (csak fölfelé nem!), és miután meggyőződött arról, hogy senki nem követte és széles vidéken teremtet lélek sem volt, három gyors mozdulattal eldobta a szalmakalapját, a botját és a hátizsákját, és mint egy ágyon, végignyúlt a földön, a gyökerek között. De nyugtot ebben az ágyban sem lelt, alighogy lefeküdt, hosszú, borzongató sóhajban tört ki — nem, ez nem is sóhajtás volt, a sóhajtásbnan már megkönnyebbülés is van, és ez inkább volt sírós nyöszörgés, mélyből feltörő, hörgő hang, amelyben kétség keveredett a megkönnyebbülés vágyával. És még egyszer ez a hajmeresztő hang, ez az esengő nyögés, akár a fájdalomtól megkínzott betegé, és újra megkönnyebbülés nélkül, megnyugvás nélkül, másodpercnyi pihenőt sem engedélyezve, mert újból felegyenesedett, a hátizsákja után kapott, heves mozdulatokkal kirángatta a vajaskenyerét, és egy lapos bádogkulacsot, és elkezdett enni, zabálni, tömte megába a vajaskenyeret, de minden harapásnál gyanakvóan újból körülkémlelt, mintha leselkedő ellenség bújt volna az erdőbe, mintha szörnyű üldöző lett volna mögötte, akit csak kevés és egyre csökkenő előnnyel tudott a háta mögött hagyni és aki bármely pillanatban előbukkanhat ezen a helyen. Pillanatok alatt felfalta a kenyeret, ivott még egy kortyot a kulacsból, és aztán megint kezdődött a lázas sietség, a pánikszerű felkerekedés. A kulacsot a hátizsákba dobta, a hátizsákot, miközben felállt, a vállára, a botot és a kalapot egyetlen mozdulattal kapta fel, és futólépésben elviharzott, lihegve, át a bozóton: zizegés, ágak recsegése, és az út felől a bot metronómszerű kopogása a kemény aszfalton: „Tak-tak-tak-tak...”, egyre halkabban.

Az ág tövébe kuporodtam, szorosan a fenyő törzséhez simulva, hogy hogyan kerülhettem oda vissza, már nem tudom. Reszkettem. Fáztam. És hirtelen semmi kedvem nem volt ahhoz, hogy a mélybe ugorjak. Az egésznet nevetségesnek tartottam. Már azt sem értettem, hogy hogyan juthattam ilyen idióta gondolatra; megölni magam egy takonygolyó miatt! Hiszen az imént láthattam egy embert, aki egész életén át a halál elől menekült.

Eltelt bizony öt-hat év is, amikor Sommer úrral újra s egyúttal utoljára találkoztam. Látni gyakran láttam ezidőben is, lehetetlen volt őt, aki mindig úton volt, nem észrevenni, valahol az országúton, a tó körüli számtalan kicsi út egyikén, a tágas réteken vagy éppen az erdőben. De számomra már nem tűnt különösnek, és azt hiszem, már senkinek sem tűnt különösnek, oly gyakran előbukkant, hogy átsiklottak felette, mint a vidék egy már túlon túl ismert inventárján, amelynek láttán már nem nagyon törnek ki csodálkozásban az emberek, és nem kiáltanak fel: „Nézd, ott a templomtorony! Nézd, ott a Schulberg! Nézd, ott megy az omnibusz!...” Mi legalábbis csak akkor, amikor apámmal vasárnaponként lóversenyre mentünk és megelőztük őt, akkor mondogattuk tréfaképpen: „Nézd, ott megy Sommer úr — a halált kísérti!”, és tulajdonképpen ezzel már nem is rá gondoltunk, hanem a mi sok-sok évvel ezelőtti jégesős élményünkre, amikor apám azt a sztereotíp kifejezést használta.

Úgy mondták, hogy a felesége babakészítő, meghalt, de pontosan már senki sem tudta, hogy mikor és hol, és a temetésén sem volt ott senki. Ő pedig már nem Stanglmeier festőmester szuterénjében lakott — ott most Rita lakott a férjével —, hanem néhány házzal odébb, Riedl halász padlásszobájában. De csak nagy ritkán tartózkodott otthon, mesélte később Riedl asszony, és akkor is csak nagyon rövid időre, hogy egyen valamit vagy hogy megigyon egy teát, aztán már rohant is tovább. Sokszor napokig nem ment haza, még aludni sem; hogy merre járt, hol töltötte az éjszakáit, hogy alvással töltötte-e egyáltalán vagy még inkább egybefolyt nála nappal és éjszaka az ide-oda rohangálás folytán — minderről senki sem tudott semmit. Nem is érdekelt senkit. Az embereknek most más gondjuk volt. Az autóikkal törődtek, a mosógépeikkel, a gyepöntőzőberendezéseikkel, de azzal már nem, hogy egy öreg különvagon vajon hol hajthatja le fejét éjszakára. Arról beszélgettek, mit hallot-

tak tegnap a rádióban vagy hogy mit láttak a tévében vagy Hirt asszony új önkiszolgáló boltjáról beszélgettek — de Sommer úrról sohasem! Sommer úr, bár alkalomadtán még fel-felbukkant, az emberek tudatában már megszűnt létezni. Sommer úr felett, ahogy mondják, elszállt az idő.

De nem feletem! Én lépést tartottam az idővel. A kor magaslatán álltam — nekem legalábbis úgy tűnt —, sőt sokszor még azt is éreztem, hogy megelőzőm a saját koromat! Megközelítőleg egy méter hetven magas és negyvenkilenc kilós voltam, és negyvenegyes cipőket hordtam. Már kishíján a gimnázium ötödik osztályába jártam. A Grimm-testvérek összes meséjét elolvastam, és hozzá a fél Maupassant-t. Már elszívtam egy fél cigarettát és két filmet is láttam a moziban egy osztrák császárnőről. És nem kellett sokáig várnom, és megkaptam a diákigazolványomat a rég óhajtott piros stemplivel „16 elmúlt”, ami feljogosított arra, hogy ne csak ifjúsági előadásokat látogathassak, és hogy „szülői és/vagy törvényes eltartói” kíséret nélkül is mászkálhassak 22 óráig nyilvános helyeken. Háromismeretlenes egyenleteket tudtam megoldani, kristálydetektort fabrikáltam, hogy foghassam a középhullámú adásokat, kívülről fel tudtam mondani a „De bello gallico” elejét és az Odüsszeia első sorát, utóbbi persze úgy, hogy soha egy görög szót nem tanultam meg. Diabellit már nem, és a gyűlölt Häßlert sem játszottam, a blues és a boogie-woogie mellett inkább olyan jónevű komponistákat, mint Haydnt, Schumannnt, Beethovent vagy Chopint, és Funkel kisasszony alkalmanként dührohamait is igen sztoikusán, titkos vigyorral túrtem el.

Fára már alig másztam. Volt ellenben saját biciklim, bátyám egykori versenykormányos és háromváltós biciklije, amivel az Unternsee és a Funkel-villa közti útszakasz régi tizenhárom és fél perces rrekordját tizenkét perc ötvenöt másodpercre, vagyis nem kevesebb mint harmincöt másodperccel javítottam — és saját karórán mérve az időt! Egyáltalán — a legnagyobb szerénységek közepe —, de kitűnő biciklis lettem, és nem csak ami a gyorsaságomat és a kitartásomat, hanem ami az ügyességemet is illeti; elengedett kormányval tekerni, elengedett kormányval kanyart bevenni, álló helyzetben vagy tövig behúzott fékkel és kontraeffektussal megfordulni, az nem volt probléma. Ráadásul menet közben még a csomagtartóra is fel tudtam állni — igaz, kissé értelmetlen dolog volt, viszont művészileg hatásos produkció, amely a mechanikus

energiamegmaradás tételébe vetett és időközben korlátlanra vált hitem ékesszóló bizonyítéka volt. A biciklizéssel szemben érzett szkepszisem tökéletesen eltűnt, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt lelkes biciklis lettem. És a biciklizés majdnem olyan volt mint a repülés.

Persze életem eme korszakában is voltak dolgok, amelyek megkeserítették létezésemet; különösképpen a) az a körülmény, hogy nem juthattam hozzá rendszeresen egy URH-sávot is fogni tudó rádiókészülékhez, és így arra kényszerültem, hogy a csütörtök esténként tíz és tizenegy között sugárzott bűnügyi hangjátékról lemondjak, és csak másnap reggel az iskolabuszon Cornelius Michel barátom előadásában hallgathattam meg őket, inkább rosszul mint jól elmesélve, és b) az a tény, hogy nekünk nem volt tévénk. „Televízió márpedig nem lesz az én házámban”, dekretálta apám, aki ugyanabban az évben született, mint amelyikben Giuseppe Verdi meghalt, „mert a televízió aláássa a házimuzsika gyakorlatát, tönkreteszi a szemet, felbomlasztja a családi életet, és egyáltalán, általános elhülyüléshez vezet”.⁴

Sajnos anyám sem mondott ellent ezen a ponton, és így esett, hogy Cornelius Michel barátomhoz kellett mennem, ha legalább néhanapján élvezni akartam az olyan jelentős kulturális eseményeket, mint „A legeslegjobb anyukát”, a „Lassie-t” vagy a „Hiram Hollyday kalandjait”.

Ostoba módon szinte minden ilyen adás az úgynevezett esti főműsoridő előtt ment és nyolc órakor ért véget, pontosan a híradó kezdete előtt. De pontban nyolc órakor nekem otthon a vacsoránál kellett ülnöm tisztára mosott kézzel. És mivel egy és ugyanazon időben egyszerre két helyen képtelenség lenni, mindenekelőtt már azért sem, mert a két helyet hét és fél perces útszakasz kötötte össze — a kézmosásról ne is beszélve —, tévénezős kiruccanásaim rendszerint a kötelességtudat és a szenvedély közötti klasszikus konfliktushoz vezettek. Ugyanis vagy már hét és fél perccel az adás befejezése előtt elindultam hazafelé és így lemaradtam a drámai tetőpont megoldásáról, vagy maradtam a végéig, következéské-

⁴ Egyetlen nap volt az évben, amikor a tévézés nem rontotta a szemet és általános elhülyüléshez sem vezetett, éspedig azon a július eleji napon, amikor a német derbit közvetítették a Hamburg-Horn úgőtpályáról. Ezalkalomból apám a fejére tett egy szürke cilindert, és a Michel családhoz utazott Obermseebe, és ott nézte meg a közvetítést.

pen hét és fél perces késéssel érkeztem a vacsorához, és ezáltal kieszközöltem egy veszekedést anyámmal, illetve apám hosszantartó, győzedelmes fejtegetéseit a televíziózás családfelbomlasztó hatásáról. Egész egyszerűen úgy éreztem, hogy eme életszakaszom ilyen és hasonló konfliktusokkal jellemezhető. Állandóan az a *kell*, így kell, azt nem kell, emezt jobban kellene... az embertől mindig elvártak valamit, kértek, követeltek: csináld ezt! csináld azt! el ne felejtsd! ezt már elintézted? voltál már ott? miért csak most mész?... — mindig nyomás alatt, mindig feszültségben, mindig időzavarban, mindig az órát lesve. Ritkán hagyták az embert békén annak idején... De most nem akarok siránkozásba bocsátkozni és belemerülni a gyermekkoromban ért mindenféle konfliktus elmesélésébe. Inkább megdörzsölgetem a tarkómat, talán meg is ütögetem párszor azt a bizonyos helyet finoman a mutatóujjammal, mert inkább arra kellene koncentrálnom, amit bizony szívesen megkerülnék, arra az utolsó találkozásra Sommer úrral, és hogy el tudjam mesélni és hogy befejezhessem az ő történetét és ezt a történetet.

Ősszel történt, azoknak a bizonyos Cornelius Michelnél töltött tévénezős estéknek az egyike után. Az adás unalmas volt, már előre sejteni lehetett a végét, ezért már öt perccel nyolc előtt elhagytam Michelék házáat, hogy valamelyest azért pontosan érkezzem haza a vacsorára.

Már régen sötétség borult a vidékre, csak nyugaton, a tó fölött látszott egy piciny, szürkés fény az égen. Világítás nélkül tekertem, egyrészt azért, mert a lámpám egyfolytában rossz volt — vagy az égő vagy a foglalat vagy a vezeték —, másrészt azért, mert bekapcsolt dinamóval a kerék üresjáratának a teljesítménye jelentősen csökken, és ezáltal az Unternseebe vezető út ideje is több mint egy perccel megnövekszik. Világításra amúgy sem volt szükségem. Már álmomban is ismertem az utat. És ha koromfekete volt az éjszaka, a keskeny utcácska aszfaltja akkor is mindig feketébb volt, mint a kertkapusorok az egyik, a bozótos a másik oldalon; arra kellett haladnom, ahol a legfeketébbnek látszott, és biztosan jó irányban voltam.

Így száguldottam a közelgő éjszakában, a versenykormánynak hajolva, hármas sebességben, fülembé süvített az ellenszél, egyre hűvösebb lett, és nyirkos is, és itt-ott füstszag terjengett.

Majdnem az útszakasz felén — az utca ezen a helyen kissé eltávolodott a tó mellől, könnyű ívben átvezetett egy régi kavicsbá-

nyán, amögül pedig erdők magaslottak ki — leesett a bicikliláncom. Sajnos ez igen gyakori defektje volt a különben még kifogástalanul működő sebességváltómnak; mindennek egy kinyúlt rugó volt az oka, amely már nem adott elég feszességet a láncnak. Délutánokat szerelgettem már miatta, de nem sikerült megoldanom a problémát. Tehát megálltam, leszálltam és a hátsókerék fölé hajoltam, hogy a fogaskerék és az abroncs közé szorult láncot ki tudjam rángatni, és hogy azt a pedál óvatos tekerésével újból visszaengedjem a fogaskerekekre. Olyan gyakori ez a procedúra, hogy minden nehézség nélkül, már sötétben is meg tudtam vele birkózni. A kellemetlen csak az, hogy minden ehhez hasonló esetben az ember keze iszonyúan bemocskolódik. És ezért mentem át, miután a láncot visszaszereltem, az utca másik, tó felé eső oldalára, hogy megtöröljem a kezemet egy juharfa nagy, száraz leveleivel. Mikor az ágakat félrehajtottam, szabad kilátás nyúlt a tóra. Nagy, fényes tükörhöz hasonlított. És a tükör szélén ott állt Sommer úr.

Először azt hittem, hogy nincsen rajta csizma. De aztán észrevettem, hogy csizmaszárig áll a vízben, néhány méterre a parttól, nekem háttal, nyugat felé, a másik partra tekintve, ahol a hegyek mögött még látszódott a halványsárga fény utolsó csíkja. Úgy állt ott, mint egy levert cölöp, egy sötét sziluett a tó fényes tükre előtt, hosszú, hullámvonalú botját a jobbájában tartva, fején a szalmakalap.

És aztán hirtelen megmozdult. Lépésről lépésre, minden harmadik lépésnél a botot előredöfve és lódítva egyet magán haladt Sommer úr egyre beljebb a tóba. Ment, mintha földeken váгна keresztül, a rá jellemző célirányos sietséggel, a tó közepe felé, nyílegyenesen nyugatnak. A tó sekély ezen a helyen, csak egész lassan mélyül. Miután húsz métert megtett, Sommer úrnak a víz épp csak a csípőjéig ért, és amikor a mellkasáig emelkedett, már egy kőhajításnyira volt a parttól. És ment tovább, ha lassította is a víz az iramát, akkor is feltartóztathatatlanul, egy pillanatig sem tétoválva, konokul, szinte már mohón, hogy legyőzhesse az őt akadályozni merészleő víztömeget. Végül eldobta a botját és a karjaival evezett tovább.

Álltam a parton és bámultam utána kikerekedett szemekkel és tátott szájjal, azt hiszem, úgy nézhettem ki, mint akinek éppen egy izgalmas történetet meséltek el. Nem rémültem meg, sokkal inkább megdöbbenett a látvány, lebilincsel, anélkül persze, hogy a történetek iszonyatát rögvest megérthettem volna. Először azt gondol-

tam, hogy csak ott álldogál és keres valamit a vízben, amit talán elveszített; dehát ki álldogál csizmástól a vízben, miközben keres valamit? Aztán, amikor nekiindult, azt gondoltam: akkor talán fürdőt vesz; dehát ki vesz fürdőt teljes öltözetben, éjszaka, októberben? És végül, amikor egyre mélyebb és mélyebb vizekre ért, az az abszurd gondolatom támadt, hogy talán gyalog akarja átszelni a tavat — nem ám úszva: egy pillanatig sem gondoltam úszásra, Sommer úr és az úzás, az két külön fogalom, nem: gyalog fog átkelni, a tó alján rohan át, száz méterrel a víz alatt, öt kilométer a másik partig.

Most már válláig ért a víz, most nyakig... és nyomult tovább előre, tovább, a tó belsejébe... és ott még egyszer kiemelkedett a vízből, biztosan a fenék egyenetlensége miatt még egyszer a válláig ért a víz... és ment tovább, és egyre mélyebbre merült, nyakig, az ádámcsutkájáig, az ajkáig... — és csak most kezdtem el sejteni, mi is történik, de nem mozdultam, nem kiabáltam: „Sommer úr! Álljon meg! Vissza!”, nem rohantam segítségért, nem néztem mentőcsónak, tutaj, gumimatrac után, bizony, még csak egy szempillantásnyi időre sem vesztettem el szemem elől fejének apró pontocskáját, amely ott kinn a távolban egyre süllyedt.

Egyszer csak eltűnt. A szalmakalap úszott a vizen. Borzalmasan hosszú idő elteltével, talán fél, talán egy egész perc után még néhány buborék tört a felszínre, aztán megint semmi. Csak az a nevetséges szalmakalap úszott egész lassan délnyugat felé. Néztem utána, sokáig, míg az alkonyodó messziségben végleg el nem tűnt.

Két hét telt el, mire valakinek feltűnt Sommer úr eltűnése. Éspedig Riedl halász feleségének tűnt fel elsőként, mert már aggódni kezdett a padlásszobáért járó havi lakbér miatt. Miután Sommer úr újabb két hét elmúltával sem került elő, Stanglmeier asszonnyal tanácskozott, aki pedig Hirt asszonnyal tanácskozott, aki pedig a vevőit kérdezgette. De mivel senki sem látta Sommer urat, és senki sem tudott mit mondani tartózkodási helyét illetően, Riedl halász úgy határozott további két hét elteltével, hogy bejelenti a rendőrségnek Sommer úr eltűnését, és egy héttel később meg is jelent az újság helyi hírei között a rövid felhívás egy ősrégi útlevélkép társaságában, amin persze senki emberfia nem ismerte volna fel Sommer urat; a kép mint fiatalembert ábrázolta, sűrű fekete hajzattal, karakán pillantással és bizakodó, majdhogynem hetyke mosollyal

az ajkán. És a fotó alatt első alkalommal volt olvasható Sommer úr teljes neve: Maximilian Ernst Aegidius Sommer.

Ezért aztán a faluban rövid időre megint beszédtema lett Sommer úr és az ő eltűnése. „Teljesen megőrült”, mondták néhányan, „biztos eltévedt és most nem talál haza. Valószínűleg már azt sem tudja, hogy hívják és hogy hol lakik.”

„Tálán kivándorolt”, mondták mások, „Kanadába vagy Ausztráliába, mert a klausztrofóbiájával nálunk Európában már túl szűken érezte magát.”

„Eltévedt a hegyekben és egy szakadéokban halálra zúzta magát”, mondták ismét mások.

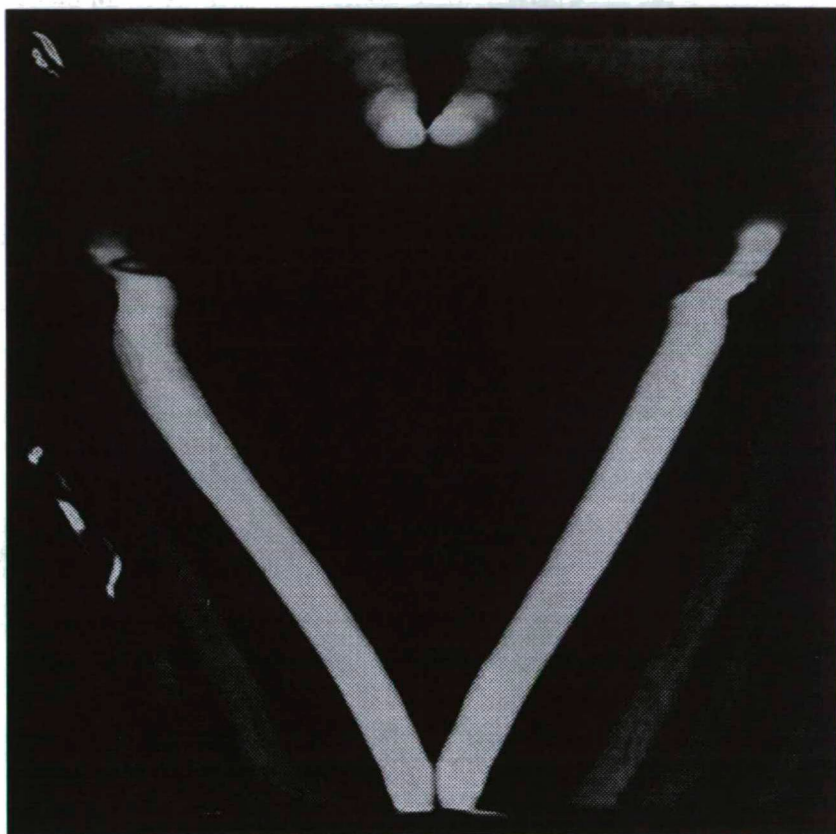
A tóra nem ment ki senki. És mielőtt még az újság megsárgult volna, Sommer urat az emberek elfelejtették. Egyébként sem hiányzott senkinek. Riedl asszony összepakolta a dolgait a pince egy sarkába, és a szobát azontúl nyári vendégeknek adta ki. De soha nem azt mondta: „nyári vendégek”, az túl bizarrnak tűnt volna neki. Azt mondta: „városiak” vagy azt: „túristák”.

Én pedig hallgattam. Egy szót sem szóltam. Még azon az estén sem, amikor alapos késéssel értem haza, és végig kellett hallgatnom a televíziózás bomlasztó hatásáról szóló szemrehányásokat; már akkor sem meséltem semmit arról, amiről pedig mindent tudtam. És később sem. Sem a nővéremnek, sem a bátyámnak, sem a rendőrségnek, még Cornelius Michelnek sem szóltam egy árva szót sem...

Nem tudom, mi készítetett erre az állhatatos és hosszan tartó hallgatásra... de az biztos, hogy nem a félelem, nem bűn és nem is valamiféle rossz lelkiismeret. Sokkal inkább az emlékezés: arra a nyögésre az erdőben, azokra a remegő ajkakra az esőben, arra a könnyörgő mondatra: „Hát hagyjatok már engem békében!” — és annak az emléke, ami már akkor hallgatni kényszerített, amikor a vízben láttam elmerülni Sommer urat.

*Ambach am Starnberger See
Bochum–Szeged*

*Patrick Süskind
Fordította: Bombitz Attila*

Gyarmati Ágnes munkája

Századelő

I. Irodalom

Fanni halála után hagyományai
illetéketelen kezekbe jutván —
a hagyomány sajátossága,
hogy kéz közé jutván a környéken
mindenki gyanússá lesz
s a törekvés ennek elkerülésére
csak jobban beleforгатja az embert
a mártásba, fokhagyma és tárkonyecet
társaságában forogva aztán bánja
már kutyául, miért nem olvasott
mást, miért éppen a Kármán —
de késő, bár előre tudta,
most állhat neki az egésznek
újra, úgy kell nekem, annyi minden
más is van, elszalasztott táncórák,
nők s férfiak vegyest, csontkezelével
rázza Kármán a jelenvalót —
csak a jelen-való teszi életemet, jó,
nekem van időm kívárni, hogy
kihulljom egy szem, aztán egyre több
a töppedő ujjak közül, *Trézi,*
mint fogak a lanyhuló ínyből; van,
ki lássa, hiszen nincs egyszerre halál,
a rögzülésre elég
egyetlen szempillantás, illetéktelen
kezének magányos rebbenése
a tetem fölött —
mi késztet e furcsa mozgásra...?

II. Séta egy korfordulón

Jó kétszáz évvel előbb kettő
nagyságos elme kart karba
öltve ballagott
(persze csak leveleik
által, ahogy azok egy
barátságos lóváltóhelyen
egymás mellett megpihentek)
s az idősebb, a báró így szólt:
„Tanítani kéne helyzetem, mely
Mahomet koporsójaként fellebeg
s ahogy kötözni próbálom
verssel, hivatallal, csak elpazarlok
éveket, míg gazdaságom gyarapszik egyre;
sem költőnek, sem tisztviselőnek
nem tartom és nem tartatom magam —
mégis, úgy váltjuk itt a szavakat
mint afféle episztolérek...”
s tovább is folytatta volna, de
időközben a másik levélnek
jött meg a szava: „Ha így gondolod,
még nem késő: az idő, az időnk épp'
alkalmas a megsemmisülésre:
nevünk és soraink még nem
bogozódtak össze, sorra eltüntethetők
szépen, marad a barátság meg a séta
s aprócska szégyen talán, de nekünk
lesz elég indokunk a hallgatásra...”
az öreg azonban már messze mormogott
„hallgatás”, „hallgatózás”, ilyenek
maradtak csak az állomás asztalán.

III. Amade titkos dilemmáiból

„mint a böffentés, csomókban
öklendezem ki a szavakat;
gyónás, savanyú belsőség
ömlik a lapra, hol alaktalan
megszilárdul, riasztva formázó
kedvet, nyájas pihenőt,
ki inkább kilovagol...

(...)

az arcom sem rándul
mikor kedvükben sütkérezve
hátral más szoknyákban kotrok
S rímes disztichonnal bolondítok
hasonszórú 'versértő' bolondot
s kiben épp' benne vagyok
mikor eszem azon jár, milyen úton
jutok oly sorhoz, mely után
nem következik másik...

(...)

egyetlen megélhető dolog maradt
csak hátra, amire várva
pedig úgy gondoltam, vissza lehet
nézni, feszítve, felhordva az éneket
oly magasba, honnan abban a
pillanatban befejezhetem, mikor amúgyis
el kéne hagyni ez utolsó sorig
végigírt életemet..."

Szeged

Kovács Zoltán

A bátorság dicsérete

(Részlet*)

Amikor megkaptam Judit levelét — a harmadik utáni nyáron — kétség kívül éreztem némi megkönnyebbülést. Jó kis levél volt. Egyszerű fehér boríték, rajta gyöngy betűkkel a címzés, a borítékban pedig két A4-es lap, meglehetősen ügyetlenül összehajtván. A lapok közt homok. A levél megírásához két tollat használtak, a duktus ingadozó, a keltezés hat nappal korábbi a postai bélyegzőn olvasható dátumnál. Az eseményeket a következőképpen rekonstruáltam. Judit a strandon ül, és gyönyörű. Az első A4-es lapot kettéhajtván, írásztalnak mondjuk egy nyolcadrét alakú könyvet használhatott. A megszólítás egyszerűen „Kedvesem!”, vagyis ekkor még hazudni akart. Az első bekezdést lendületesen rajzolta, a sorok nem feltűnően ritkák, sőt, a betűk sem túl nagyok. Maga a szöveg három egységre tagolódik: A, Borzasztóan hiányzom. B, Nagyon unatkozik, nincs itt semmi látnivaló. C, Az A ügyes variánsa. A levél ezen első bekezdése, melyet a Latzkovits „szonáta-résznek” keresztelt el, néhány sorral hosszabb, mint egy oldal. Ezt követi a „fuga”, egy meglehetősen zaklatott, romantikus kompozíció. Másik tollal és elképesztő duktussal megírva. Igaz, az első pár mondat még nem különbözött lényegesen az előzőektől, de aztán a sorok távolsága hirtelen lecsökkent, méghozzá drasztikusan, és jóval kisebbek lettek a betűk is. Judit szemmel láthatóan egy oldalas levelet írt, csak-

* Az itt közölt szöveg egy hosszabb írásból való. A megelőző részletek a Pompeji 1993/3-4-es és 1994/1-2-es számaiban jelentek meg. Maga a történet a három főszereplő (a narrátor — egy igazi varázsló —, Judit — egy feltűnően szép és nimfomán-gyanús lány —, valamint a *Latzkovits*) fantasztikus kalandjainak lazaszövése leírásából épül fel, s e három ember sorsának összefonódását mutatja be.

hogy a szonáta-rész indokolatlan terjengőssége miatt kénytelen volt új lapot kezdeni. És mert túlságosan mégsem számolta el magát, erre az új lapra már szinte semmi mondanivalója sem maradt. A problémát különben nagyon egyszerűen oldotta meg (hatalmas sortávolság, óriási betűk), feltehetően a türelme is elfogyott, úgyhogy alig fél oldalt sikerült „felhasználnia”. Aláírása pont a lap közepére esett, oda, ahol a papírt (nyilván később) kettéhajtotta, tehát az íráshoz ekkor már minden bizonnyal asztalra volt szüksége. Érzésem szerint a szonáta és a fuga megszerkesztése között hosszabb idő telhetett el, továbbá meggyőződésem, hogy az első bekezdést csak akkor olvasta újra, amikor az első lapot már teleírta. (Szóismétlések a két bekezdés határán, a „kedves, kedvesem” szavak erőszakolt használata a második, és csak a második lap több mondatában — amúgy kontrapunkt gyanánt.) A fuga alapmotívumai: 1. Mindennek ellenére („Trotz alledem”). 2. Ígyhát elmondani kell („Es muß also gesagt sein”). 3. Régi barátság („Alte Freundschaft”) + az említett kontrapunkt. Még egyszer hangsúlyoznám, semmiképpen sem szabad valami barokk kompozícióra gondolni, nekem inkább Liszt orgonadarabjai jutottak eszembe, és ezzel a Latzkovits is tökéletesen egyetértett.

Judittal való szakításomnak, melyet akkor még végérvényesnek tekintettem, nem volt igazán gyakorlati jelentősége. Ő az egész nyarat a szüleivel töltötte — valami tengerparton, ha jól emlékszem, vagyis találkozni semmiképpen sem tudtunk volna —, én meg a Latzkovitscsal. Olykor a roncsádra mentünk ki iszogatni, sakkoztunk a fűvészkertben, a szökőkútnál nézegettük a lányokat, és ha már meguntuk ezt is, siklattunk egy nagyot. Kavicsot az egyik partmenti játszótéren kerestünk, aztán kiültünk a betonlépcsőkre, én pedig szentül megfogadtam, hogy nem csalog. Így viszont rendszeresen vesztettem. Igen, a Latzkovits kövei néha hatszor, ismétlem, hatszor is csobbantak a vizen, úgyhogy a végén többnyire ő maga kért meg, hogy mégiscsak csaljak egy kicsit. Szerettem ezt a fajta varázsolást. Valósággal szikrázott a víz, míg az izzó, színes kavicsok ott cikáztak a hullámok fölött (egyszerre tizenöt-húsz darab), előbb szélesebben távolodtak, egész a folyó közepéig, majd egy éles kanyar után sisteregve száguldottak a part felé.

De azért be kell vallanom, a Latzkovits néha határozottan idegesített. Már akkor sejtettem, hogy baj lesz, amikor bejelentette a GA-t (großes Abenteuer), de hogy teljes három hetem rámege erre

a baromságra, azt nem gondoltam volna. Tudniillik a Latzkovits a fejébe vette, hogy „villámgyorsan elvégzi a bra-kunal-mesnyumisnyu irodalom feltételezett, és feltételezetten zseniális alkotásainak a rekonstrukcióját”. Először is kitalált magának egy népet, a kratatonokat. (Ez egy hétfői napon történt.) Mármost a kratatonok időszámításunk előtt hétezer évvel, a mai Görögország területén éltek, nagy birodalom meg minden. Királyok. A krataton nép nyelve a krataton, irodalmuk a bra-kunal-mesnyumisnyu irodalom. Nos, itt kezdtem el gyanakodni, javasoltam is rögtön egy sakkpartit — ami később döntetlennel végződött —, de a Latzkovits addig nem nyugodott, amíg részletesen el nem magyarázta a dolgot. Tehát: A „bra” szó jelentése kratatonul ’ég, égbolt’, a „kunal”-é ’háborút viselni’, a „mesnyumisnyu” pedig ’feketét’ jelent. Mármost a bra-kunal-mesnyumisnyu irodalom feltételezett alkotásai ezen három szó „cseppet sem tetszőleges” variációiból állnak. (Ekkor kotortam elő a sakktáblát, módfelett jelentősegteljesen.) Ezután csakhamar megtudtam, hogy a „bra” konkrét jelentése mellett a főnév fogalmát, a lírai műfajokat és egységesen a leíró részeket is jelöli, a „kunal” ugyanígy az igét, az epikát („ez alatt természetesen a nagyeposzt kell érteni”), továbbá a cselekményes jeleneteket, a „mesnyumisnyu” pedig tökéletesen kifejezi az összes többi szófajt, a drámát és a dialógust. Nem sikerült megúsznom az első bra-kunal-mesnyumisnyu költeményt sem, minthogy a Latzkovits ott helyben lefordította az Aeneis első fél sorát: „Bra mesnyumisnyu bra kunal”. A bra jelentése fegyver (arma), lévén a fegyver főnév. A mesnyumisnyu a simuló -que akar lenni, vagyis az „és”, a második bra a virum (férfi), a kunal pedig az énekel (cano) ige. A fenti sor szószerint persze másképp értelmezendő: „Az égbolt fekete, az ég háborút visel.” Különben az egyes szavak szófajuknak megfelelően ki is cserélhetők, a lehetőségek száma gyakorlatilag végtelen, de — és ez a legérdekesebb — ennek a három vergiliusi szónak bra-kunal-mesnyumisnyu megfelelője egy önálló költemény is lehet, mely csodálatos tájleírással kezdődik, majd pásztorok dalversenyének lehetünk tanúi, míg a magas bérceknek végül meghosszabbodik (kunal) árnya. Mivel pedig az efféle irodalmi alkotások értelmezése — „legalábbis bizonyos szempontból” — kissé nehézkesé válhat, „a krataton kultúrában” az interpretáció a speciálisan erre szakosodott énekmondók, a „marrha”-k feladata, akik egyrészt előadják (lantkísérettel) a jelesebb szerzők műveit, másrészt értelme-

zik (tehát lefordítják) azokat a közönség, a „baramok” számára. Az elkövetkező napokban egyik ámulatból estem a másikba. A Latzkovits folyamatosan bombázott a bra-kunal-mesnyumisnyu művek rekonstrukcióival, amitől néhány óra elteltével már szabályosan a hideg futkosott a hátamon. Mert ami eleinte játéknak tűnt, az egyre inkább rossz viccé változott, s minthogy a harmadik hét végére már krataton szavak tömkelegét kellett megtanulnom, továbbá kívülről tudtam jónéhány költeményt, tagadhatatlanul áldozatnak éreztem magam. Szóval, a Latzkovits rögtön az epikával kezdte. „Megítélése szerint” az első krataton eposz mindössze egyetlen szóból állt: „Kunal.” Maga a történet a Kozmoszteremtők és bizonyos gigász-szerű lények harcáról szólt, és három énekre, azaz három „babám”-ra tagolódott. Az első babám az istenek elkeseredett harcát írta le, annak rendje és módja szerint. A kratatonok a hetedik évezred közepétől amolyan szent könyvnek tekintették, a marrhak számára törvény tiltotta az újszerű interpretációt. A második babám egy gigászlány és egy földi halandó különös szerelmét tartalmazta, a harmadik pedig a Kozmoszteremtők totális győzelmét énekelte meg „a lehető legfennköltebb stílusban”, mely győzelemben az említett földi halandónak igen jelentős szerep jutott. A többi bra-kunal-mesnyumisnyu eposz gyakorlatilag az első babám kisebb epizódjait dolgozta fel, míg a lírai műfaj inkább a második énekhez kötődött. Az első szerelmes vers szintén egyetlen szóból állt: „Bra.” Feltehetőleg a harmadik ének ihlette a legrégebbi tragédiát („Mesnyumisnyu.”), mely az utolsó hét gigász pusztulásáról szólt, s melynek szerzőjét a krataton uralkodó a legmagasabb hivatali méltósággal jutalmazta. A Latzkovits már a második hét elejére rekonstruálta a teljes bukolikát, s mert a kiejtésemet nem találta kellőképpen autentikusnak, ő maga adott elő néhány költeményt.

Végül három hét után erről az egészeztől egy az egybe megfeledkezett. Mert ha érdekelte valami — akár baromság, akár értelmes dolog —, akkor szinte éjt nappallá téve dolgozott, méghozzá olyan erőbedobással, hogy néha nekem is leesett az állam. Viszont egy-két hónapnál tovább semmi sem érdekelte. Visszatérő szenvedélye mindössze egyetlen egy volt, ez időről-időre leverte a lábáról, de hál’ Istennek mindig hamar felépült. Tudniillik ezen rövid, maximum néhány hetes periódusaiban mindenáron meg akart engem menteni, és én ezt nagyon nehezen toleráltam. Hol arra próbált rávenni, hogy legyek „gyógyító”, hol az aszály súlytotta mezőgaz-

daságon kellett volna segítenem, elhárítani néhány piti katasztrófát, máskor meg egyenesen tévésztárt akart faragni belőlem. De a rohamok elmúltak, és ő sosem feszítette túl a húrt. Pontosabban csak egyszer. Amikor huszonhárom évesen megkaptuk a diplomát, mindketten bennmaradtunk az egyetemen. Mármost az egyik oktatói értekezleten a Latzkovits megismerkedett egy kissé molett és nagyon kedves lánnyal, aki a pszichológiai intézetben dolgozott, és arról volt híres, hogy elképesztően hülye férje van. Összebarátkoztak. Sőt, a Latzkovits összebarátkozott az elképesztő férjével is, egy nagyképű és műveletlen barommal, aki történetesen újságírónak vallotta magát, és akkoriban épp „az UFO-témával foglalkozott”. Nem tudom, mit mondott nekik, fogalmam sincs, mivel győzte meg őket, de tény, hogy egyik este felcsöngettek hozzám mind a hárman. Rosszkor jöttek. A diáklányok nem voltak otthon (a két Eszter), viszont otthon volt Dániel, akit alig három hete hoztam el az intézetből. Iszonyatosan fáradtnak éreztem magam. Ugyanis Dániel két napja szinte semmit sem aludt éjszaka (valami fertőzés + magas láz), ebből kifolyólag én sem aludtam éjszaka, délután meg Judit mesélte el az összes szerelmeit, úgyhogy mindenfajta prekonceptciók nélkül is a pokolba kívántam őket. De azért persze beültünk a szobámba, lagymatag társalgás (UFO-k, egyetem), én meg nem gondoltam semmi rosszra. Aztán a Latzkovits elővett egy üveg konyakot, és akkor már illett volna legalább gyanakodnom. Ott ücsörögtünk vagy másfél órán keresztül, hol kis híján elaludtam, hol mégis magamhoz tértem valamennyire, és csak akkor fogtam fel a dolgot, mikor a barom végre felállította a videokamerát. Ha hamarabb felállítja, becsület szavamra egyszerűen csak kirúgom őket, de mert így megkínóztak, hát én határozottan dühbe gurultam. Előbb olyan hideg lett a szobában, hogy meglátszott a lehellet, majd kísérteties hangok hallatszottak mindenfelől, a testem meg növekedni kezdett, csak nőtt, egyre nőtt tovább, és amikor üvöltve felálltam, már nem kettő, hanem négy lábon álltam, négy cseppet sem emberi lábon, és a szemem is rémületes volt. Ezt látni lett volna érdemes. A Latzkovits arcán diadal („ő bizony megmondta”), a molett meg a barom viszont úgy elhúzta a csíkot, hogy még sikoltozni sem maradt idejük. Másnap aztán takaríthattam. A menekülők kiborították a hamutartót meg a maradék konyakot, továbbá valami magokat szórtak szét a lakásban — talán a tenyeremben kellett volna kicsíráztatnom őket —, ráadásul a szörnyetegfarkammal a

nagy csapkodásban a vázát is összetörtem, ami az íróasztalon állt. Azt hittem megüt a guta. Az irataim eláztak, a cserepek és a magok miatt már reggel kilenckor porszívóztam, és egyedül csak annak örültem, hogy a számítógép sértetlen maradt. Becsületére legyen mondva, a Latzkovits magától rájött, hogy ez egyszer valóban túllőtt a célon. Minthogy éjszaka végül nálam aludt, reggel több napi mosatlant sikerült elmosogatnia, méghozzá olyan bűnbánó arckifejezéssel, hogy végül mindent megbocsátottam neki. A videokamerát összehoztam, ő bevitte az egyetemre, és közel két éven keresztül egyszer sem akart megmenteni. Tulajdonképpen jól jártam.

Amikor szeptemberben a gimnáziumi tanévnyitón újra láthatam Juditot, bizony nagyot dobbant az én ifjú varázslószívem. De hiába dobbant nagyot. Ő ismét az irodalomtanárral szűrte össze a levelet, engem szemmel láthatóan nagy ívben elkerült, úgyhogy iskolán kívül nem is találkoztunk egy jó darabig. Abban az évben alig történt valami említésre méltó. Készültünk az érettségire, rengeteget tanultunk, arról meg nemigen lehet mit mondani. És ha olykor-olykor portyázni indultunk a Latzkovitscsal, Judit helyett a tornatanárt vittük magunkkal, aki nem bizonyult túl szórakoztató társaságnak. Néha órákon keresztül a folyóparton üldögéltünk, vagy róttuk az utcákat, teljesen céltalanul, és a cigarettára is akkor szoktam rá végérvényesen. Olyan emlékem van ezekről a hónapokról, mintha állandóan esett volna az eső. Mintha lelassult volna minden, a délutánok, a hetek és az évszakok múlása, mintha egy kicsit a mi kedvünkért megállt volna az idő. Ami változott, annak nem volt igazán jelentősége. Például otthon már hivatalosan is dohányozhattam, a szüleim azt is tudták, hogy néha alkoholt iszom, és addig maradtam ki éjszaka, ameddig akartam. Boldog időszak volt ez, az utolsó év, amit még otthon töltöttem. Ami a gimnáziumot illeti, a Latzkovits osztályelső lett matekból. Meg kitűnő tanuló, csakúgy, mint én, úgyhogy a tanáraink kedveltek is minket valamennyien. Kivéve az irodalomtanárt. Az egész azzal kezdődött, hogy szeptemberben nekiálltunk kidolgozni az érettségi tételeket. Ezt a pasas találta ki ilyennek, mi meg ráhagytuk. És a fickó közben határozottan rám szállt, amit akkor sehogyse értettem, bár így utólag nem tűnik teljesen illogikusnak. Egy szó, mint száz, muszáj volt helyreraknom az önbecsülését. Tehát: A pasas október elején adott nekem egy elégtelent. (Kérdezett valamit, én nem figyeltem, erre ő eljátszott egy dührohamot, méghozzá nem is tehetségtelenül.) A következő órán

meg kihívott felelni — a kidolgozott tételeket ugyanis számonkérte rajtunk —, valósággal sütött belőle a gyűlölet, és én azonnal elhatároztam, hogy megbüntetem. Természetesen csaltam, a testhőmérsékletem negyvenöt-ötven fok között lehetett. Egyszerűen magambaszippantottam az egyetemi könyvtárat, tudtam mindent, amit az a rengeteg (akár a legelképesztőbb nyelveken írott) könyv tudott, és az irodalomtanárunkat annyira megaláztam, hogy attól kezdve úgy félt tőlem, mint a tűztől. Pedig nagyon túlzásba sem vittem a dolgot. Előbb olyan laza felvezetés: 1, A reneszánsz korszakhatárainak problematikája Delio Cantimori „Periodizzazione dell’ eta del Rinascimento” című tanulmánya alapján. 2, Ugyanaz és mégis más: Hogyan jön össze Fra Angelico és Ghirlandaio, a korai Botticelli meg a kései, beszéltem Uccellóról, továbbá a firenzei meg az umbriai festőiskoláról, majd lehivatkoztam egy Garin kötetet. 3, Előzmények (?): Dante, Niccolo Pisano, Giotto, meg a kisebbek, pl. Sassoferrato, da Pistoia stb. (ld. „protoreneszánsz”). Az egész előadás körülbelül harmincöt-negyven percig tartott, végig kinn álltam a táblánál, a hanghordozásom kihívó volt, és egyáltalán nem gesztikuláltam. Szinte ömlöttek belőlem az adatok. Például hogy a humanista elit huszonhat százalékát adta Toscana, Veneto huszonhárom százalékkal a második, a pápai állam — „magától értetődően ideszámítva Romagnát és Umbriát” — szóval a pápai állam a bronzérmet szerezte meg. („Legalábbis Peter Burke számításai szerint.”) Részletesen ismertettem a Kristeller-Garin vitát, egyre hangosabban, ugyanakkor egyre gyorsabban is beszélve, mintha sürgetne az idő, aztán Firenzéről szónokoltam (Manetti, Marzupini, Niccolo de’ Niccoli), majd Poggióról, Pomponazziról meg a dialógusról értekeztem hosszasan, és Ficino kapcsán többször is görögül idéztem Platont. A könyvtár pedig csak mesélt, mesélt belőlem — s bár követni én sem tudtam az összes történetet —, határtalan élvezettel hallgattam minden egyes mondatot. Ismétlem, körülbelül negyven percig szavaltam az előírányzott tíz helyett, s mivel az az állat egyszerűen nem mert közbepofázni, bibliográfiai adatok tömkelegével döngöltem a földre.

A konfliktus lehetősége mindössze egyetlen egyszer merült fel közöttünk még a későbbiek során, de ő akkor azonnal bedobta a törölközőt, úgyhogy megkegyelmeztem neki. Tudniillik január elején a matekóra előtti szünetben a Latzkovits nagy titokzatosan félrehívott, közölte velem, hogy „éppen regényt ír”, és ott helyben elő-

adta a cselekményt. Kiindulási pontnak a „Pátriárka alkonyát” tekintette. Az ő főhőse is gonosz volt, „olyan igazi diktátor, abból a legelvetemültebb fajtából való, mint a Márquezé”. A bibi mindössze annyi, hogy ezt a módfelett gonosz pátriárkát módfelett szeretik az emberek, mindennél jobban — „ami ugyebár módfelett illogikus” —, és az a szegény gonosz diktátor egyáltalán nem érti a dolgot. Először el se hiszi, aztán egyik pillanatról a másikra mégis hatalmába keríti a rettegés, és akkor szerencsére becsöngettek. Történelemóra előtt viszont így is megtudtam, hogy ez a szegény diktátor bonyolult nyelvfilozófiai spekulációkba kezd. Amikor valami fogadáson a házigazda — egyik minisztere — pohárköszöntőjét az „Éljen sokáig, szegény jó diktátoruram!” formulával indítja, akkor a pátriárka előveszi a speciálisan erre a célra összeállított szótárát, és dekódolja, lefordítja az ominózus mondatot. Imígyen: 'Éljen' = 'elpusztulni', vagy 'kefekötő'; 'sokáig' = 'lugas, bokor', vagy bármilyen két-három betűs szó; 'jó' = 'rohadt'; 'diktátoruram' = 'őzsuta'. Vagyis: „Éljen sokáig, szegény jó diktátoruram!” = „Dögölj meg, te rohadt őzsuta!”, minek következtében a minisztert két nap múlva letartóztatják, és hamarosan kivégzik, mint hazaárulót. Mivel ez az egész igencsak hasonlított a bra-kunal-mesnyumisnyu-ügyre, jobbnak láttam, ha nem mondok véleményt. Különben a Latzkovits most mindenfajta felszólítás nélkül is békénhagyott, mindössze annyit sejtetett velem, hogy „azon a bizonyos speciális szótáron dolgozik”, de tulajdonképpen nem látszott rajta semmi különös. És a munkálatok elhúzódtak. És mert elhúzódtak, bevallom, már azt hittem, ezt végleg megúszhatom ennyivel. Csakhogy az irodalomtanár február elején kérdezett valamit a Latzkovitstól — én szokás szerint nem figyeltem —, a Latzkovits pedig gondolkodás nélkül rávágta, hogy „az éneklő pattanás harmadik füle”, amiért is kénytelen voltam közbelépni. Nagyon-nagyon tapintatosan. Igen, mindössze annyi történt, hogy a pasas elkapta a tekintetem, egy pillanatra rámmeredt, egyetlen rövid pillanatra, és aztán nem követett el semmi ostobaságot.

Májusban leérettségiztünk. Júliusban megjött a hír, hogy az egyetemre mindketten bejutottunk, és akkor volt nagy dínomdánom meg örömködés. Apám nekem adta az egyik kedvenc lemezét, sőt, én magam választhattam egyet a könyvei közül, ami pedig példa nélkül való esemény. A lakásról, amit nagyanyám testvérétől örököltem, akkoriban már úgy beszéltünk, mint az én lakásomról, és amikor az albérlők végleg elköltöztek, megkaptam a kulcsokat.

Az összegyűlt pénzt kivettük a bankból, aztán mindenki csinált egy költségvetést. A felújítási munkálatokat anyámék szakemberekkel tervezték elvégeztetni, továbbá azonnal be akarták bútorozni az összes szobát, tehát szükségképpen minden téren a legolcsóbb megoldásokat preferálták. Apám csak a feltétlenül szükségesre volt hajlandó költeni, a maradék pénzt pedig visszarakta volna a bankba, a Latzkovits viszont a teljes summát a mellékhelyiségekre akarta elverni. Az igazat megvallva nem sokra mentem velük. A dolog végül is úgy nézett ki, hogy a komolyabb szaktudást igénylő feladatokat szakemberekkel végeztettem el, de egy csomó mindent mi csináltunk meg a Latzkovitscsal. Egész augusztusban az üzleteket jártuk, mázoltunk ablakot, mi festettük le az összes falat, zárakat cseréltünk, villanykapcsolót, és általában olyan sokáig dolgoztunk, hogy a végén aludni se mentünk haza. Szerettem ezeket az éjszakákat. Az utolsó cigit, az utolsó korty sört — amit persze üvegből ittunk —, meg hogy a Latzkovits ilyen sokat segít nekem. És a lakás szép lassan kezdett lakhatóvá válni. Előbb a konyha készült el, valamint a mellékhelyiségek, melyekben gyakorlatilag mindent lecseréltem. Augusztus végén vásároltam egy fantasztikus kávéfőzőt, s minthogy addigra már „beüzemeltük” a hűtőt is, reggelente tejjel ittuk a forró feketét, új bögrékből, és a cigarettát az új hamutartókban nyomtuk el. A félszobát — amiben később Dániel lakott — dolgozószobának rendeztem be. Otthonról elhoztam az íróasztalomat, a falakra könyvespolcokat szereltünk, továbbá egy régi heverőt is beállítottam a sarokba, ami az eredeti berendezés tartozéka volt, és valahogy sajnáltam kidobni. Vettem három hatalmas szivacsot. Kettőt a leendő albérlőknek, egyet magamnak, aztán egy óriási asztalt székekkel (szintén az albérlőknek), függönyöket, lámpákat, csillárokat és edényeket, úgyhogy a pénzem már jócskán elfogyott, mire a tervem leglényegesebb részéhez értem. A számítógépet használtan szereztem be, ez tény. De a lemezejátszó vadonat új volt, rengetegbe került, és valóban szépen szólt. Mármost a dolognak messzemenő következményei lettek, sokkal komolyabban, mintsem gondoltam volna. És nem a szüleim miatt. A mester miatt. Tudniillik kiderült, hogy a számítógép nem fér el az íróasztalon, hogy a lemezeimet nem tudom hova rakni, egyik délután meg szétesett alattam az az ócska heverő, amivel már végképp nem kalkuláltam. Az ötlet váratlanul jött. Ott ültem a heverő romjain, és elképzeltem Augsburgot. A szoba közepére. Egészen apró, de azért

arányos makettnek, a várfalakat mindenfajta erődítményeikkel együtt, a tornyokat, a házakat a füstölgő kéményekkel, a perlachplaczi piacot az árusokkal, és hallottam még a harangokat is. Nem tétováztam. Előbb a várfalakat engedtem el, majd a tornyokat, a tereket, fokozatosan egész városrészek változtak semmivé, és a makett egyre nőtt, már csak néhány ház, egy utcarészlet, és aztán ott állt előttem a mester, Ulrich Graab mester, aki egyenesen Augsburgból jött látogatóba.

Ulrich Graab mester asztalos volt. Olyan huszonkét-huszonhárom éves lehetett, legalábbis úgy saccoltam, mert ő nem tudta megmondani. Szinte semmit sem tudott pontosan megmondani, ráadásul elképesztő németet beszélt, és eleinte még a latin segítségével is alig értettük egymást. Amikor megérkezett, szabályosan visított a félelemtől — ez mellesleg elég természetes reakció —, én pedig rögtön megbántam mindent. Mert mi történik, ha mondjuk azon nyomban, még mielőtt megnyugtathatnám, belepusztul a nagy ijedtségbe? Mit csinállok akkor Ulrich Graab mester tetemével (aki valójában több, mint félezer éve halott), és hogyan magyarázom el például a rendőrségen, hogy ez a hulla itt a lakásomban amolyan félreértés? És egyáltalán, hogy jövök én ahhoz, én, aki néhány hónapja még gimnáziumba jártam, hogy jövök én ahhoz, hogy egy ilyen öreg embert ilyen nagyon megijesszek? Pizkosul haragudtam magamra. A mester meg egyszerűen összeroskadt a szoba közepén, egy darabig még nyöszörgött, majd azt is abbahagyta. Nekem meg fogalmam sem volt, hogy mit csináljak. Lassan fél órája ücsörögtem a heverő romjain, a szobából kimenni nem mertem, és éreztem, hogy hamarosan rajtam is teljesen úrrá lesz a félelem. Az első kísérleteim totális kudarcba fulladtak. Kijelentettem, hogy „én lenni varázsló”. („Ich Zauberer.”) Szabályosan remegett a hangom. „Nem félni, nem bántani”, de Ulrich Graab mester továbbra is csak feküdt a szőnyegen, és én olyan ideges lettem, hogy mégiscsak ki kellett vonulnom a konyhába. Rágyújtottam, ittam egy korty rumot, és amikor körülbelül tíz perccel később visszamentem — előtte tapintatosan kopogtam —, a mestert még mindig ugyanabban a pózban találtam. Azt hittem, megszakad a szívem. És akkor csöngettek, a Latzkovits csöngetett, szépen leültetett a konyhában (még egy korty rum), valamit pusmogott odabenn, aztán kijött, és hozta magával a mestert. Kis híján leborultam a székről. Sosem tudtam meg, hogy csinálta. Csak röhögött a markába, módfelett titokzato-

san, amit én persze azonnal megbocsátottam neki, sőt, hogy egészen őszinte legyek, még hálás is voltam, annyira hálás, mint talán még senkinek. Ez az igazság.

Ulrich Graab mester közel kilenc hónapig maradt nálam. A második hét után már viszonylag tűrhetően tájékozódott a lakásban, de végig olyan tartózkodóan viselkedett, olyan tisztelettel, már-már áhitattal beszélt velem, hogy rendszeresen szégyelltem magam. Olykor elemi erővel tört rá a félelem, még a legutolsó héten is. Ilyenkor reszketett, mint akinek magas láza van, aztán csöndesen sírdogált, majd ismét kiült az arcára az a — be kell vallanom — kissé bárgyú áhitat, amit sehogysem sikerült megszeretnem. Néhány szokása határozottan zavart. Reggelente megmosta az arcát, kiöblítette a száját, ám ha rajta múlik, akár hetekig nem ült volna be a kádba. Nagyon vékony volt, ijesztően vékony, a bőre meg egyértelműen sárgás színű, mintha tényleg beteg lenne. Állandóan imádkozott. Egy kis kereszt előtt (én vettem neki valami trafikban), aztán este nyolc körül elfújta a gyertyát, majd lefeküdt a szivacsra a nagyszobában, amit átengedtem neki. És hajnali négykor Ulrich Graab mester már dolgozott, gyalult, kalapált, fűrt és faragott, olyan odaadással, hogy kénytelen voltam elviselni. Mert Ulrich Graab mester szerette a munkáját. És sokat tudott róla. Valósággal lenyűgözött, ahogy a fákról beszélt, s bár megfelelő szótárak híján nyilván egy csomó mindent félreértettem, vagy gyakran egyáltalán nem értettem, rengeteget tanultam tőle. A vörösfenyőről, a lucról, a cédrusról, „mely igen nemes fajtája a fáknak”, és akkor hosszas szónoklat következett — ezt egyszer sem bírta kihagyni —, „bizonyos Eumelasz” ládikájáról, „melyről már a régiek is a legnagyobb elismeréssl nyilatkoztak”. Két hónap elteltével pontosan tudtam, hogy a tölgy nagyon kemény fa, de jól hasítható, hogy a kőris meg a bükk „vehementer flexibilis”, továbbá hogy miképp faragjuk a szilt, a gyertyánt és a diót. Hosszú órákat töltöttünk együtt, néha még az egyetem rovására is, beültem hozzá a nagyszobába, amit amolyan műhellyé alakított át, és elbeszélgettünk az élet dolgairól. Mármost a fákról. Én sörözgettem, ő rendszerint bort ivott (elég sokat), és a végére igencsak belemelegedett. Még az évszakokat, a hónapokat és a napokat is valahogy „fában mérte”. Például „a hét levél” (különben lehetséges, hogy ezt félreértettem) számára nem csak a „planétákat”, hanem a napokat is jelentette. Tehát a szerdát nem nevezte mindig quartának, vagy feria quartának, olykor egy-

szerűen kőrisről, vagy kőrisnapról beszélt, még hozzá teljes természetességgel. A második héten látott hozzá a munkához, addig csak ismerkedett a lakással. A vízcsapokkal, a vécével (ebből nem engedtem), a hűtőszekrénnel, a gyufával (fa) és az öngyújtóval, vagyis a varázsolás szerszámaival. A gázt nem volt hajlandó meggyújtani — aminek tulajdonképpen örültem —, és annyira írtózott a villanykapcsolótól is, hogy gyertyákat kellett beszereznem. Másfél hét után egyezett bele, hogy kimossam a ruháit. Addig ő megfürdött, szépen magára vette a fürdőköpenyem, majd odakuporodott a mosógép elé, hihetetlen bátorságnak adva ezzel tanújelét. A konyhabútortól szabályos extázisba esett („o, angeli, angeli sic habitant”), órákig méricskélte a szekrény számára nyilvánvalóan habkönnyű ajtaját, símogatta a műanyagborítást, és mérhetetlen tisztelettel nézett rám. Eleinte kizárólag latinul beszélt. Meglehetősen rosszul, valami konyhanyelven, de erről idővel teljesen leszokott, és csak a kivételesen ünnepélyes pillanatokra korlátozta ezt a fűlsértő karattyolást.

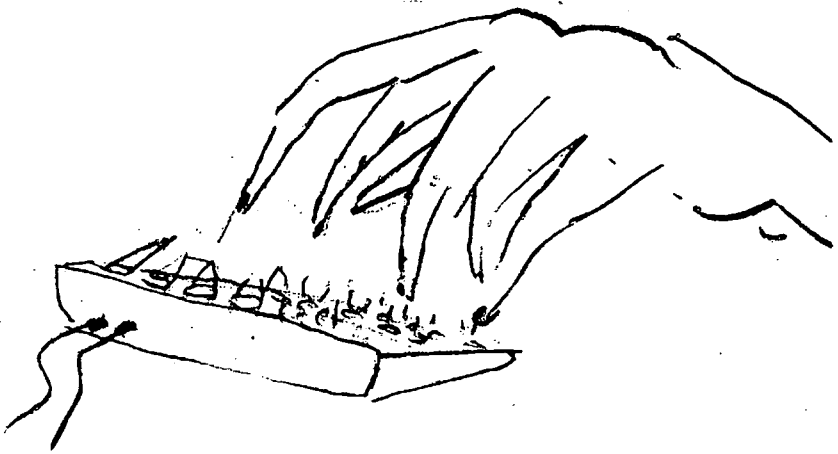
Szeptember közepén megkezdődött az egyetem. Beíratkozás, ismerkedés, a lányok alapos, gondos szemrevételezése, mindez eléggé lekötött. Az üres szobába albérlőket fogadtam, egy meglehetősen egyszerű lelkületű házaspárt (a feleséget később természetesen elcsábítottam, úgyhogy számukra majdnem válással végződött ez a kaland), Ulrich Graab mestert pedig mint külföldi barátomat mutattam be nekik. Október elején összejöttem az egyik évfolyamtársnőmmel, bizonyos Szilviával. A mestert neki is mint barátomat mutattam be, s noha a későbbiek során megpróbáltam eldugni előle, hiába próbáltam meg eldugni előle. Januárban szakítottunk, fájdalommentesen, és egy darabig még egyáltalán nem gyanakodtam. Nem is volt rá időm. Heti három órában olvastunk Caesárt, kettőben Tibullust, intenzíven nyelvtanoztunk, küszködtünk a göröggel, plusz a történeti stúdiumok meg a csomó módszertani szakszeminárium. A Latzkovits ekkoriban már komoly, képzett tudósnek gondolta magát, amiből mindössze annyi hasznom származott, hogy egyrészt nem traktált a regényeivel, másrészt rengeteg könyvet hordott fel hozzám, tehát kevesebbet kellett könyvtárba járnom. Hétvégén anyáméknál ebédeltem. Mindig hatalmas élelmiszeradagokkal érkeztem haza — nagyanyám a fél hűtőszekrényt becsomagolta —, és a sárgás színű, vézna Graab mester ezeket a hatalmas adagokat félóra alatt rendszeresen elpusztította. Könnyen

megbarátkozott az új ízekkel — a krumplit kifejezetten szerette —, de azért legszívesebben kenyeret és húst evett. A teát elképesztően sok cukorral itta, a kávé még cukorral is keserűnek, „büdösnek” találta, viszont a csokoládét néha már dugdostam előle. Egyébként naponta legfeljebb két étkezést engedélyezett magának, és a vásárnap kivételével gyakorlatilag az egész napot végigdolgozta. A munkához szükséges faanyagot és szerszámokat pénz híján varázsolással teremtettem elő, mindig éjszaka, amikor a mester már aludt, nehogy mégjobban összezavarjam. A legnagyobb gondot a szerszámok jelentették, melyeket vázlatos rajzok alapján próbáltam meg elképzelni, de sokszor így is melléfogtam. Ráadásul Ulrich Graab mester határozottan kijelentette, hogy összesen nyolcvanegy féle asztalosszerszám létezik, és ebből nem engedett. A dolgot a következőképpen magyarázta: Az asztalos asztalt készít. (Elvégre azért „Tischler”.) Az asztal négyszög alakú. A négyszög (a „quadratus”) pedig „egyértelműen szignifikálja a lehetetlennek lehetővé tételét”, amit tudományos férfiak egybehangzó véleménye is alátámaszt. Mindebből pro primo az következik, hogy az asztalos mesterség a lehető legmagasztosabb mesterség, pro secundo pedig az, hogy az asztalosszerszámok száma nyolcvanegy, „mivel a négyszög is nyolcvanegy kockát foglal magába”. Hosszú időbe telt, amíg ezt felfogtam. Tulajdonképpen a Latzkovits jött rá a rejtvény megfejtésére, viszont az „Ezoterikus lexikonban” én találtam meg azt a „mágikus négyszöget”, amelyik valóban nyolcvanegy kockát foglal magába. Ígyhát nekifogtam lexikonozni. Egy alkalommal érdekes adatra bukkantam asztalos-ügyben, a mesternek még aznap este elő is vezettem, de a kívánt hatás elmaradt. Szóval, a drezdai Historisches Museumban van egy tizenhatodik század közepéről való kéziratos katalógus, amelyik százhatvanegy asztalosszerszámot sorol fel, többek között eresztő-, illesztő-, fogazó-, pofa-, lécz-, profil- és lemezelőgyalut, árok- és csapolófűrész, különböző ék- és csavarszorítókat, aztán sokféle eszközt a felületkezeléshez, úgymint színelőpengéket, horzsakövet, szépiát, téglalasztet, habkövet, mondom, összesen százhatvanegy szerszámot, amit én akkoriban már nagyon tudtam becsülni. A szakkifejezéseket lefordítottam németre, és ebben Szilvia is segített. Igaz, csak azokban a hónapokban kezdte a némettanulást, ám olyan erőbedobással, hogy őszintén meglepett. Gyakran járt fel hozzám — bármennyire is igyekeztem —, néha már eleve ott találtam a lakásban, ilyenkor többnyire Graab mester-

rel beszélgetett, adogatta neki a szerszámokat, vagy egyszerűen csak nézte, ahogy dolgozik. Fogalmam sincs, hogy a mester mit fogott fel a német terminusokból. Egy huszadik századi asztalos nyilván értette volna őket, de ő ugyebár nem volt huszadik századi asztalos. Magyaráztam neki a katalógust. Régen készült. „Akkor után” (= százötven évvel őutána), „most előtt” (= több, mint négyszáz évvel mielőttünk), de ő csak nézett rám, mérhetetlen tisztelettel, és aztán (már vagy tizedszerre) ismét elmesélte az Eumelasz-féle ládikát.

Szeged

Latzkovits Miklós

Szil István '94

Egy szöcskeugrásnyira az ezüstkéktől

Mondjak futrinkát, hallgassak cserebogarat. Ugye kiirtani, sózni, paprikázni. Lekumni, bedekkelni. A rüfke mikrofonja! Ide-oda röpköd, mint egy ezüstkék boglárka. Elém áll. Ne nehezítsem meg a dolgát. Nem elég, hogy velem — s még csak nem is pirkad — riportot kell készítenie!

A tönk, melyen ülök, mélyen a padozatba gyökerezik. Csak embereljem meg magam, csak felálljak. De elfogadják-e pillanatragsztóval a torzóhoz illesztett ágaim-leveleim?

Pedig más válasz nem jut eszembe. Jönnek a bodobácsok. Mintázzák pöttyel szoknyám vásznát kedveskedően. Tűnjenek el egy kis időre. Igyekszem őket lesöpörni.

Levetni, kirázni koronám az ablakon, jól megfricskázni barátnőm őrovarságát, torkon ragadni fivéremet, a vezért, szavaim zsenge nyakát kitekerni, magam kinyiffanni egy szöcskeugrásnyira az ezüstkéktől.

Szeged

Czilczer Olga

Egy hang a tó fölött

Meddig a szárazföld, honnan a víz? Hold menyasszonya, csilagköves gyűrűvel léptem a partját emésztő tóba. A felszín pára csendesítette. Hallgattam a szóra, s hagytam sodortatni magam, karjaim felváltó uszonyaim lustán lebegtetve.

Kifelé jövet csak meg kellett rázni az irhám, s a pikkelyek kemény vízcseppjei leperegtek rólam, lehettem megint ember.

De micsoda menyasszony az, aki gyűrűjét, mint egy utolsó tempót, egy tóba veszejti? Ha meg se halnak nem vagyok állhatatos, se asszonynak, legjobb lesz egy szúnyogoktól körülzümögött vilánykörtévé válnom a póznán.

Párok andalogtak pazarló fényem alatt, és hajléktalanok kerestek meghittséget. Igazságot szolgáltatam kinek javára, kinek ellenére.

Meddig a szándék, honnan a tett? Mára, amikor már nem kívántam más-más alakban testesülni, alaposan átváltoztam. Egyik nap lenge lány, másik nap javakorabeli nő. Arcom, mint az esőverte tó, szemeim sápadt villanyfénye pedig egy regényoldalon, hol a nyomtatott sorokra lombárnyék vetül. Ez lenne hát az életem? S egy hang a tó fölött.

Szeged

Czilczer Olga

Autó a gyepen

Hová-sehová. Autó a gyepen. Pedig ott terpeszkedik a vörösből zöldre váltó út. A dudaszóra kanyarodó ködfolyam. Nem. Neki a fű kell. A kerekeire orsózható nyersselyem.

A magas pázsitban elveszetten bolyongó estikét menteném. Miért is engedte el a mama kezét!

Miközben kongatnak számolatlan. Delet előz, 120-szal tör előre — hát már ön is? — a Nap. Csak semmi pánik. Nézze! S elsatnyult kerekét messze hajítja.

Nem is bánom, hogy este lett. Üljön be — tülköl rám az autó. Ilyen későn már nem tanácsos... S hogy rokonszenvenet fölkeltse, ő is lábakra vált.

Barátok kellenének. Ellentábor. Hazafelé menet próbálom megnyerni a köd virágait, visszagombolyítani léptek kilométereit. Már velem a fakopáncs, a pávaszem, a sápadt kötőrőfű.

Egy kapu útjelző. Gyerünk. Egy ismeretlen házban bolyongunk le és fel, a lépcsők közt elveszetten. Hová-sehová. Hogy fogok ennyi személyt a láthatár alvadó vörösétől ragacsos falak közé préselni?

A föld, az út, a falak közé? — hajol fölém nyakigláb védencem. Mekkora nőtt a gyerek! Álmatlanságtól vörös szemhéja közt a rés. Száján égő fűszál. Hát ön is? Palacsintává lapítani, odakenni? Beszántani a zölddel?

Vissza, vissza. Lábakról a kerekekre, kerekekről a ... Kisebb-e a veszély, ha az ember a képzeletre bízta magát?

Szeged

Czilczér Olga

Mont Blanc vidék

Mélyen az alagútban, ahogy felszikrázott az első csúcs, csillagokat szórva, azt hittem, eltévedtünk. Hát mégis a járművet alaposan próbára tevő, de titkon vágyott gerincet választottuk volna? Megkísértem kinyújtani kezem az ablakon, megérinteni a Föld a Holddal s más égitestekkel megrakott karácsonyfa-ágait, de ujjaim csak tulajdon leheletem dérbe fagyott függőit, porladó gömbjét érintették.

Egy arc keretben, egy idegen pengésű pénzdarab. Ez is, az is ezüstszálon, az én hajszálaimon.

Melyik hull alá idő előtt, melyik csendül szóra? Meg-megbillenttem egy-egy függő világkacatot.

Holmi az ágon a földön az ágy alatt
fél pár cipő egy már kinőtt pillanat
mi hol van nem tudom melyik
sarkából kerül elő reggelig

az égnek majd a Nap
mikor az éjsötétből kiszakad
hűlő üszkét s mit hagy maga után
elteszem jó lesz valamire tán

Szunyókálásból föl-fölriadva, sikerült mégis a fölszínre keverednem. Ez hát a Mont Blanc!

Vigyek magammal legalább egy maroknyit a francia földből, egy palack bordeaux-it az óceán bíborából, rákot, kagylót, hegy-völgyet alfölddé felejtető gőzvasalót.

A busz kezdett olyanná válni, mint Sziszüphosz köve. Felkormányozva újra meg újra visszagördült. És más völgyekre más csúcsok válaszoltak. Útitársaimmal biztatni kezdtük a járművet.

Fel fel ti lombok
fel zöldkerék
ki elmarad
magamra hagy
találkozunk-e még

Az alagút-éj, persze, biztonságosabb. Eh, mit nekünk biztonság! Reggel felé kiszakítottuk körvonalainkat a derengésben. Hát nem csodás?

Holmi. Mi hol? Pillantások halmoztak halomba hegyeket, völgyeket.

Szeged

Czilczer Olga

A férfi, aki elintézte, hogy jobbra be lehessen hajtani a Körútról a Király utcába

A nő háton feküdt az ágyon. A férfi csendben mutogatott. Az egyik kezével úgy csinált, mintha tartana benne valamit, a másikkal mintha hámozná. Letörte a valami felső csücskét, lehúzott róla egy sáv valamit, aztán még kétszer elismételte ugyanezt a mozdulatot. Valamit undorodva rádobott a takaróra, és a kezében maradt dologból leharapott egy kis darabot. Megrágta és lenyelte.

— Banán — mondta a nő és visszahajtotta fejét a párnára. A plafont nézte, közben gyorsan elmutatott egy szárról lecuppantott gyümölcsöt. Még nem volt kész, még nem nyelte le a képzelt cseresznyét, a magot se köpte ki. Elnevette magát. Felemelte a fejét és kérdően nézett.

A férfi azt akarta, hogy most a nő is nyerjen, mert szeretett volna még egy fordulót. Gondolkodásba merült, nem tudta mi lehetett az, de megerőltette az elméjét, hogy segítsen a mutatványon. A nő lecuppantott valamit egy szárról, de bizonytalan volt, vajon cseresznyét vagy epret. A cseresznye kemény bőre szinte lukat üt az ember száján, hangosan roppan a fogak közt, a magot ki kell köpni.

Az eper viszont nagyobb, mint amit a felesége mutatott, puha teste lágyan csúszik a szájba, a fogak lassan hatolnak a húsába. Nem látta, hosszú vékony volt-e a szár, vagy kicsi, tömzsi. És amikor rágni kezdte, akkor már elnevette magát, pedig a rágás nagyon fontos.

Ha cseresznyét akar mutatni, akkor az is lehet, hogy meggyet, de nem, csak nem akar átrázni a cseresznye mellett a meggyel, ő is

nyerni akar, valószínűleg eszébe se jutott cseresznye helyett meggyet mutatni. Inkább az a kérdés, hogy cseresznye-e vagy eper — töprengött a férfi.

— Na? — kérdezte a nő és felkönyökölt az ágyon. — Nem tudod?

— Cseresznye.

— Az volt — mondta a nő a takaróra bámulva. — Most te jössz — mondta, és a térdelő férfi feneke alá dugta a lábfejét.

A férfi elmutatott egy gömbölyű valamit, aminek a leve rácsurgott a mellkasára. Két nagyot harapott belőle, és az egyik könyv tetejére tette a maradék valamit, majd a nő hajába törölte a kezét.

— Barack?

— Igen.

— Hát... ez nem volt túl jó — mondta a nő, és visszadőlt a párnára. A plafont nézte mereven, mintha lámpalázas lenne. Kezével hirtelen matatni kezdett a hasa fölött, aztán úgy tett, mintha szét-szórná a körülmatatott dolgot, végül a szájához nyomta a tenyerét és gyorsan megrágta a dolgot.

A férfi nem tudta, mi volt az. Nem akart sokáig elmélkedni, mert akkor a felesége rábizonyítaná, hogy benne volt a hiba, nem a mutatóványban. Hamar megszólalt.

— Nem jól mutattad. Szerintem... én azt hiszem, hogy... kifogytál a gyümölcsökből.

— Dehogyan fogytam. Narancs volt.

— Nem lehetett pontosan látni.

— Ne szórakozz, tényleg nem láttad, hogy narancs volt? Tiszta hülye vagy!

— Így utólag már értem — mondta békítően a férfi.

— Na ugye. Elfogadod?

— Nem fogadhatom el.

— Akkor tűnj innen!

— De figyelj — szólt a férfi —, összevissza mutogatták, szét-szórtad az egészet és végig röhögtél.

— Nem is röhögtem.

— Na jó. Ezt nem fogadhatom el. Most én jövök. Mutatok egy nagyon jót.

— Nekem te ne mutass többet. Nem látod, hogy már nyertél?! Mit akarsz még?

— A férfi a nőre dőlt, megcsókolta, kezébe fogott egy barna tincset a nő hajából és azt is megcsókolta. Feltérdelt az ágyon, a kezébe fogott egy szem valamit, és úgy csinált, mint aki jól megnézi. Még a szemével is be akarta mutatni. Aztán a valami hegyét belemártotta és megforgatta valamiben, majd lassan, átszellemülten bekapta. Átsiklott az ajkai közt, metszőfoga belemélyedt, nyelvével szájpaddlásához nyomta a szétlapult darabkákat, hogy kijöjjön az édes lé. Végül jóízűen lenyelte a nyagdarab, nemlétező epret.

— Ez se volt egy nagy szám — mondta a nő, tarkóját belefúrva a párnába. — Cseresznye már volt, azt nem lehet mégegyszer.

— Nem cseresznye — mondta ingerülten a férfi. Abban reménykedett, hátha másodikra kitalálja a felesége, és akkor esetleg még el is tudja vele fogadtatni.

— Ja tudom — mondta a nő, de ez elég nagy szemétség, hogy te is azt mutatód amit én, azon az alapon, hogy cseresznye már volt. Oké, legyen meggy, Pali.

— Nem vagyok PALI. És nem meggy volt.

Csend lett a szobában. A férfi az ágy szélére ült, felvette a távirányítót a hamutartó mellől és bekapcsolta a tévét. Franciául kezdett csivitelni egy szőke bemondónő.

— Eper volt — szólalt meg a férfi.

— Ja. Persze, e-p-e-r. Nehogy azt mondd, hogy kifogytál a gyümölcsökből.

A férfi lekapta a nőről a takarót. — Tudtam. Ha a tiedet nem lehet kitalálni, akkor érdekes módon az enyém is rossz lesz. Mindegy, a rohadt életbe, kifogytam a gyümölcsökből.

A tévében folyt az időjárásjelentés, piros, zöld és narancssárga kontinenseket mutattak, városnevekkel és hőmérséklet táblázatokkal. A férfi felvette a hamutartót és kiborította a csikkeket a szőnyegre.

— Nem bírom elviselni ezt a mocskos életet, velem ezt nem lehet csinálni — mondta, és a szőnyegre dobta a hamutartót. Nem akarta, hogy eltörjön, de olyan ügyetlenül csapódott a földre, hogy mégis kettétört és az egyik fele végigpördült a parkettán. A férfi a haját tépte és mutogatni kezdett:

— Velem ezt nem lehet csinálni, már megint dolgozni kell menem az isten bassza meg... én ezt nem bírom tovább bassza meg az isten, velem ezt nem lehet csinálni.

Közben felkapott egy könyvet az ágy széléről, kitépett belőle néhány lapot, majd ordítani kezdett. — A bűdös kibaszott kurva életbe! — káromkodás közben mérges ember módjára széttépte az oldalakat, a papírszeleteket rászórta a nő meztelen testére és a fejére.

A nő mosolygott. A férfi hozzávágt a utolsó fecnit is, aztán felpattant az ágyról és kiment a fürdőszobába.

Húsz perccel később leparkolt a sötétszürke üveggel borított hivatal előtt. A portás nagyot köszönt rá, amikor feltáruultak a halkan működő ajtók. A páternoszteren felsiklott a negyedik emeletre. Benyitott irodájának párnázott ajtaján, titkárnője felkapta a fejét és elmosolyodott.

— Mi újság? — kérdezte a férfi, miközben felhúzta az aranyóráját.

— Tíz órára érkeznek a tárgyalásra. És van itt egy levele is.

A férfi elvette a levelet és belépett a saját szobájába. Ekkora irodát rajta kívül csak négy ember birtokolt az épületben. Mindegyikben volt egy tárgyalóasztal tizenkét fotellel, televízió, videomagnó és számítógép. Az övében, hátul az ablaknál állt egy tervezőasztal is.

Építészmérnökként kezdett, aztán híd és úttervező lett, és már második éve ő a fővárosi forgalomkorszerűsítés első vezetője. Most egy, a városon kívüli bevásárlóközpont és a hozzá vezető utak megtervezésén dolgozott. Hogy az autók milyen rendben kanyarodjanak le illetve fel a műútra, hol fusson az új autópálya, hol legyenek a jelzőlámpák, hogy lehet teljesen elkerülni a torlódást.

A tervezőasztalon már készen feküdtek a rajzok, nem volt dolga a tárgyalásig. Akkor lejön majd az alelnök, a bevásárlóközpont igazgatója, egy osztályvezető a banktól, egy ezredes a rendőrségtől, és úgy volt, hogy a katonaságtól is küldenek valakit.

Tíz perc volt tízig. A férfi tudta, másfél órán belül elfogadják a tervet, ide-oda kell majd mutogatnia egy pálcával a rajzokon, és a lehető legegyszerűbben elmagyarázni a dolgot a tárgyalófeleknek, akik a harmadik leágazás után már egy szót sem fognak érteni.

Számítógéppel szinkronba hozta a lámpákat, egy zöldjelzéssel az egész komplexumot meg lehet kerülni, vagy visszajutni az autópályára. Az aluljárók és a metró helyét is bejelölte, ha valamikor oda akanak telepíteni egy új városrészt.

A férfi megnyomott egy gombot a telefonon, és kiszólt a titkárnőjének, hogy hozzon be egy kávét. Leült az asztalhoz, az egyik kényelmes fotelbe, és felbontotta a frissen kapott levelet.

Felesége otthon, a konyhában állt, narancslét öntött egy üveg-pohárba és kivette a mikrohullámú sütőből az átforrósodott lekváros süteményt. Fatálcára tette, bevitte a fürdőszobába és beült a bágyasztóan forró vízbe. Ivott egy kortyot a narancsléből. Vizes kezével kinyúlt a süteményért. A langyos lekvár szétolvadt a száján. A narancsléért nyúlt és ivott belőle egy kortyot...

A titkárnő mosolyogva behozta a reggeli kávé, lerakta a férfi elé az asztalra, majd puhán becsukta maga mögött az ajtót. A férfi hangosan olvasni kezdte a géppel írott levelet.

Tisztelt Uram!

Már két hónapja kutatok Ön után, és nagyon sok fáradtságon teltem, míg végre megtudtam, Ön az a szent ember, akinek végre megírhatom ezt a köszönő levelet.

Több mint egy évtizede lakom itt a családommal, és van néhány autós ismerősöm is, akikkel együtt bosszantónak és minden logikát nélkülözőnek ítéljük városrészünk forgalmi helyzetét.

Mint Ön is tudja, városrészünk nagyon régi, az itteni viszonyok majd száz éve kialakultak, nincs mit tenni, házaink magasak — legtöbbjük hat emeletes — igazán nehéz parkolóhelyet találni.

Mégis, sok mindenben könnyíthet egy széleslátókörű, logikus, bölcs forgalomirányítás.

Ezúton szeretném Önnek megköszönni, hogy a Körútról a Petőfi híd irányába, jobbra; a Király utcába újabban be lehet hajtani. Én ezt mindig is kíváncsi megoldásnak tartottam, mivel a Király utcában lakom.

Szerintem, és több autós ismerősöm szerint is az Ön keze alatt megújul a város.

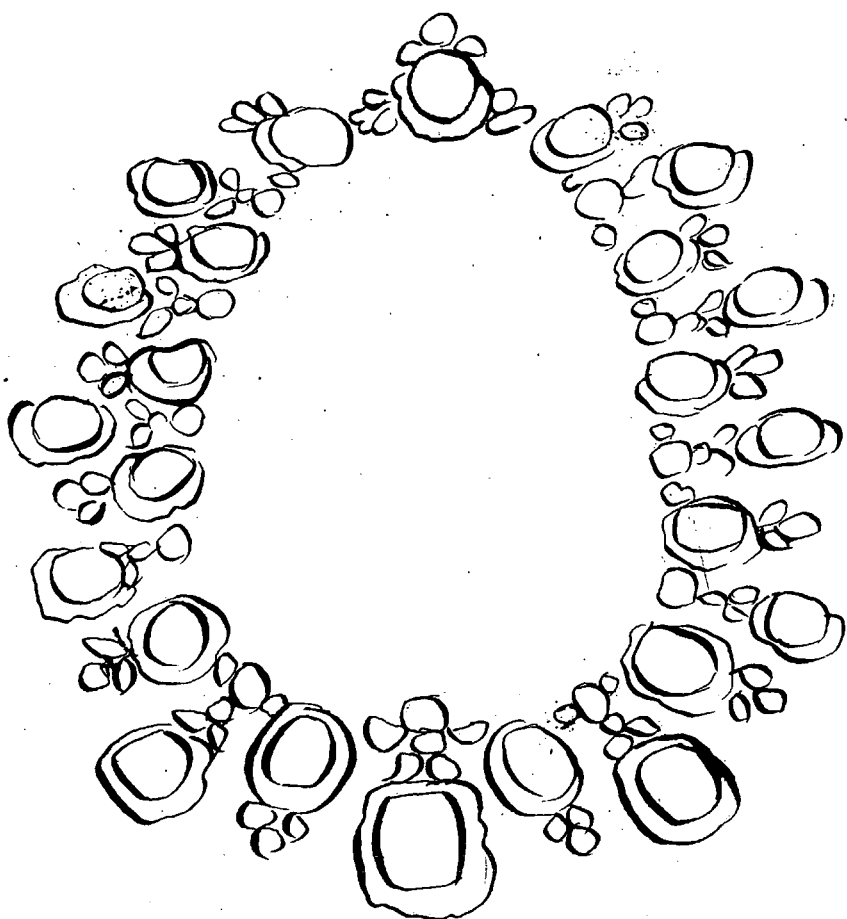
Bizonyára nem veszi rossz néven, ha nem írom ide a nevem, csak mint névtelen támogatója fejezem ki hálás köszönetemet, csupán egy nyugdíjas a sok autós közül, akikkel Ön az idén jót tett. Mert Ön, a hatáskörén belül maximálisan hozzájárult a családom nyugalmához.

Mély tisztelettel, további sikeres munkát kívánok.

1991. május 24.

Budapest

Hazai Attila

Diana Kingsley "I smelled of gin" (Bűzlöttem a gintől.)

Thukydidesznek*

1987. március 23-án egy felsenbergeri házfalon megkapaszkodott örökzöld borostyán alatt egy hervadtnak tűnő levél hevert. Mikor egy arrajáró árnyéka rávetődött, a levél a levegőbe emelkedett és szárnyakat bontott, melyek belső oldala még sokkal sárgább volt, sőt mintha fényt bocsátott volna ki magából, hosszú idők óta nem látott ragyogó színt. Aztán egy második citromlepke is elrepdesett a ház sarka mellett, árnyéka vibrált a falon. Amikor a pillangók leereszkedtek, két sötét pont vált láthatóvá gyümölcs-sárga, erezett szárnyaikon, egyik pont épp a másik fölött; fejükön még emlékeztetett valami a hajdani hernyóra. Télen egy bokorban csüngtek észrevétlenül, összesodródva, mint egy cigaretta. Aztán az első méh is megtelepedett a pillangó mellett, s ahogy a lepke felleppent, szárnyainak belső oldalából ismét mély fény villant meg, mely kiszélesítette a látóteret. Ez a rádió tíz órás hírei után történt. A nap egyre melegebben süttött, mindkét pillangó eltűnt. Dél körül azonban mozgolódni kezdett a ház előtti kertben a szemcsés hókása. Mintha a szemcsék maguktól megbillentek volna, félregurultak, pillanatról pillanatra áttetszőbbé, átlátszóbbá váltak. A kertet borító hótakaró felületén szakadatlan, véget nem érő lökdösődés, görgés, csordogálás, csöpögés és — ha az ember egy kicsit fülelt, hallhatta — sercegés terjedt el. A hó olvadása volt ez. Néhány szemcse rézsut a meleg nap felé fordult mint egy apró teleszkóp, tükrének gyűjtópontjában kis csillanással. Ugyanakkor szemmel láthatóan lesüppedt a hótakaró és megvillantotta a néhány friss fűszál között elsőnek áttörekvő kró-

* Az itt közölt szövegek a szerző „Noch einmal für Thukydides” című kötetéből valóak, mely 1990-ben a Residenz Verlag (Salzburg/Wien) Kiadóban jelent meg.

kuszvirágot, még félig levéltakarójába burkolózva, de rügyét már mélykéken az azonosszínű világmindenség felé irányítva. Nagyítóval nézve tele volt a kristályos hókása fekete korommal. Ezek voltak 1987. március 23. délelőttjének eseményei.

A spliti cipőpucoló

Miután az utazó 1987. december 1-én hosszasan szemlélte a spliti katedrális fakapujának faragott figuráit, közöttük is Jánost, aki az utolsó vacsora közben szomorú fejét Jézus vállára hajtja egyik kezével — variáns — vigaszt keresve mestere ruhájának ujjában, lement a napos strandsétányra, ahol egy agg cipőpucolót vett észre, aki, valószínűleg már régóta munkára várva, saját cipőit kezdte tisztogatni. Rájuk is fért a tisztogatás. Munkáját ugyanolyan gonddal végezte, mint bármikor máskor: lassan, megfontoltan, ügyelve minden egyes bőrdarabra. És cipői az utolsó gondos simítás után fényleni, sőt ragyogni kezdtek a pálma alatt, ahol a cipőpucoló ücsörgött. „Odamegyek én is megpucoltatni vele a cipőim” — gondolta az utazó. Így is történt. A cipőpucoló már a hajlított porkefét is olyan gyengéden és egyúttal biztonsággal kezelte, hogy munkája jótéteményként hatott a lábakra, a sarokra, a lábujjak ízeire. A dobozban már csak egy ujjhegynyi cipőkrém volt, mégis sikerült neki azt apró simításokkal tökéletesen lágyan, a bőrt mélyen átítatva egészen fel a boka magasságáig a cipőre dörzsölni. Minden kis krémcsomóval gondosan bánt, véletlenül sem kerülhettek egyazon helyre. Még a doboz tetejét is kitörölgette, remélve benne némi maradékot. A cipőfűzőket egyenletes, majdnem ünnepélyes mozdulatokkal szorosra kötötte, majd mielőtt bekente volna a cipőnyelvet, a masnit a cipő szára és a zokni közé tűrte. (A cipőpucoló saját zokniai már félig lecsúsztak, nadrágja alól egy elszürkült szegélyű alsónadrág látszott ki; ingje befeketedett gallérjával egyedülálló, magárahagyott ember benyomását keltette.) Mikor fényesítőkeféjével pucolni kezdte a cipőket, munkája alkotássá változott; a kefék sercegése áthatolt a kikötősetányon tolongó tömegen mint egy halk, susogó, lelkesítő zene, mint egy erősen koncentráló, befeléfigyelő dobos ütőjének a hangja, nem is, még finomabban, érzékenyebben, áthatóbban, mint a műezzin dalának kísérőzenéje fent a minareten. A pálmákról lepotyogó sötét bogyók az előző napokban esett eső vízből gyűlt pocsoltyákban nagy, napsütötte szigetté gyűltek; felette

a cipőpucoló kerek, fehér hajkoszorúval körbefogott, barna feje himbálózott. Valahányszor lábat kellett váltani az utazónak, az öreg egy erre szánt kis kefével gyorsat, keményet koppantott ládájára. A cipők már úgy ragyogtak, mint soha azelőtt, de ő még folytatta munkáját egy apró fekete kendővel; először szertartásosan kirázta, majd befejezésül végighúzta a kaplikon — csak azokon —, mire a bőr repedéseiből, barázdáiból egy már elképzelhetetlen ragyogás áradt szét. Ez volt művének befejezése, amit rövid koppantással jelzett. Az utazó már az első lépéseket is olyan örömmel tette meg az immár ragyogó cipőkben, mint még soha. Az étteremben az asztal alá húzta a lábát, hogy még véletlenül se érhessen senki cipőjéhez. Még később, a buszban is szorosan az üléshez szorította lábfejét, elkerült minden hanyag mozdulatot, egy felszálló se kerülhetett még cipője közelébe se. A cipőpucoló munkálkodása közben az utazónak az az érzése támadt, hogy megtalálta arcképének megalkotóját: egészen mást, mint az előző nap tényleges portréfestője, összehasonlíthatatlanul igazibbat, valószerűbbet, az utazóhoz illőbbet. Egy rövid ideig szentet látott a spliti cipőpucolóban: a gondosság szentjét. Másnap a zuhogó esőben, már az ország déli részén, a szobában hagyta cipőit. De a rákövetkező hetekben újra viselte a cipőket Makedónia hólepte vidékein, Peloponésszosz hegyeinek virágporában, a líbiai és arab sivatag sárgásszürke homokjában. És még hónapokkal később is, már Japánban járva elég volt egy kendővel végigsimítani a bőrt, és a spliti sétány eredeti ragyogása újra csorbitatlanul megjelent.

Epopea egy hajórakodásról

Amikor 1987. december 3-án, egy órával a komp indulása előtt a dubrovnikai kikötő mólójára ért, a kőfalnál gondosan megmunkált spalettákat, zárakkal már felszerelt, de még kulcs nélküli ajtókat, vaspánttal egymáshoz rögzített vöröstéglarakásokat látott. Rakodómunkások pakoltak át különböző méretű fagerendákat egy jól megpakott teherkocsiról a hajó farára. Az utasok többsége már elfoglalta helyét a hajóorr beüvegezett kabinjában, de folyamatosan érkeztek az újabb felszállók krumplival telerakott nagy zsákokkal, gépalkatrészekkel, tévékkel, olajoskannákkal vagy kupak nélküli üres flaskszákkal, gyümölcssel, tojással, mosóporral telepakolt nejlonzacskókkal, sőt néhányan nehéz, nagy bőrrönddel felkészülve a szigeten töl-

tendő napokra. Egy nő jelent meg, kezében egy csokor hosszúszerű vörös szegfűt tartva; egy másik nőt juttatott a szemlélődő eszébe, akit néhány nappal ezelőtt látott épp valami szigetről Splitbe érkezve, színes, mindenféle vad szigetvirágokból álló bokrétával kezében. Miután a fagerendákat végre elrendezték, a téglarakásokra került a sor. Egy idősebb rakodómunkás egy targoncával óvatosan egy farácsra, majd ezen a hajó fedélzetére emelte őket, ahol a többiek egy görgethető lemezt toltak minden újabb rakás alá. A hatalmas teher minden alkalommal finoman és hajszálpontosan érkezett a farácsra, amin aztán azt néhány hátulról nekiveselkedő izmos, mégis törekenynek tűnő fiú a kijelölt helyre tolt. A rakodótér lassacskán megtelt. Az utolsó rakás hajszálpontosan beilleszkedett az egyetlen megmaradt sarokba. Semminek — se embernek, se tárgynak — nem esett bántódása a bonyolult manőver végrehajtása közben; minden apró művelet egészen a hajópalló utolsó pillanatban való felhúzásáig tétovázás nélkül, pontosan zajlott. Az egész rakodás csendben, mindenesetre lárma, kiabálás és kapkodás nélkül történt. A fedélzeten már kinn ültek az utasok a tűző napon, köztük egy szép, komoly fiatalasszony, egyik kezét a háttámlára támasztva, másik kezét térdére előrenyújtva, emelt fejjel, távolba néző tekintettel. Az indulást jelző kürtölés olyan hangos volt, hogy hangját visszaverték egyrészt a hegylankák, másrészt a félsziget emeletesházai. Milyen megható volt a még szinte gyermek matrózok fegyelmezett, sápadt arca! Odainthetett volna a fiatal nőnek. Az visszaintett volna. Ez egy Hamsun-regénybe illő jelenet volt, helyszíne egy norvég fjord kikötőjének kereskedőnegyede a századforduló idején. De így, a határok közé szorító regény nélkül még szebb, valóságosabb és tágterűbb volt a kép. Aztán eltűnt a targonca az öregemberrel együtt, a hajó pedig feketén füstölögve megindult a szigetek felé, kéményén az ötágú partizáncsillaggal. A kikötőben egy ember sem maradt, egy sem, aki búcsút akart volna inteni valamelyik utasnak. A sziget háza-inak építőanyagai már úton voltak; a déli csend kékjében, a széllel szemben egy bólogató sirály állt, lent pedig, az előző napon gyűlt pocsolyában egy egyetlen pillantással épp átlátható verébraj. Ezek történetek Dubrovnik/Dalmácia kikötőjében 1987. december 3-án déli tizenkettő és egy óra között.

Én*

„Nézem magam, tehát létezem”, — gondolja talán a festő is (Henry Fuselli), aki már két évszázada feledésbe merült.

1.

A sors, vagy amit így nevezünk, úgy akarta, hogy ne lehessen olyan racionális, mint amilyen szerettem volna lenni. Megadatott, hogy fölfedezzem: szerencsétlen logikám hiába próbál hidegen, biztosan ítélni, azzal a semlegességgel, ami az istenek és az emberek egy részének sajátossága. Örökké a szív impulzusaira kellett hallgatnia, melynek, mint Pascal mondja, megvan a saját logikája, amit az ész nem ismer. Úgyhogy végső soron, rákényszerültem arra, hogy elfogadjam: csakis a saját nevemben beszélhetek.

Ezért tehát *szubjektív* az önarckép eme története. Valószínűleg nem lennék képes egy rigorózus történetet írni, mely teli van tankönyvi adatokra való utalásokkal és melyben a szerző semmilyen vallomása nem helyénvaló, fölösleges. Nem becsülöm le az ilyen típusú történeteket, csupán szeretném leszögezni, hogy nem érzek sem ihletettséget, sem adottságot ahhoz, hogy számukat emeljem, mivel nem tudok eltekinteni a sorsomtól, mely arra kötelez, hogy majdnem mindig egy képzeletbeli gyóntatószékben üljek, ahol még ha másokról beszélek is, magam fölött ítélezem. Egyébként az átok, ami születésemkor hangzott el, s ami egy életre szóló szubjek-

* Az itt közölt részletek a szerző „*Múzeum a labirintusban. Az önarckép szubjektív története*” című 1986-ban a Cartea Românească kiadónál (Bukarest) megjelent művéből valóak. A kötetből az előszót és a Botticelliről írott esszét választottuk. [A szerk.]

tivitást jelent, annyira kategorikus, hogy azt sem tudom, mi módon lehetnék objektív egy becsületes szubjektivitás nélkül. Következésképpen, mindig igyekeztem figyelmeztetni olvasóimat, hogy nem vagyok egy abszolút igazság birtokában és nem hiszek a létezésében sem.

Most arra figyelmeztetem őket, hogy a „Múzeum a labirintusban” semmiféleképp nem akar tudományos könyv igényével fellépni. Ez az intim sürgősségek könyve, arról, hogy mit lát az önarckép történetében egy ember, aki szereti a festészetet, de nem festő, nem is kritikus, és akinek, mindezek tetejébe, ahhoz, hogy egy művészről írjon, nemcsak arra van szüksége, hogy az életét és a műveit ismerje, hanem érzelmi kapcsolatba kell kerülnie a szóban forgó személyiségével, vagy legalább személyiségének egy oldalával. Michelangelóról írok, mert szeretném hiúságomat bátorítani a nehéz percekben; Van Goghról, mert a magány óráiban érzem, hogyan büntet egy gyöngédség, melyet szétszórta nyújtottam vagy nem nyújtottam soha; Boticelliről, mert a „biztos recept a melankólia ellen”, melyet egy német tudós ajánlott: diéta, elfoglaltság, a vágyak korlátozása — esetemben reménytelennek bizonyult; Rembrandt-ról, mert az amszterdami kereskedővel való kapcsolatában valami mélyebb igazságot sejtek, öregjei hallgatásában pedig egész erkölcsöt; Masaccióról, mert huszonöt évesen olyan igazságokat mondott, melyeket sokan nem értünk meg vénségünkre sem; El Greco-ról, mert gondjaim porában időnként metafizikus ábrándozás kapott helyet; Caravaggióról, mert csábít a lehetőség, hogy fölnézzek egy szemtelenre, miután nem sikerült soha az lennem; Hals-ról, mert tetszenek a nevető emberek; Velasquez-ről, mert arról, amit nem lehet kimondani, inkább hallgatok; a manieristákról, mert közel érzem magam az „ünnepközi” művészekhez; Goyáról, mert szeretem elképzelni az ördögöt ironikus megalázkodással és gyilkos tisztelettel nézve Spanyolország királyaira; Tintorettóról, mert Velencére emlékeztet; Dürerről, mert Szüziphoszra; Géricault-ról, mert megható útja a korai halálig; Gauguin-ről, mert, bár otthonülő vagyok, elbűvölnek a kalandok; Munch-ról, mert még sarki ábrándjaim voltak, mikor egy kiabáló nőt láttam egy képen; Modiglianiról, mert a művészetben mást akarok látni, mint csupán fiziológiánk következményét; Andreescuról, mert a legnagyobb román festőnek tartom és olyan faluban nevelkedtem, ahol megtanultam értékelni a hallgatást; Luchianról, mert együttérzek azokkal

az alkotókkal, akiknek megvolt a Golgotájuk; Tonitzáról, mert hiszek abban, hogy létezik egy győzelem, mely a legyőzötté; Pet-rascuról, mert láttam egyszer egy pár diót kőből, és nem tudom feledni; Magritte-ről, mert nincs humorérzékem, de meg tudom érteni, mennyire komolyak a belga festő viccei; Mondrianról, mert a hajthatatlanság, amivel a tisztaságot üldözte, csodálatosnak tűnik és borzasztónak; Maleviciről, mert megvolt a bátorsága, hogy a festészetet annak zéró formájáig vigye, bebizonyítván, hogy az út nem végződik ott, hanem újrakezdődik... Szerettem volna ebben az első kötetben, melyet a „nyughatatlanoknak” ajánlok, Utrillóról is írni, mert bosszant a gyermeki szomorúság, mely utcáira jellemző, ahonnan mindig hiányzik valami, a magány pedig úgy csüng a falakon, mint a beteg szél. Nem volt azonban szerencsém látni egyetlen önarcképét sem. Ha van neki, egyáltalán.

2.

Egyszer egy fiatal festő nyomult be hozzám. Meg akarta mutatni legutóbbi vásznainak színes fényképeit. Miközben a fényképeket nézegettem, azon gondolkodtam, hogy mondjam meg neki, hogy a művészetnek az élet lehetőségét kell adnia, nem a másolatát. Hogy az Istennel verseng, nem a valósággal. Egy önarckép húzott ki a slamasztikából. Azt bátorkodtam mondani: „Úgy gondolom, egy jó önarckép nem éri be azzal, hogy azt mondja: —Íme, én vagyok a szerző. Nem a szerzőt kell megmutatnia, hanem a szerző egy vetületét önmagáról.” A partnerem fölháborodott: „Az önarckép én vagyok! Tán nem képzeled, hogy XIV. Lajost parafrázálhatom saját alakommal kapcsolatban?” Igazat adtam neki, úgy-ahogy tetszett is az ötlet. Tényleg, soha nem jutott eszembe az önarckép ennyire drasztikus meghatározása. Csupán az ifjú látogató távozása után jöttem rá, hogy ez valószínűleg a legelterjedtebb, de egyben legfelületesebb válasz arra a kérdésre: mi veszi rá a művészt, hogy saját arcképét fesse meg? A hiúság? Más modell hiánya? Egy bogaras impulzus? Egy intim szükséglet?

Legyen: ha a művészt, aki azt mondja: „én”, egy királlyal kell összehasonlítani, akkor pontosítani kellene: egy kíváncsi királlyal. Akinek egyetlen alattvalója van: saját maga. Aki gyakorlatilag egy kis sivatagon uralkodik: saját magányán. És mégis, ritkán van béke országában. Általában minden fronton harcolnia kell, mert örökké

kérdések, nyugtalanságok, kétségek által ostromolt. Meghódított pár határozott állítást és néha beléjük zárkózik, akár egy kazamataba, de jaj, a kazamata gyakran homokból valónak bizonyul. Elég egyetlen erős szél és a falak összeomlanak. A király körül újra a sivatag látható. Új kazamatát kell építenie, belső ellenségeivel küzdve, akik néha pisztolyt adnak a kezébe, mint Van Goghnak... Csak ezután lesz képes az amszterdami kereskedőknek ellenállni, mint Rembrandt.

A művész majdnem mindig valamit le akar győzni ennek az „én”-nek a segítségével; egy kétséget, egy sorompót, egy hiányosságot. Mikor Kolumbusz elindult első utazására, mondta Braque, egyetlen esélye az imádkozás volt. A hit volt egyetlen támasza Amerika fölfedezése előtt. A második úton Amerika felé csak ismételnie kellett a már véghez vitt dolgot: az iránytű helyettesítette az imát. De az út önmagunk felé igényesebb. Nem csodálom, hogy létezik egy csomó „Rubens”, melyhez Rubens hozzá sem ért, de nem tudom elképzelni, hogy létezzen egyetlen önarcképe, melyet, ha részben is, a követők festettek.

Néha, az igaz, „én” király elegánsan felöltözött, haját gondosan elrendezte, a nyakába, mint Van Dyck, aranyláncot tett, mely finom hatást eredményez, és magától eltelve néz a tükörbe, mintha csak azt gondolná: „Még a napraforgónak is utánam kéne fordulnia.” Úgy tűnik, elfeledte a sivatagot, melyet le akart győzni s a többiek tragédiáit is. Beéri az elégtétellel, hogy saját arcképét festheti. Nácisz? Nem, Náciszról szó sem lehet itt — később meglátjuk, miért. A kérdés, melyre válaszolnunk kellene, más: az egyén csupán a névtelenség vagy a magány közt választhatott?

3.

Léger azonos színű utcákról álmodott. Az ötletet, bevallom, abszurdnak tartom. Tán csak nem arra gondolt a festő, hogy az emberek is, akik egy utcából valók, azonos színű ruhákat kellene viseljenek? Nem hiszek az arrogáns, önkényes egyénben, aki önmagát a Mindenség fölé helyezi, s nem hiszek abban sem, hogy az egyén eltűnik a Mindenségben, ahogy Mondrian akarta. Nem hiszek az egyénben, aki semmiféle határt nem hajlandó elismerni, de „gondolkodni” nem létezik „gondolkodom” nélkül, sem „szeregni” „szeretek” nélkül.

Megtudtam, hogy nem akkor vagyok egyén, amikor fölfedeztem, hogy élek, hogy élő vagyok, hanem abban a pillanatban, mikor rájöttem, hogy igazságom nem egyedülálló, hogy milliárd éppen annyira élő igazság volt, van, és lesz, mint az enyém. Valószínűleg ezért nem tudom az egyén azonosságát elválasztani a világ létezésétől, mint ahogy a világ létezését sem tudom elválasztani az egyén azonosságától. Nemegyszer állapítottam meg, hogy a világ eltűnése az egyénből megcsonkítja az utóbbit, megfosztván a lehetőségétől, hogy nagyobb értelmi kör felé nyisson, mint saját léte. És ugyanabban a mértékben azt is megértem, hogy a világ nem az egyén halálán túl, hanem az egyénen belül található meg. Az egyén eltűnése az emberből azt vonja maga után, hogy a világ is eltűnjön belőle.

Szó, ami szó, fölfedezésem alapfeltételei nem a legrózsásabbak voltak. Nem könnyű rájönnöd, hogy a saját végtelenséged olyan végesség volt, mely gyermekkorodhoz tartozott és hogy a naivan, az első verssorokban segítségül hívott halhatatlanság szép hazugság csupán, mely a halálnak, mint hibának vagy eredendő bűnnek a legyőzéséhez szükségeltetik; hogy élő igazság vagy, de az élő igazságok megszületnek, egy ideig csillognak, aztán eltűnnek. Ezt fölfedezvén azonban, hál'istennek, nem jutottam arra a kétségbeesett következtetésre, hogy nem vagyok egyéb, mint egy szerencsétlen porszem, melyet a sors útkereszteződésre hajított és álmai netovábbja esetleg az lehet, hogy egy isten lábaira kerüljön. Ellenkezőleg, igyekeztem találni valamit, ami hozzásegít ahhoz, hogy éljek, anélkül, hogy sírnék vagy megrövidíteném magam, anélkül, hogy haragudnék a világra vagy nem vennék tudomást magamról. Arra gondoltam tehát, hogy önmagamnak kell lennem, sem robot, mely „sajátos jegyek” nélküli fiziológiai automata, sem a „világ közepe”. Úgy gondoltam, hogy a magány nem átok, a világot szeretni pedig nem erény. Ez az elemi, igénytelen filozófia — elég hamar megállapítottam — járt is egy előnnyel. Megmagyarázta magányomat és életszeretemet is, nem kötelezett lemondásra, sem egyikük vagy másikuk fölláldozására, hagyott kibékíteni őket, sőt, még abban is hihettem, hogy együtt élhetnek. És ugyanő megvédett a túlzásoktól.

Egy ideig ugyanis el voltam telve Nietzsche hiú állításával: egy ember minősége azzal a magánymennyiséggel függ össze, amelyet az illető el tudott viselni. Akár egy varázsige, mindig eszembe jutott, valahányszor az volt az érzésem, hogy egyedül vagyok. Még afelől

is meg akartam győzni magam, hogy valakit csak akkor szeretünk igazán, ha nincs velünk és hogy csak akkor láthatom, mi minden köt és közelít egy helyhez, ha eltávolodom tőle. Ez nem tartott sokáig. Lelkesíteni a magányt — mondtam magamban — veszélyes dolog, mert meggátol annak megértésében, hogy hogyan küzdhetünk ellene.

Nem estem a másik végletbe sem. Folyton azt ismétелgettem, hogy senki nem iktathatja ki önmagát anélkül, hogy súlyos következményekkel ne járna azt a módot illetően, ahogyan a világot látja; hogy csupán akkor tudhatunk meg egyre többet másokról, ha magunkról is egyre többet tudunk, csupán akkor ítéelhetjük meg őket helyesen és érezhetjük magunkat közelebb hozzájuk; hogy az ember csak akkor jön rá: nem elég önmagának, mikor elmélyül önmagában, hogy másokkal kell elosztania életét, ha egész akar lenni és végső soron maga az egoizmus követeli, hogy túllépjen saját ketrecének univerzumán. A görög bölcsek valószínűleg tudták, hogy nem létezik áttekinthetőbb világ, mint az, melyet saját mélységünkben találunk föl, hiszen őк fogalmazták meg: „Ismerd meg önmagad”, melynek éppen ellenkezője a későbbi híres *le moi est haïssable*, ami nyilván megindokolt, de teli van veszélyekkel.

Mindezek egyúttvéve kikerülhetetlenül elvezettek annak fölismeréséhez, hogy az „egyedül” és az „összetartón” nem zárják ki egymást. Ellenkezőleg, föltételezik. Önmagába zárkózva, begubózva, minden közösséget elutasítva elhervad az egyén. Másrészt, ha nem marad épen személyiséged, akkor mit ajándékozol, mikor önmagad szenteled? És mi értelme az áldozatnak? A magánynak saját kérdéseit kell ismételnie, hogy a másokéit megérthesse. És mi a művész, ha nem az az ember, akinek tudatában úgy tükröződik a világ, mint ahogy a csillagos ég tükröződik egy forrásban? Babérjai mindig kevés belső vérzéstől foltosak, de ha egyedül van, azért van egyedül, hogy többet szeressen és többet mondjon.

Annak a Camus-elbeszélésnek a vége jut eszembe, melyben egy festő úgy hal meg, hogy egy fehér vászonzól álló képet hagy maga után, amire egyetlen szót írt saját vérével — a szóból azonban hiányzik egy betű, s így nem lehet rájönni, mit akart írni; azt, hogy „egyedül”, vagy azt, hogy „együtt”. S úgy gondolom, talán épp azért hiányzott egy betű a Jónás vérével leírt szóból, mert a művésznek magányosnak és összetartónak kell lennie egyidőben, mert néha-néha egyedül kell lennie ahhoz, hogy szorosabban kötődjön a töb-

bihez. Magábaszállván, nem fordít hátat a világnak, hanem arra készül, hogy jobban lássa; hivatása természeténél fogva mindenki problémájában otthonos, ezért tisztáznia kell saját azonosságát, hogy megszabadítsa ezt a kapcsolatot bármilyen konvencionális-mustól, saját igazságában és saját húsában érezvén meg azt. Mikor önmagát fürkészi a tükörben, nem azért teszi, mert azt gondolja: „Én vagyok a mindenség”, hanem, mert az az érzése, vagy illúziója, hogy a titok, melyben született, a közelben van. Abban a pillanatban ugyanolyan mértékben idegen számára az embergyűlölet, mint a hiúság. Mert a célja nem ő. Célja a *kép*, a kísérlet, hogy csökkentse azt, amit a szív, ellentétben az ésszel, soha nem fogadhat el: a halál elkerülhetetlenségét.

Az önarckép eme történetét azzal a gondolattal kezdem tehát, hogy kizárólagos „én” nem létezik a művészetben és hogy soha nem egyetlen ember van a tükörben, bár csak egyvalaki tükröződik benne.

*Bukarest
Kolozsvár*

*Octavian Paler
Fordította: Demény Péter*

Védtelen gondolatok

„A melankólia a boldogság amiatt, hogy szomorú lehetsz.”

Victor Hugo

1.

Miféle boldogság ez? Félig boldogság, félig szomorúság, ahogy Minótauroszt félig állat volt, félig ember. Ezért a melankólia napja csakis fekete lehetett. Lángja árnyék, győzelme vereség, célja pedig új lendület. A hiábavalóságnak csak úgy állhatunk ellen, ha folytatjuk utunkat. Vagy csupán a fájó szépségek igazak? A melankólia közepén, mint labirintusében, egy szörnyeteg lakozik, aki fölfalja a bolyongót, és végül maga is áldozattá válik.

2.

Akik a labirintusról beszéltek, mind annak titokzatos közepét emlegették. Szerintük e középpont azért létezik, hogy minden tag-nak értelmet adjon. Egyébként abszurd lesz a labirintusban való bolyongás. Tehát arrafelé tartottunk, ahol a kétfejű fejsze kiáll a földből. Ahol minden — a szerelem éppúgy mint a halál — kerek egésszé és lehetőségessé válik. Vagy mi öljük meg a Minótauroszt, vagy ő öl meg minket. Más reményünk nincs? De igen: visszafordulni. Visszafordulni és ismét elindulni afelé, amit egyszerre hittünk megnyertnek és elvesztettek. A labirintus közepe délibáb csupán. Közeledünk, és a közeledés megrészegít, de íme, amikor a kar fölemeli a fejszét és sújtani akar, észrevesszük, hogy a hely üres. Hol

van tehát a Minótauros, a titok középpontja? Jóval messzebb — sehol. Mert csak ha nincs sehol, úgy lehet mindenütt. Különben mit is csinálnánk, ha olyan pontot lelnénk, amely után semmi sem következik? Ott volt a cél? Nem; minden cél, ami után nincs semmi elérhető, inkább kudarccá válik. Az isten szerelmére, egyetlen reményünk az, hogy ne érjünk ezeknek a kusza folyosóknak a végére. A folytonos út vagy a keresztút, amely eltávolít a haláltól. Tébolyultan rohanunk a semmi felé. Könyörgünk minden félsikerért, mely megvéd az egyetlen kudarctól, amitől igazában félnünk kellene. Nem látható semmi? Annál jobb, azt jelenti, hogy nincs veszély. Egyelőre messze még a célpont. Tehát még reménykedhetünk: nem fogjuk elérni. Azzal együtt, hogy a „soha” csupán szép hazugság. Egyszer odaérünk majd — és titokban tudjuk, a labirintusnak mégis van közepe, ahol a Minótauros vár hideg és foszforeszkáló szemével. Lesz egy pont, ahol a fölemelt fejsze a semmi helyett szívünkbe hull. de addig van időnk; remélhetjük, álmodhatjuk még, hogy így fogunk menni mindig, sohasem érünk az út végére; hihetjük még, hogy a labirintusnak sem közepe, sem vége nincsen. Szóljon tehát a zene, kezdődjék a tánc. Chi vuol esser lieto sia, di doman non c'è certezza...

3.

A hagyomány szerint Botticelli „nagyon kellemes és nagyon vidám férfi” volt. „A királyok imádása”-beli önarcképe nem hazudtolja meg, de nem is igazolja ezt a mendemondát. A férfi, aki utolsóként lépett be és a színpad jobb szélén maradt — az egyetlen tanú, aki ránk néz ahelyett, hogy a történetekre figyelne! — eléggé hétköznapi. Középtermetű, sötétnarancs öltönyt visel. Az arca kerek, átlagos, csak a szomorú száj és az álmodozó szemek sejtetnek női érzékenységet és gyenge, befolyásolható emberre valló, jól leplezett nyugtalanságot. Kicsit zavartan nézzük. Bizonytalanságában van valami a Botticelli-szüzek ingadozásából, akik nem döntenek sem az öröm, sem a szenvedés javára, és azért járnak tánclépésben, mert másként nem tudnak járni. És a báj, a furfangosság? A Botticelli számlájára írt anekdoták igen kevésbé illenek a „Tavaszi” vagy a „Vénusz születése” hangulatához. Egy vicces, tréfaamatőr Botticelli, aki „megfúrja” egyik szomszédját, mert az megzavarta nyugalmát, komikusan, de valószínűtlenül hangzik. Egy Lorenzo

lakomáin nagyokat evő, majd pihenés közben képeit elgondoló Botticelli még inkább zavarba hoz. Mi köze van ezeknek a Botticelli-szereplőkhöz, akik karcsúak, elegánsak, s akik egytől-egyig félnek a haladástól!

Gyanús az is, hogy olyan kevés biztos adat maradt Botticelli életéről. Pár festői apróság, mint őt örökbefogadó bátyjának kövér-sége — innen a „hordó” csúfnév (Botticello), mely aztán Sandróra is átragadt (teljes nevén Alessandro di Mariano Filipepi) —, az inas-kodás, pár anekdota, a művek jegyzése. A Lorenzo di Medici szalonjaiba járó ravasz humanistákkal fenntartott kapcsolatai tisztázottak, de tisztázatlanok és kuszák azok, melyek Savonarolához és a „sírásók”-hoz fűzték — így nevezték a dominikánus híveit. Sivár öreg-ség, mely sok kérdést vet fel — körülbelül ennyit lehet biztosan tudni. Kétségtelen, Malraux kijelentése, miszerint óriási tévedés túlzott jelentőséget tulajdonítani egy művész életrajzának, kissé kategorikus, de ebben az esetben igazat kell adnunk neki. Botticelli vidámsága csak azok számára létezik, akik hinni akarnak Vasarinak. Botticelli festészetében nem sikerül fölfedeznünk ezt a vidámságot — csupán kételyeink szaporodnak.

Az erények eszményi térképén Firenze nem az érzékenységet képviseli, hanem az intelligenciát. Ebből a szempontból Macchia-velli sokkal firenzeibb mint Botticelli. A firenzei szellem mindig valami fölforgató gúnnyal bánt el a melankóliával. Egy gúnyos ördög mindig megvárta a gondolatokat a félúton, eléjük ugrott és mulatott ijedtségükön. Tán ezért fordultak Botticelli életrajzírói az anekdotákhoz. Másképp meg kellett volna állapítaniok, hogy a nők, akik csak tánclépésben tudnak járni, soha nem jártak Firenze utcáin; ez a város soha nem értette meg igazán, miféle boldogság az, hogy szomorú lehetsz.

Egyébként Botticelli asszonyai most is azt sugallják, hogy gúnyos száműzetésben élnek Firenze múzeumaiban. Beletörődő álmodozásukkal, finom, nyugtalankodó orrlyukaikkal, enyhén beteges bájukkal, sápadt és remegő ajkaikkal, epekedő tekintetükkel mintha folytan valami fülünk által fölfoghatatlan zenét hallanának; megszokták, hogy olyan városban élnek, mely mindig többre becsülte az ész finom játékait az álomnál — de hangulatuk a szép áldozatokéhoz hasonló. Botticelli Vénusza pedig inkább egy Firenzebe jött ismeretlennek tűnik. Ez az istennő a Melankólia sehol (és mindenütt) lévő tájairól érkezett.

4.

Olvastam valahol, hogy a melankólia a boldog korszakok terméke. Lehet; nem tudok rájönni. Végző soron az árnyék is csupán napos időben látható. Ez a magyarázat minden további bonyadalom nélkül igazolná Botticelli jelenlétét a firenzei reneszánsz teljében, magyarázatot adna a „Tavaszi”-beli különös melankóliára is, mely elhiteti, hogy a boldogság forrása mindig keserű. Még a Botticelli-féle nőt is megindokolná, akihez nagy, kerek, álmodozó szemeken át jut el a fény. Nyilván azon hit feltételével, hogy minden, ami ezekkel a nőkkel történik, a boldogság miatt történik; virággal és arannyal teli légkörben fürdenek, de igazán jól csak táncoló határozatlanságukat ismerik. Annak a hitnek a birtokában, mely Browning soraiból árad: „Isten fenn van az égben —/ Mily boldog a világ!” (Reichard Piroska ford.). E sorok csodálatosan odaillenek feliratul Fra Angelico sírkövére, s az egész reneszánszra jellemzőek, ha eltekintünk attól, hogy e sorokbeli mindkét kijelentés elhamarkodott... Ellenkező esetben...

A görögök istenasszonnyá változtatták Évát. Sónyomokkal a testén és algákkal a hajában, mindent feledve, Aphrodité a tengerből a puha és meleg homokra lépett. Talán boldog sokkot szenvedett egy viharban, és a hullámok ezután letették a partra. Sajnos, az élet és az örökkévalóság eme szép kibékítését egy szép napon elfeledték, a szobrokat a talapzatokról a földre lökték, és az eső, a szél, a gaz meg a gyíkok kiteljesítették az ókori világ végzetét. A vésztől megmenekült istenek kénytelenek voltak bibliai nevet fölvenni, hogy ne kövezzék meg őket. Most azonban a régi istenek újra megjelentek. A reneszánsz a Bibliát összeegyeztette Homérosszal. És szeretem sorsszerűnek hinni, hogy a festők először Vénuszt festették meg. Az emberek nem élhetnek a végtelenségig szerelem és szépség nélkül. Bármilyen súlyosan fertőznék meg őket a rút és a gyűlölet, végülis be kell látniuk, hogy valami lényeges hiányzik nekik. Ezért érzek a „Vénusz születése”-ben nyilatkozatot, mely hosszú távolmaradás után hirdette a szerelem é a szépség istennőjének visszatértét.

Közben viszont történt valami. Vénusz már nem ugyanaz, mint elődje, aki boldogan és semmivel sem törődve lépkedett az ókori fövényen. Kagylón lép és elgondolkodva közeledik a parthoz. Hosszú és keserű szőke haja fenségesen borul meztelen testére;

meghódított nőre emlékeztető szeme fájdalmas fölismerésre vall. Mielőtt Botticelli megfestette volna, talán Firenzében járt, Lorenzo egyik jelmezbálján, ahol észrevétlenül tűnt el a zajos és vidám tömegben, táncolt, nevetett, énekelt, megfertőzte a többiek részegsége, míg a fénylő zsvajban meg nem hallott valakit, aki disztichont dúdolt Lorenzo énekéből: „Chi vuol esser lieto sia,/ di doman non c'e certezza.”, „Vigan élj, gondolj a mára,/ hátha rosszabb lesz a holnap!” (Sárközi György ford.), és fölriadt. Hol hallott ehhez hasonlót? Persze, egy horatiusi ódában, mely a „Carpe diem...” szavakkal kezdődött: „Minden órának leszakaszd virágát”, így szól a biztatás Leukonoéhoz, de eddig nem hallgatott rá. Most azonban... Hideg szellő borzolta föl szép, térdigérő haját. Fölemelte szemét az ég tiszta volt. A Palazzo Vecchio tornyai fölött erősen ragyogtak a csillagok. Csak arrább látszott egy felhő, éppen Giotto „campanila”-ja fölött. Igaza volt a dalnak. Di doman non c'e certezza. Körül tovább folyt a zene, a tánc, a vigalom, hömpölygött Firenze utcáin, megfertőzve a szégyenlősebb vagy szkeptikusabb távolmaradókat is. Hal-kan, észrevétlenül, Vénusz talán a Ponte Vecchiohoz vezető utcák felé hátrált a színes és zajos forgatagból — ezek sötétebbek lévén, jobban találtak borzongató fölfedezéséhez. Tehát a „ma” nem örök? Horatius nem hazudott. Most már értette. Összegyűrte a kezében tartott rózsa szirmait, és az Arno fekete vizébe dobta őket. És tovább bolyongott az utcákon, csak fenn, a San Miniato dombon állt meg, ahonnan egy ciprus törzsének támaszkodva nézte Firenze piros, sötétbe borult háztetőit. Az egyetlen város, ahol ugyanazt a szépség előtti boldogságot és ugyanazt a szerelembe vetett hitet találta, mint egykor. És mégis, valami más volt, midőn azt a disztichont hallotta, Chi vuol esser lieto sia... Nem, még Horatius sem volt ennyire világos, vagy ő, Vénusz tudott kacagni, s hallotta anélkül, hogy hallaná; míg most... Az illatos éjben fúvó szél olykor idáig hozta a jelmezbál hangjait, s csak reggelre fáradt el. Ekkor Vénusz lejött a dombról, s eldöntötte, hogy visszatér a tengerhez. A tengeren természetesen minden változatlan maradt. A nap nedvesen kel föl a hullámok közül, és a hullámok közé megy le. Holnap éppúgy, mint ma. Holnap éppúgy, mint tegnap. Múlnak a napok, s mindennap az örökkévalóságban élsz. Örülhetsz bárminek, a nap-sütésnek, az esőnek, a part vonalának, a vízben pancsoló, zajos és vidám, nevetséges és szép embereknek. Ebben áll a nagy titok: elégedj meg ennyivel, élj az érzékek szintjén, ne tegyél fel kérdéseket

magadnak, és ne halld meg, amint valaki azt kiáltja: „Chi vuol esser lieto sia...”; csak a gesztusokat lásd, az egymással hancúrozó gyerekeket, a homokon táncoló nőket... Nem ez történt, nem ezt fedezte fel Vénusz, mielőtt Botticelli megfestette volna? A parthoz közeledvén enyhén lehajtott fejjel áll, jobb kezét melléhez emelte, a másikkal pedig fenséges és keserű haját fogja...

Lehet, hogy a melankólia megelőzi a prófétákat. Felfoghatatlanul mormolja, amit később a próféták ordítani fognak. Karjában virágokkal lelkesíti föl a tavaszt, és ő sem érti, miért száll egy különös előérzet a sápadt és világos ég alatt, és mi hívja elő a mozgások bizonytalan álomszerűségét. De érzi: a levegőben van valami, ami egyelőre elkerüli a próféták figyelmét. Botticelli azt hiszi, hogy Angelo Poliziano stanzáival összhangban fest, és nem ez az első eset, amikor egy művész téved, és többet mond, mint amit mondani akart. Nála a boldogság és a szomorúság annak az igazságnak a két oldala, miszerint csak a veszélyeztetett szerelmeket éljük át intenzíven. Vénusz ugyanott ingadozik, ahol a többi Botticelli-nőalak is fél továbbmenni, lépéseiken az a furcsa mozdulatlanság uralkodván el, ami tekintetükre is jellemző. Ebben a világban titkos bizonytalanság vagy betegség ránt vissza minden lendületet; itt, ahol ősz elején a tenger törékeny délutánjait élvezhetjük, mikor a nap fölmelegíti az üres fővenyt, a csend pedig lehet bármi: kibékülés, megbánás, fényes lábadozás... Senki sem lát Firenze egén egyetlen felhőt sem, s Csodálatos Lorenzo maga sem tudja, mennyire igaz a figyelmeztetés, „Di doman non c'e certezza”, ám a melankóliának nem kell hervadt virágokat látnia, hogy gondolataiba merüljön. „Hátha rosszabb lesz a holnap!” — mormolná mintha Vénusz is a parthoz közeledve. És előérzetei nem csalják meg. Nem másnap, de tíz év múlva, ha Santa Maria del Fioréra menne, hallaná Savonarolát, amint szószerkből az Apokalipszissal fenyegeti Firenzét, miközben az egymás hegyén-hátán tolongó emberek egyre jobban szörnyülködnek, egyre több meggyőződéssel hallgatják ezt a látnoki demagógiát. Nézhetné a Senoria téren nyüzsgő firenzeieket, akik Savonarola által fölállított máglyákra karkötőket, gyűrűket és más „átkozott” ékszereket, hangszereket, illatszereket, Boccaccio Dekameronját hajítják, sőt, még olyan festményeket is, melyeken az istennő arca látható... De egyelőre az ég tiszta, a víz világoszöld, és a zavart szomorúság a bájból és a kellemből tör elő... Chi vuol esser lieto sia... Holnap majd meglátjuk, mi lesz.

5.

Nem tudom, hogy a matematikában a legrövidebb út két pont között még mindig az egyenes vonal-e, mint mikor diák voltam. Tudom viszont, hogy a művészetben nem változott meg semmi. Az A és B pontok között most is, mint mindig, valóságos labirintus fekszik. Az A pontban a firenzeiek az ifjú Botticellit látták, amint a „Királyok imádása”-beli önarcképében egy kiművelt firenzei hedonizmusát fejezi ki. A B pontban betegen és egyedül, mankókkal ment az utcákon, mert nem bírták már a lábai, meséli Vasari. „Öreg és tehetetlen” volt, barátai és csodálói elhagyták. Mi történt? Hogy jutott ide az a „kellemes és nagyon vidám” férfi, hogy ilyen szörnyű életet éljen? Miért nem fest már? Miért felejtették el? Vagy ő maga burkolózott hallgatásba és zárkózott el, mert az események legyűrték? Igaz, hogy Savonarola lenyűgöző hatást gyakorolt rá? hogy a San marcói apát fanatikus izgatottsága villámként csapott Botticelli befolyásolható lelkébe? hogy a dominikánus felakasztása után kiábrándulásai világába merült? Senki sem képes pontos választ adni, mert senki sem tudja, mi történt valójában. Valószínűleg csak azokat a hatásokat szenvedjük el, melyek elszenvedésére fölkészültünk valamiképpen; de nehéz elhinnem, hogy egy művész nyugodtan nézheti, amint lángok festményeket s kéziratokat hamvasztanak el, és nem borzad el, nem ébred a valóra. Akkor persze igen, ha Botticelli az Apokalipszis gyűlöletét a világ ellen hívó Savonarolában hitt, aki maga is e világ eszményeit szolgálta. Finom, túl sebezhető érzékenysége nem bírta el a sokkhatásokat? Vagy már soha nem vonhatta ki magát a Savonarola által fölbújtott vallásos aggályok alól? Tudjuk, az álmodozók örökké őszinte zavarba estek, melyekért utóbb maguk fizették a legnagyobb árat.

Az sem kizárt, hogy az életrajzírók túloztak, amikor egy lesúlylyedte szegény öreg képét festették le, aki rettenetes nyomorban halt meg. Mindenesetre Botticelli öregségét titok homálya fedi. Ahogy korosodik, hírneve csökken, pedig nőnie kellene. Körülötte meg-nagyarázhatatlan űr tátong. Minden azt mutatja, mintha egy bizonyos pillanattól kezdve Botticelli élete napnyugta lenne. Öregsége hideg folthoz hasonló. Nem volt divatos már, stílusa sem tetszett; vagy a lelki gyötrelenség eredményezte változások nem feleltek meg a firenzeiek ízlésének? Még életében elfeledték? La Rochefoucauld azt mondja a maga kioktató modorában, hogy kevesen tudnak öre-

gek lenni. Lehet; de ez sem old meg semmit. Sajnos, öregkori önarcképe nincs a festőnek. Ha látnók, rájönnénk talán, mi történt Botticelli életének ama szakaszában, mely a találgatások és a hallgatás égisze alatt terül el; útbaigazítást adna arra nézvést, miért egyedül és diszkrétén tartott a halál felé a valamikor szép öltönybe bújt férfi, aki túlélte lezárt művészetét és századát. Minden jel szerint nem volt sem a körülmények legyőzéséhez megfelelő erő, sem az őket kiszolgáló ügyesség birtokában.

Hogy képzeld a „Tavaszi” hangulatába a kiábrándult, mankókon járó embert, aki mindenről lemondott? Én csak fiatalon tudom elképzelni Botticellit, pedig hatvanöt évet élt, tehát valamivel többet, mint Rembrandt, és majdnem harminccel többet, mint Van Gogh. Elképzelésem szerint — és lehet, hogy mások is így vannak vele —, ő még mindig a „Tavaszi”-szal s a „Vénusz születése”-vel egyidős. Végül is, nem ez az egyetlen eset, amikor a mű győz az életrajz felett. Petrarca a „Dalok”-kal egyidős, Boccaccio a „Dekameron”-nal, és Delacroix hatvanöt évesen fiatalabbnak tűnik, mint Van Gogh.

*Bukarest
Koloszvár*

*Octavian Paler
Fordította: Demény Péter*

Szegi Amondó Zoltán munkája

Szegi Amondó Zoltán munkája

Utam a fenomenológiába

1909/1910 telén kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat a freiburgi egyetem teológiai fakultásán. A főirány, a teológiai munka mellett azonban elegendő időm maradt az egyébként is a tananyaghoz tartozó filozófia tanulmányozására. Így aztán már az első félévtől kezdve ott állt teológiai konviktusbeli asztalomon Husserl „Logikai vizsgálódások” című művének mindkét kötete. Az egyetemi könyvtárból vettem ki őket. A kölcsönzési határidőt nem volt nehéz újra és újra meghosszabbítani. A művet szemmeláthatólag nemigen kölcsönözték ki a hallgatók. Hogyan került hát asztalomra, a számára idegen környezetbe?

A filozófiai szakfolyóiratokban talált több utalásból megtudtam, hogy Husserl gondolkodásában meghatározó szerepe volt Franz Brentanonak. Brentano „A létező többféle jelentéséről Arisztotelésznél” (1862) című doktori értekezése volt 1907-től kezdődően első ügyetlen próbálkozásom a filozófiába való bepillantásra. Meglehetősen bizonytalanul mozgatót a szándék: Ha a létező többféle jelentésben nyilvánul meg, akkor melyik a meghatározó alapjelentés? Gimnazista korom utolsó évében ráakadtam a freiburgi egyetem egykori dogmatikaprofesszorának, Carl Baignak „A létről. Az ontológia vázlata” című írására, amely 1896-ban jelent meg, abban az időben, amikor szerzője a freiburgi teológiai fakultás rendkívüli filozófiatanára volt. Az írás főbb részei hosszabb szövegrészeket tárgyaltak Arisztotelésztől, Aquinói Tamástól és Suareztól, valamint tartalmazták az ontológiai alapfogalmak szómagyarázatát is.

Husserl „Logikai vizsgálódások” című művétől szerettem volna határozott választ kapni a Brentano értekezésében felvetett kérdé-

sekre. Várakozásom azonban hiábavalónak bizonyult, mivel — amint azt sokkal később érzékeltem — nem a helyes irányban kutattam. Mindazonáltal Husserl műve olyannyira lenyűgözött, hogy a következő években mindig újra és újra beleolvastam, anélkül, hogy rájöttem volna: mi volt az, ami annyira lekötött rajta. A varázs, mely a műből áradt, még a szedéstükör és a címlap külalakjára is kiterjedt. Ez utóbbin, amely még ma is ugyanolyan tisztán áll a szemem előtt, mint akkor, a Max Niemeyer Kiadó neve volt olvasható. Ez a név összekapcsolódott a számomra idegenül csengő „fenomenológia” szóval, mely mindkét kötet alcímében szerepelt. Amilyen keveset tudtam abban az időben a Max Niemeyer Kiadóról és tevékenységéről, olyan kevéssé és bizonytalanul értettem a címben levő „fenomenológia” kifejezést. Ám csakhamar egyértelműen kiderült, hogy ez a két név — a Niemeyer Kiadó és a fenomenológia — összetartozik.

Négy félév után abbahagytam teológiai tanulmányaimat, és teljes egészében a filozófiának szenteltem magam. Egy teológiai előadásra azonban még az 1911 utáni években is bejártam, mégpedig Carl Braignak a dogmatikáról tartott előadására. Erre ösztökélt a spekulatív teológia iránti érdeklődésem, elsősorban a gondolkodás lenyűgöző művészete, amely Braig minden egyes előadásán kifejezésre jutott. Tőle hallottam első ízben — annak a néhány sétának az alkalmával, melyekre elkísérhettem — Schelling és Hegel jelentőségéről a spekulatív teológiában, amely szemben állt a skolasztika tanrendszérével. Kutatásom látókörébe így került a metafizika tartópillére: az ontológia és a spekulatív teológia közötti feszültség.

Átmenetileg mindenesetre eltűnt ez a terület annak háttérében, amit Heinrich Rickert vizsgált szemináriumi gyakorlatain: tanítványának, Emil Lasknak két írása volt ez, aki 1915-ben közkatonaként esett el a galíciai fronton. Rickert „kedves barátjának” ajánlotta az ugyanabban az évben harmadik, teljesen átdolgozott kiadásban megjelent „A megismerés tárgya. Bevezetés a transzcendentális filozófiába” című művét. Az ajánlás egyszersmind arra is hivatott volt, hogy igazolja a tanár eredményeit a tanítványon keresztül. Emil Lask mindkét írása — „A filozófia logikája és a kategóriatan. Tanulmány a logikai forma uralkodó területéről” (1911) és „Az ítélet tana” (1912) — mindenesetre világosan elárultak sok mindent Husserl „Logikai vizsgálódások” című könyvének hatásáról.

Ez a körülmény megint csak arra ösztönzött, hogy Husserl művét újból áttanulmányozzam. Ez azonban ismételt nekifutásra sem járt eredménnyel, mivel nem jöttem rá egy fő nehézségre. Azzal az egyszerű kérdéssel függött össze, hogy vajon hogyan s miként megy végbe a gondolkodás „fenomenológiai”-nak nevezett eljárás-módja. E kérdés nyugtalanító mivolta abból a kettősségből adódik, amely Husserl művére már első megjelenésekor is jellemző volt.

A mű 1900-ban megjelent első kötete a pszichologizmust a logikában ama bizonyíték alapján cáfolja meg, hogy a logika a gondolkodás és a megismerés tanát nem a pszichológiára alapozza. Az egy évvel később megjelent háromszor olyan vastag második kötet viszont a tudat lényeges aktusainak a leírását tartalmazza a megismerés szerkezetéről. Tehát mégiscsak pszichológia. Különben mi szükség lenne az Ötödik vizsgálódás 9. §-ára, amelynek címe: „A 'lelki jelenségek' Brentano által való korlátozásának jelentősége”? Husserl ezzel, a tudati jelenségek fenomenológiai leírásával éppen a pszichologizmus korábban már megcáfolt helyzetébe kerül visz-sza. Ha viszont Husserl művéről nem tételezhetünk fel ekkora tévedést, akkor vajon mi a tudati aktusok fenomenológiai leírása? Miben rejlik a fenomenológia sajátossága, ha se nem logika, se nem pszichológia? Vajon nem a filozófiának egy egészen új területével állunk-e szemben, amelynek saját rangja és elsődlegessége van?

Ezekben a kérdésekben nem tudtam eligazodni, tanácstalan voltam és nem láttam kiutat; aligha tudtam olyan érthetően megfogalmazni a kérdéseket, mint ahogyan most itt teszem.

A választ az 1913-as esztendő hozta meg. A Max Niemeyer Kiadónál ekkor kezdett megjelenni a Husserl által szerkesztett „Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung”. Az első kötetet Husserl értekezése nyitotta meg, amelynek már a címe is jelezte a fenomenológia megkülönböztetett szerepét és jelentőségét: „Gondolatok a tiszta fenomenológiai filozófiáról”.

A „tiszta fenomenológia” az általa meghatározott filozófiának az alaptudománya. A „tiszta” annyit jelent: „transzcendentális fenomenológia”. A „transzcendentális” ugyanakkor a megismerő, cselekvő és értékadó alany „szubjektivitását” jelöli. Mindkét jelző, a „szubjektivitás” és a „transzcendentális” azt jelenti: a „fenomenológia” tudatosan és eltökélten vállalja, hogy a modern filozófia hagyományait követi, mégpedig úgy, hogy a fenomenológia révén a „transzcendentális szubjektivitás” is eredendőbb és egyetemes jel-

legű meghatározottságot nyert. A fenomenológia saját vizsgálódási területének tekinti a „tudat élményeit”, csak hogy immár az élményaktusok struktúrájának rendszeresen megtervezett és biztosított kutatásában, egy olyan kutatással párosulva, amely az aktusokban átélt tárgyakat tárgyiasságuk vonatkozásában vizsgálja.

A fenomenológiai filozófiának ebben az egyetemes tervében a filozófiailag mintegy semlegesnek számító „logikai vizsgálódások” számára is ki lehetett jelölni a rendszeres helyet. A „logikai vizsgálódások” ugyancsak az 1913-as évben jelentek meg második kiadásban ugyanennél a kiadónál. A legtöbb vizsgálódás időközben természetesen „mélyreható átdolgozáson” esett keresztül. A hatodik vizsgálódás, a „fenomenológiai szempontból a legfontosabb” (Előszó a második kiadáshoz) mindenesetre kimaradt belőle. De még a Husserl által újonnan alapított „Logos” című folyóirat első számához írott lelkes dolgozat — „A filozófia mint szigorú tudomány” (1910-11) — először a „Gondolatok egy tiszta fenomenológiához” címet viselte, mintegy tételeinek irányadó megalapozásaként.

Ugyancsak az 1912-es esztendőben jelent meg a Max Niemeyer Kiadónál Max Scheler „A szimpátiaérzés fenomenológiájáról, valamint a szeretetről és a gyűlöletről. Függelékkel az idegen-én létezésének feltételezéséről” című jelentős műve.

Az említett publikációk révén Niemeyerék kiadói tevékenysége a filozófiai kiadók legelső vonalába emelkedett. Akkortájt gyakran lehetett találkozni azzal a kézenfekvő megállapítással, amely szerint a „fenomenológiával” új irányzat jött létre az európai filozófián belül. Ki vonhatta volna kétségbe ennek az állításnak az igazságát?

Ám egy ilyen jellegű történeti értékelés nem fejezi ki a valódi értelmét annak, ami a „fenomenológia”, pontosabban már a „logikai vizsgálódások” nyomán végbe ment. Kimondatlan maradt, és még ma is alig lehet beszélni róla. Husserl saját programnyilatkozatai és módszertani fejtegetései csak tovább erősítették azt a félreértést, hogy a „fenomenológia” a filozófia kezdetére tart igényt, amelyik tagad minden korábbi gondolkodásmódot.

Még a „Gondolatok egy tiszta fenomenológiához” megjelenése után is fogva tartott az a szűnni nem akaró varázs, mely a Logikai vizsgálódásokból áradt. Újra és újra megerősödő nyugtalanságot keltett bennem, amelynek okát, noha gyanítottam, nem tudtam pontosan: abból a képtelen feltevésből származhatott, hogy a filo-

zófiai irodalom pusztá olvasása nyomán eljuthatok a „fenomenológiának” nevezett gondolkodási módszer elsajátításához.

Csak lassan, nagyon nehezen oszlott szét bennem a tanácstalanság és a zűrzavar, azután hogy Husserl-lel személyesen találkozhattam alkotóműhelyében.

Husserl 1916-ban érkezett Freiburgba Heinrich Rickert utódjaként, aki Windelband tanszékét vette át Heidelbergben. Husserl tanítása a fenomenológiai „látás” lépésről lépésre történő begyakorlásából állt, mely egyszersmind a filozófiai ismeretek ellenőrizetlen alkalmazásának elvetését, továbbá a nagy gondolkodók tekintélyének emlegetését is megkövetelte. Ezt én Arisztotelésszel és a többi görög gondolkodóval kapcsolatban annál is kevésbé tudtam megtenni, mivel a fenomenológiai látással kialakuló bensőséges viszonyom egyre inkább megtermékenyítette Arisztotelész írásainak magyarázatát. Ezen kívül akkor még nem voltam képes átlátni, milyen döntő következményekkel járhat az, hogy ismét Arisztotelész felé fordultam.

Amikor 1919-től kezdődően önmagamát tanítva-tanulva Husserl mellett a fenomenológiai látást gyakoroltam és a szemináriumon megkíséreltem újszerű módon megérteni Arisztotelészt, érdeklődésem ismét a „Logikai vizsgálódások” felé fordult, mindenekelőtt az első kiadásban szereplő hatodik felé. Az értelmi és a kategoriális szemlélet ebben kidolgozott különbsége a maga teljes nagyságában tárult fel előttem a „létező sokféle jelentése” meghatározásának a szempontjából.

Ezért újra és újra kértük a mestert — mi, a barátok és tanítványok —, hogy az akkor nehezen hozzáférhető hatodik vizsgálódást jelentesse meg újból nyomtatásban. A fenomenológia ügye iránti elkötelezettség végül arra készítette a Niemeyer Kiadót, hogy a „Logikai vizsgálódások” utolsó részét 1922-ben ismét megjelentesse. Husserl megjegyzi az előszóban: „Az a helyzet, hogy e mű barátainak unszolására kiegészítettem a munkámat, engedve ama kívánságuknak, hogy lezáró fejtegetéseit régi formájában ismét hozzáférhetővé tegyem”. Az „e mű barátai” szófordulattal Husserl már az előszóban jelezni akarta, hogy ő maga valójában a „Gondolatok” közzététele óta nem tudott megbarátkozni a „Logikai vizsgálódásokkal”. Annál is kevésbé, mivel egyetemi tevékenységének új helyszínén gondolkodói szenvedélye és minden erőfeszítése arra irányult, hogy a vázolt tervben jelzett „gondolatokat” rendszeresen felépítse. Ezért is írhatta Husserl az említett, hatodik vizsgálódás előszavában: „Frei-

burgi oktatómunkám elősegítette érdeklődésemnek a meghatározó általánosságok és a rendszer felé való fordulását”.

Így figyelte nagyvonalúan, lényegében azonban elutasítással Husserl, hogyan rágtam át magam régebbi tanítványaival együtt előadásaim és szemináriumaim mellett külön munkacsoportokban hétről hétre a „Logikai vizsgálódásokon”. Az én számomra elsősorban a munka előkészítése volt gyümölcsöző. Így jöttem rá — eleinte csak egy sejtéstől vezettetve, mintsem megalapozott belátás nyomán — az alábbi megállapításra: Ami a tudatos cselekedetek fenomenológiája számára a jelenségek önmegismeréseként végbemegy, azt eredetileg már Arisztotelész meg az egész görög gondolkodás és létezés „aléthea”-ként gondolta el, mint a létező feltárulását, megmutatkozását, önmaga-megmutatását. Az, amit a fenomenológiai vizsgálódások mint gondolkodás-hordozó magatartást újra felfedeztek, az a görög filozófia, sőt az egész filozófia alapvető irányzatának tűnik.

Minél inkább megvilágosodott előttem ez a felismerés, annál nyomasztóbbá vált a kérdés: Miből és hogyan állapíthatjuk meg azt, amit a fenomenológia alapelve alapján mint „magát a dolgot” tapasztalunk meg? A tudat ez, és a tudat tárgyisége, vagy a létező léte feltárulkozásában és elrejtettségében?

Így jutottam el a létkérdés útjához, a fenomenológiai magatartástól megihletve, újra és a korábbinál sokkal inkább nyugtalanul, azokon a kérdéseken töprengve, amelyek Brentano értekezésében bukkantak fel. A vizsgálódás útja azonban hosszabb lett, mint eleinte gondoltam. Számos megtorpanást, kitérőt és tévutat tartalmazott. Csak áttételesen, közvetve jelzi az utat az, amire elsőként a freiburgi, majd később a marburgi előadások tettek kísérletet.

„Heidegger kolléga úr, most meg kell jelentetnie valamit. Van megfelelő kézírata?” Ezekkel a szavakkal lépett be 1925-26 telén a marburgi filozófia fakultás dékánja egy napon a dolgozószobámba. „Természetesen” — válaszoltam. Mire a dékán hozzátette: „De gyorsan ki kell nyomtatni”. A fakultás ugyanis egyhangúlag engem akart Nicolai Hartmann utódjaként az első filozófiai katedra élére jelölni. A berlini minisztérium időközben azzal az indoklással küldte vissza a javaslatot, hogy tíz év óta semmit nem publikáltam.

Hosszasan őrzött munkát kellett most a nyilvánosság elé tární. A Max Niemeyer Kiadó Husserl közbenjárására készen állt arra, hogy a munka első tizenöt ívét nyomban közzétegye, amely Hus-

serl „Jahrbuch”-jában jelent volna meg. Sietve el is juttattak két példányt a hasáblevonatokról az egyetemen keresztül a minisztériumhoz. Hosszú idő után ezek is visszakerültek a fakultásra ezzel a megjegyzéssel: „Nem kielégítő”. A következő, 1927-es év februárjában aztán a „Jahrbuch” nyolcadik kötetében, s különlenyomatként is megjelent a „Lét és idő” teljes szövege. Erre a minisztérium fél év múlva visszavonta elutasító ítéletét és jóváhagyta a kinevezést.

A „Lét és idő” furcsa kiadásának körülményei hoztak első ízben közvetlen kapcsolatba a Max Niemeyer Kiadóval. Az, ami egyetemi tanulmányaim első félévében — Husserl lebilincselő művének címlapján — csupán egy név volt, most és attól kezdve a kiadói munka teljes mélységében megmutatkozott számomra. Erre a munkára mindig is a gondosság, a megbízható alaposság, a nagyvonalúság és az egyszerűség volt jellemző.

1928 nyarán, utolsó marburgi félévem során készítettük elő az ünnepi kötetet Husserl 70. születésnapjára. E félév elején váratlan hirtelenséggel elhunyt Max Scheler, a Husserli évkönyvek egyik társkiadója, aki az első és második kötetben (1916) tette közzé nagy horderejű művét „A formalizmus az etikában és a materiális értéketika” címmel. Ez a munka Husserl „Gondolatai” mellett a „Jahrbuch” legjeletosebb írásának számított, amely óriási hatása révén a Niemeyer Kiadó éleslátását bizonyította, azt pedig, hogy mire képes, új megvilágításba helyezte.

Az Edmund Husserl-émlékkönyv pontosan a filozófus születésnapján jelent meg a „Jahrbuch” pótkötetként. Az ünnepelt professzornak tanítványai és barátai körében én nyújthattam át e kötetet 1929. április 8-án.

A következő évtizedben minden terjedelmesebb publikációt visszatartottak, mígnem az 1941-es esztendőben a Niemeyer Kiadónak volt bátorsága ahhoz, hogy a kiadás évének feltüntetése nélkül kinyomtassa Hölderlin „Mint ha ünnep-hajnalban” című himnuszáról írott értelmezésemet. Ezt a felolvasást ugyanezen év májusában a lipcsei egyetemen mint nyilvános vendégelőadást tartottam meg. A kiadó tulajdonosa Hermann Niemeyer úr, ennek a felolvasásnak a kedvéért átjött Halléből, utána pedig megállapodtunk a megjelenítéséről.

Amikor tizenkét évvel később elhatároztam, hogy a korábban megtartott előadásaimat kiadom, a Niemeyer Kiadót szemeltem ki erre a célra. Időközben már nem „Halle a.d. Saale”-ként tüntette fel

magát. Hatalmas veszteségek és számtalan nehézség után akkori tulajdonosa, egyéni fájdalmaktól is sújtottan, a kiadót Tübingenben hozta létre újra.

„Halle a.d. Saale” — ebben a városban tanított a múlt század kilencvenes éveiben a hallei egyetemen az akkori egyetemi magántanár, Edmund Husserl. Később, Freiburgban, gyakran elmesélte a „Logikai vizsgálódások” létrejöttének történetét. Soha nem mulasztotta el, hogy ne mondjon köszönetet hálás szívvel és meleg szavakkal a Max Niemeyer Kiadónak, amely a századfordulón vállalni merté azt a kockázatot, hogy egy szinte ismeretlen egyetemi docens terjedelmes művét kiadja még akkor is, ha ez a mű a gondolkodás szokatlan útját választotta s ezzel megütközést keltett az akkori filozófiában. Ez a megütközés a mű megjelenése után még évekig tartott, mígnem Wilhelm Dilthey felismerte és méltatta jelentőségét. A kiadó akkor még nem tudhatta, hogy neve a jövőben elválaszthatatlanul összefonódik majd a fenomenológiával, — mely legtöbbször kimondatlanul — a legkülönbébb területeken meghatározta a kor szellemét.

És most? Úgy tűnik, a fenomenológiai filozófia napja leáldozóban van. Mintha elmúlt volna valami, amit már csak történeti kategóriaként tartanak számon a filozófia más irányzatai mellett. Önmagában a fenomenológia a maga teljes valóságában nem is számít semmiféle irányzatnak. A mostanság átalakulóban lévő gondolkodásnak csakis általa maradt lehetősége arra, hogy megfeleljen az elgondolandó követelményének. Ha így fogjuk fel és tartjuk meg a fenomenológiát, akkor mint cím is el fog majd tűnni a gondolkodás mint olyan érdekében, melynek feltárulkozása, megnyilvánulása örökre titok marad.

1969-es kiegészítés

Az utolsó mondat értelmében már a „Lét és idő” (1927) 136. oldalán ez is olvasható:

„A fenomenológia előzetes fogalmának megvilágítása megmutatja, hogy lényege nem abban rejlik, hogy mint filozófiai 'irányzat' *valóságos* legyen. A valóságnál magasabb rendű a *lehetőség*. A fenomenológia megértése csakis a fenomenológiának mint lehetőség-

nek a megragadásán múlik.” (*Lét és idő*. Gondolat, Budapest, 1989. A fordítást egy helyen megváltoztattam. A. S.)

A fordítás az alábbi szöveg alapján készült: „Mein Weg in die Phänomenologie”. In: Martin Heidegger: Zur Sache des Denkens. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1969, 81-90. oldal. A fordítás elkészítésében nyújtott segítségéért köszönetemet fejezem ki Valaczkai Lászlónak.

Martin Heidegger

Szeged

Fordította: Albert Sándor

A fordító kiegészítése

Az „Utam a fenomenológiába” először 1963-ban jelent meg a Hermann Niemeyer nyolcvanadik születésnapját köszöntő kötetben. „Mit jelent a lét? (...) Ahhoz, hogy a kérdés mégoly minimális kezdeti világosságra tegyen szert, [Heideggernek] még több mint egy évtizedes tanulásra, az európai filozófiatörténetben való hosszas barangolásra és — nem utolsósorban — a husserli fenomenológiával való találkozásra volt szükség” — írja kitűnő Heidegger-monográfiájában Fehér M. István (Martin Heidegger: egy XX. századi gondolkodó életútja. 2., bővített kiadás, Göncöl Kiadó, Budapest, 1992, 17. oldal). Husserl, Heidegger és a fenomenológia kapcsolatával könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik, kiegészítésképpen csupán két rövid bekezdést idéznék Jean-François Courtine könyvéből, mert jól érzékelteti e rövid Heidegger-írás jelentőségét: „Az ‘Utam a fenomenológiába’ nem csupán tisztelgés a Niemeyer Kiadó előtt, hanem burkoltan tartalmazza azt a ‘formulát’ is, amely kezdettől fogva mozgatta Heidegger vállalkozását, megadva neki mozgásterét, lenyűgöző mozgékonyágát (Bewegtheit): ez pedig a fenomenológia és a fenomenológia dolga (Sache). Éppen ezért az ezt a címet viselő írás nem egyszerűen arról szól, hogy mintegy utólag visszatekintve leírjon egy olyan időszakot, amelyet — ezúttal mellőzve bármiféle utalást Husserlre és a fenomenológiára — teljes joggal Heidegger gondolkodói útjaként (Denkweg) lehetne jellemezni. A Niemeyerék előtt való tisztelgéssel az idős mester nemcsak arra emlékeztet, hogy ő maga is „keresztülment” a fenomenológián (ein Weg durch die Phänomenologie) vagy hogy ő is benne volt a fenomenológiában (in der Phänomenologie) azért, hogy benne keresse és találja meg azt, ami attól fogva majd az ő javát fogja szolgálni. Szó sincs arról! Az ‘út a fenomenológiába’ nemcsak hogy nem jelöl ki és nem határoz meg semmiféle fenomenológiai időszakot, nem tár fel semmiféle átgátrót a fenomenológia révén vagy a fenomenológián keresztül oly módon, hogy azt később abba lehetne hagyni vagy el lehetne vetni a gondolkodás másféle dimen-

ziója kedvéért (...), hanem pontosan a dimenzió, a topológia elvi lehetőségét és az ebben való útban-levést (unterwegs) jelzi: a lét toposzát.

Az 'Út a fenomenológiába' — az út, amely belevisz a fenomenológiába, mint ahogyan behatolunk az erdő mélyébe (Holzweg), kockáztatva azt, hogy esetleg 'eltévedünk benne', az út, amely elvezet hozzá (Zugang), elvisz egészen a fenomenológia középpontjáig, odáig, ahol az mint a gondolkodás megtapasztalása teljes dimenziójában megvilágosodik — mélységesen jellemző Heidegger 'eljárására', ha ezen azt értjük, hogy ez az eljárás — szakadatlan harcában a fenomenológiáért, a fenomenológia lehetőségéért és hatékonyságáért, a lehetőségben rejlő és a lehetséges határaival szembesített fenomenológiáért — állandó mozgásban úgy határozza meg újra és újra a maga megvalósulásában (vagy legalább programszerűen) a gondolkodást (Denken és Nach-denken) mint Be-wegungot, Er-fahrungot; más-képpen és pontosabban kifejezve: mint módszert" (Jean-François Courtine: Heidegger et la phénoménologie. Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 1990, 182-183. oldal.)

A tekintet

A nő, akit közeledni látok, a férfi, aki áthalad az úton, a koldus, akit ablakomból énekelni hallok, számomra kétségtelenül *tárgyak*. Így az is igaz, hogy mások közötti jelenlétemnek — legalábbis — egyik módja a *tárgyság*. De láttuk, hogy noha ez a tárgysági viszony az alapviszony köztem és mások között, a többiek jelenléte pusztán feltételes. Vagyis nemcsak feltételezhető, de *valószínű*, hogy a hang, amit hallok, egy férfi hangja, nem pedig egy lemezjátszóé, nagyonis *valószínű*, hogy a járókelő, akit észreveszek, egy ember, nem pedig egy tökéletesített robot. Ez mutatja, hogy a másokról, mint tárgyakról való tudásom — anélkül, hogy kilépnék a lehetséges korlátai közül, sőt pontosan e lehetőségesség miatt — lényegénél fogva utal a másokról való alapvető felfogásra, ahol a többiek nem mint tárgyak jelennek meg számomra, hanem mint „személyben való jelenlét”. Egyszóval, ahhoz, hogy a többiek valószínű tárgyak legyenek, és ne tárgyak képzetek, az kell, hogy tárgyságuk ne valamiféle eredendő és számomra megragadhatatlan magányhoz vezessen, hanem egy alapvető kapcsolathoz, ahol a többiek más-ként nyilvánulnak meg, nem pedig úgy, hogy ismeretet szerzek róluk. A klasszikus elméleteknek igazuk van, amikor azt állítják, hogy minden érzékelt emberi organizmus *utal* valamire, s amire utal, az valószínűségének alapja és garanciája. De tévednek, amikor azt hiszik, ez az utalás egy elkülönült létezés jelöl, egy olyan tudatot, mely érzékelhető megnyilvánulásai mögött úgy rejtőzik, mint a noumenon a kanti *Empfindung* mögött. Hogy ez a tudat létezik-e vagy sem elkülönült állapotban, ennek semmi köze az archoz, amit látok, nem ez az általam érzékelt valószínű tárgy *igazsága*. Egyszóval a páros megjelenés tényére való utalás, ahol számomra a másik

jelenléte adva van a tulajdonképpeni tudomásulvételen kívül — legyen az bár egy kimondhatatlan, rejtett formájú intuíció — utalás a „másikkal-való-együttlét” tényére. Másképp kifejezve: úgy közelítették meg a mások problémáját, mint ha az elsődleges kapcsolat, ami által felfedeződnek, a tárgyság lenne, vagyis, mintha — közvetlenül vagy közvetve — elsődleges érzékelésünk számára nyílna meg. Mivel azonban ez az érzékelés természeténél fogva önmagán kívül másra *utal*, és nem vonatkozhat sem azonos típusú megjelenések végtelen folyamatára — mint a tény az idealizmus számára, az asztal vagy a szék érzékelése esetén —, sem egy elszigetelt entitásra, mely elvileg kívül esik hatókörömön, lényegének a tudatom és mások tudata közti elsődleges kapcsolatra kell utalnia, melyben mások közvetlenül alanyként adottak számomra, noha kapcsolatban állnak velem, és ez az az alapvető viszony, amely létem másokhoz való viszonyának a típusa.

Mindazonáltal nem valamiféle misztikus vagy kimondhatatlan tapasztalásról van itt szó. Mások a mindennapi valóságban jelennek meg számunkra, valószínűségük a mindennapi valóságra vonatkozik. A probléma tehát pontosabban megfogalmazva az alábbi: létezik-e a mindennapi valóságban egy másokhoz való eredendő kapcsolat, amelyet állandóan szem előtt tartunk, s amely ennek folytán feltárulkozhat számomra egy vallásos vagy misztikus ismeretlenre való bármiféle referencián kívül? Hogy ezt megtudjuk, közelebbről kell megvizsgálni a többiek hétköznapi feltűnését saját érzékelőmezőmben: mivel *ez* az, ami utal az alapvető kapcsolatra, fel kell tudni fedezni, legalább az adott valóság címén azt a kapcsolatot, amelyre utal.

Egy parkban vagyok. Nem messze tőlem pázsit, szélén székek sorakoznak. Egy ember halad el a székek mellett. Látom őt, egyszerre érzékelem, mint tárgyat és mint embert. Mit jelent ez? Mit akarok kifejezni azzal, amikor azt állítom erről a tárgyról, hogy *ez egy ember?*

Ha azt kellene gondolnom, hogy *ez* a tárgy nem más, mint egy baba, akkor azokat a kategóriákat alkalmaznám rá, amelyeket általában a „dolgozók” idő- és térbeli osztályozására használok. vagyis úgy érzékelném, mint a székek „mellett” létezőt, 2,20 m-re a pázsittól, aki bizonyos nyomást gyakorol a földre, stb. Más tárgyakkal való kapcsolata csupán járulékos lenne. Ez azt jelenti, hogy akár el is tüntethetném, anélkül, hogy a többi tárgy egymással való kapcsa-

lata jelentős mértékben megváltozna. Egyszóval semmiféle új kapcsolat nem jelenne meg *általa* világom ezen dolgai között; míg *részemről* tárgy jellegű együttesbe csoportosítom és szintetizálom őket, addig az *ő részéről* közömbös kapcsolatok sokaságává bomlanának szét. Az *emberként való észlelés — ezzel szemben* — ez a szék és a közte való kapcsolat közvetlen megragadása, a dolgoknak az én világomban *távolság nélküli* szerveződésének rögzítése eköré a kitüntetett tárgy köré. Persze a pázsit továbbra is 2,20 m-re van tőle, de rögzítve is van hozzá, *mint pázsit*, olyan kapcsolatban, mely egyszerre hatja át és foglalja magába ezt a távolságot. Ahelyett, hogy a távolság két végpontja közömbös, megváltoztathatatlan és felcserélhetetlen lenne egyfajta kölcsön-viszonyban, a távolság *kinyílik* a férfitől, akit látok, egészen a *pázsitig*, mint szintetikus felszínre bukkanása egy egyértelmű kapcsolatnak. Egycsapásra adott, *rész nélküli* viszonyról van itt szó: belsejében olyan térbeliség bontakozik ki, mely nem az *én* térbeliségem, mert ahelyett hogy a tárgyak *felém* való csoportosulása menne végbe, olyan orientációról van szó, *mely menekül előlem*. Persze ez a távolság és rész nélküli kapcsolat egyáltalán nem az én és a többiek közti eredendő kapcsolat, amit keresek; elsősorban azért, mert csak az emberre és a világ dolgaira vonatkozik. Azután a megismerés tárgya is, amit ki tudok fejezni, amikor azt mondom, például, hogy ez az ember *látja* a pázsitot, vagy arra készül, hogy az ezt tiltó tábla ellenére keresztül vágjon rajta, stb. Végül megőrzi a pusztá valószínűség jellegzetességét: először is *valószínű*, hogy ez a tárgy egy ember; azután ha biztos is, hogy az, továbbra is csupán valószínű, hogy *látja* a pázsitot, mikor éppen észreveszem: álmodozhat egy bizonyos elvégzendő feladatról is, anélkül, hogy pontosan tudatában lenne, mi veszi körül, lehet vak is, stb. Mégis ennek az új tárgy-ember, tárgy-pázsit viszonynak különös jellegzetessége van; teljes mértékben adva van számomra, mivelhogy ott van, a világban, olyan tárgyként, amit meg tudok ismerni (természetesen nagyon is objektív viszony az, amit kifejezek, ha ezt mondom: Pierre rápillant az órájára, Jeanne kinézett az ablakon, stb.), és ugyanakkor teljes mértékben ki is siklik előlem, mennyiben a tárgy-ember az alapvető terminusa ennek a kapcsolatnak, *ha őfeléje irányul*, akkor elszökik előlem, nem kerülhetek a középpontba; a távolság, amely kibontakozik a pázsit és az ember között, ezen elsődleges kapcsolat szintetikus felbukkanásán keresztül, tagadása annak a távolság-

nak, amit kialakítottam — mint a külső tagadás tiszta típusát — e két tárgy között úgy jelenik meg, mint a viszonyok tiszta *szétválasztása*, amit világom tárgyai közt tartok fenn. Ezt a szétválasztást nem én valósítom meg, kapcsolatként jelenik meg előttem, amit megsemmisítek a távolságon keresztül, amit eredetileg kialakítok a dolgok között. Olyan ez, mint a dolgok háttére, mely elvileg elszökik előlem és amelyet kívülről nyernek. Így *világom* tárgyai között való megjelenése az ezt a világot dezintegráló tárgynak nem más, mint amit én *egy* embernek a világomban való megjelenésének nevezek. A többiek: mindenekelőtt a dolgok állandó menekülése egy végpont felé, amit egyszerre ragadok meg, mint egy tőlem bizonyos távolságra lévő tárgyat, és amely megszökik előlem, mihelyt kialakítja maga körül saját távolságait. Ám ez a szétbontás egyre közelebb kerül: ha létezik a pázsit és a többiek között egy távolság nélküli és egy távolságot teremtő kapcsolat, akkor szükségszerűen létezik kapcsolat a többiek és a talapzaton álló szobor közt is a pázsit *közepén*, a többiek és a sétányt szegélyező nagy gesztenyefák között; olyan teljes tér ez, amely mások körül szerveződik és amely az én *saját teremmel együtt* születik; olyan újracsoportosítás, amelynél jelen vagyok és amely kivonja magát fennhatóságom alól, és ebben részt vesz minden tárgy, ami benépesíti a világomat. Ez az újracsoportosítás nem ér itt véget; a gyeppel kitüntetett dolog, ez *az* a zöld gyeppel, ami létezik mások számára; ebben az értelemben magának a tárgynak a tulajdonsága, mély és nyers zöldje közvetlen összefüggésben áll ezzel az emberrel; ez a zöld olyan arcát mutatja másoknak, amit én nem látok. Megragadom a zöld és mások *viszonyát*, mint objektív kapcsolatot, de nem tudom megragadni a zöldet *úgy*, ahogyan másoknak jelenik meg. Így hirtelen olyan tárgy tűnt fel, amely elrabolta tőlem a világot. Minden a helyén van, minden továbbra is létezik számomra, de mindent átjár egy láthatatlan és makacs menekülés egy új tárgy felé. A többiek megjelenése a világban megfelel egy állandó kicsúszásnak a világból, a világ felbomlásának, mely aláaknázza a központosítást, amit ezzel egyidejűleg végzek.

De a *többiek* még mindig tárgyak *számomra*. Az én távolságaimhoz tartoznak: az ember ott van, húsz lépésnyire tőlem, hátat fordít *nekem*. Mint ilyen, újra 2,20 m-re van a pázsittól, hat méternyire a szobortól, ezáltal saját világom szétesését ennek a világnak a határai foglalják magukba, nincs szó a világnak a sem-

mibe vagy a magán kívülre való meneküléséről. Inkább üres lyuk tátong léte közepén, és ezen a lyukon örökösen szétfolyik. A világ, a szétfolyás és a semmi ürje, mostantól kezdve minden összegyűlik, újra megragad, és tárgyá merevedik: mindez úgy van itt *szá-momra* mint a világ egy részstruktúrája, még akkor is, ha voltaképpen a világmindenség teljes felbomlásáról van is szó. Egyébként gyakran van lehetőségem arra, hogy ezeket a felbomlásokat szűkebb keretek között tartsam: például itt van egy ember, aki olvas, miközben sétál. A világ felbomlása, amit képvisel, pusztán virtuális: vannak fülei, de nem hall semmit, és vannak szemei, de a könyvén kívül nem lát semmit. Közte és könyve között tagadhatatlan és távolság nélküli viszonyt állapítok meg, olyasfajtat, amelyet imént a sétáló ember és a pázsit között. Ám ez alkalommal a forma önmagára zárult: van egy megragadható teljes tárgyam. A világ közepén azt mondhatom: „olvasó ember”, mintha azt mondanám „hideg kő”, „szemerkélő eső”, megragadok egy zárt „*gestalt*”-ot, melynek *olvasata* adja majd lényegi tulajdonságát, és ami egyébiránt süketen és némán, hagyja magát megismerni és észrevenni, mint egy puszta és egyszerű idő- és térbeli dolog, ami a maradék világgal együtt a közömbös, tisztán külső kapcsolatban tűnik fel. Egyszerűen ez az „olvasó ember” tulajdonság, mint az embernek a könyvhöz való kapcsolata, különös kis repedés világomban; e szilárd és látható forma furcsa űrt képez, amely csak látszólag szilárd; valódi értelme az, hogy ott van a világom közepén, tíz lépésnyire tőlem, s e szilárdság közepén ott a szigorúan betömött és lokalizált szökés.

Mindez tehát egyáltalán nem készlet minket arra, hogy elhagyjuk a terepet, ahol a többiek *tárgyak*. Legfeljebb olyan különös tárgysági típussal van dolgunk, mely elég közel áll ahhoz, amit Husserl a *hiány* szóval jelöl, anélkül, hogy jelezné, a többieket nem úgy kell meghatározni, mint egy tudat hiányát a testhez képest, amit látok, hanem a világ hiányán keresztül, amit észlelek, ezen világérzékelésem belől. A többiek, ebből a szempontból a világ tárgyai, melyeket a világ határoz meg. De a menekülés és hiányviszonyom a világgal csupán valószínű. Ha ez a viszony határozza meg a többiek tárgyságát, akkor ez vajon a többiek miféle eredendő jelenlétére utal? Most azt tudjuk válaszolni: ha a „többiek, mint tárgyak” a világgal való kapcsolatban olyan tárgyakként határozódnak meg, melyek *látják* azt, amit én látok, akkor a „többiekkel, mint alanyokkal” való kapcsolatomat vissza kell hogy tudjam

vezetni arra az állandó lehetőségre, hogy a többiek *látnak engem*. Létem másokhoz viszonyítható tárgyságának felfedezésében és felfedezése által kell hogy tudjam megragadni alany-létét. Mivel azonban a többiek alany-létem számára valószínű tárgyak, ezért csak egy biztos alany számára fedezhetem fel önmagam, mint valószínű tárgyat. E feltárulás nem abból a tényből következik, hogy világom tárgy a tárgy-többiek számára, mintha a többiek tekintete, miután rátévedt a pázsitra és az azt környező tárgyakra, meghatározott utat követve rám szegeződött volna. Észrevettem, hogy nem lehetek tárgy egy másik tárgy számára: a többiek radikális átalakítására van szükség, mely kivonja őket a tárgyiasság alól. Mások rámvetett tekintetét nem kezelhetem úgy, mint tárgyi létük egyik lehetséges megnyilvánulását: a többiek csak úgy nézhetnek *engem*, ahogyan a fűvet is nézik. Egyébiránt tárgyiasságom nem következhet számomra a világ tárgyiasságából, mivel pont én vagyok az, aki által *van* a világ; vagyis én vagyok az, aki elvileg nem lehet tárgy önmaga számára. Így az a kapcsolat, amit „mások által látva levésnek” nevezek, távol attól, hogy — többek között az *ember* szó által — jelentéssel bíró kapcsolat lenne; semmi másra vissza nem vezethető tényt fejez ki, mely nem vezethető le sem mások tárgy-létéből, sem a magam alany-létéből. Viszont ha a mások tárgy-létéről való elképzelésnek van értelme, az csak ennek az eredendő viszonynak az átalakításából és lefokozásából jöhet létre. Egyszóval, mivel valószínűleg ember *vagyok*, ez az állandó lehetősége a *valaki-által-látottságnak* — vagyis állandó lehetősége egy alanynak, aki látja, ahogy helyébe lépek az általam látott tárgynak —, ez az, amire másokról való tudásom irányul a világban. A „mások-által-látottság” nem más, mint a „másokat-látás” *igazsága*. Így a többiek fogalma egyetlen esetben sem vehet célba egy magányos és világon kívüli tudatot, amit még csak el sem tudok képzelni: az ember a világhoz és önmagamhoz képest határozódik meg: a világnak az a tárgya ő, amely a világegyetem belső lefolyását határozza meg, egyfajta belső vezérlést; az az alany, mely számomra ebben az önmagamtól való menekülésben fedeződik fel a tárgyiasság felé. De a többiekkel való eredendő kapcsolatom nem csupán egy célba vett hiányzó igazság a világomban létező tárgy konkrét jelenlétén keresztül; konkrét és mindennapi kapcsolat is egyszersemind, melyet minden pillanatban megtapasztalok: minden pillanatban *néznek* a többiek: így nem nehéz nekünk e konkrét példákon keresztül ennek az

alapvető kapcsolatnak a leírása, melynek minden, a többiekről alkotott elmélet alapjául kell szolgálnia: ha elvileg a többiek azok, *akik néznek engem*, akkor ki kell tudnunk fejezni mások nézésének értelmét.

Minden felém irányuló tekintet egy érzékelhető forma megjelenésével kapcsolatban nyilvánul meg érzékelőmezőnkben, de szemben azzal, amit gondolhatnánk, nincs kötve egyetlen meghatározott formához sem. Ami kétség kívül *leggyakrabban* tekintetként nyilvánul meg, az két szemgolyó rám irányulása. De legalább ennyire lehet ágak rezgése, egy lépés és az azt követő csend, egy ablaktábla szétnyílása, egy függöny meglebbenése. Egy rajtaütés során a bozótban kúszó emberek *a tekintetet, amely elől el szeretnének bújni*, nem szemekként fogják fel, hanem a hegytető horizontján kirajzolódó fehér házikóként. Magától értetődik, hogy az így kialakított tárgy még mindig nem fejezi ki a tekintetet, legfeljebb csak a valószínűség szintjén. Csupán valószínű, hogy a bokor mögött, amely most nem úgy áll mint az imént, valaki lesben áll és figyel engem. De ennek a valószínűsége nem kell, hogy most foglalkoztasson bennünket: később még visszatérünk rá; ami most lényeges, az az, hogy a tekintetet önmagában definiáljuk. Vagyis a bokor, a házikó, nem a nézés: csupán reprezentáljuk a *szemet*, mert a szem elsősorban nem mint a látás érzékeny szerve, hanem mint a nézés eszköze ragadható meg. Nem a házikó függönye mögött bujkáló, leskelődő valódi személyre utal, hanem a kukucskálóra magára, aki maga válik szemekké. Másfelől a tekintet nem a tárgy egy tulajdonsága, mely működteti a szemet, nem e tárgy teljes formája és nem is „világi” kapcsolat, mely köztem és e tárgy között alakul ki. Éppen ellenkezőleg, távolról sem arról van szó, hogy a tekintetet észrevennénk a tárgyakon, amelyeken megnyilvánul; úgy tudom meg, hogy felém fordul egy tekintet — amit ha lebontok, nem egyéb mint egy „rám szegeződő” szempár — ha tudom, hogy valaki rám tekint; nem veszem többé észre a szemeket: ott vannak, érzékelésem mezejében maradnak, mint egyszerű jelenlevők, de nem használom őket, semlegesek, játékon kívüliek, nem egy tézis tárgyai többé, a „forgalomból való kivonás” állapotában maradnak, ahol a világ található a tudat számára, mely a Husserl által előírt fenomenológia csökkentését eredményezné. Nem akkor találjuk szépnek vagy csúnyának a szemeket, amikor minket néznek, nem akkor vesszük észre színüket. A többiek tekintete eltakarja szemeiket, úgy

tűnik, *előttük* jár. Ez az illúzió abból származik, hogy a szemek, mint érzékelésem tárgyai, meghatározott távolságban maradnak, ami tőlem feléjük nyílik — egyszerűen, jelen vagyok a távolság nélküli szemekben, ők viszont távol vannak a helytől, ahol éppen „vagyok” — míg a tekintet egyszerre van rajtam távolság nélkül és tart engem távol, vagyis közvetlen jelenléte távolságot alakít ki, mely távol tartja tőlem. Figyelmemet tehát nem tudom a tekintetre terelni, anélkül, hogy ezáltal érzékelésem szét ne esne és ne kerülne háttérbe. Valami ahhoz hasonló dolog megy itt végbe, amit másutt — a képzelet kapcsán¹ — már megpróbáltam megmutatni —; nem tudunk, mondtam ott, egyszerre érzékelni és elképzelni valamit, vagy az egyiket tudjuk csak, vagy a másikat. Szívesen mondanám itt: nem tudjuk érzékelni a világot és ezzel egyidejűleg megragadni a ránk szegeződő tekintetet; vagy az egyik kell, vagy a másik. Mert érzékelni ugyanaz, mint *nézni*, és egy tekintetet megragadni nem egyenlő tudomást szerezni egy tárgy-tekintetről a világban (legalábbis ha ez a tekintet nem felénk irányul), ez tudatára ébredése annak, hogy *néznek*. A tekintet, amelyet a szemek fejeznek ki, akármilyen természetű legyen is, tiszta önmagamra utalás. Amit azonnal érzékelek, amikor ágakat hallok ropogni mögöttem, az nem azt jelenti, hogy *valaki van* mögöttem, hanem azt, hogy sebezhető vagyok, hogy olyan testem van, melyet baleset érhet (megsebezhetnek), hogy elfoglalom egy bizonyos helyet, és hogy semmiféleképp nem szabadulhatok ki a térből, ahol végtelenül vagyok, mivel *látnak*. Így a tekintet elsősorban közvetítő tőlem, felém. Milyen természetű a közvetítő? Mit jelent számomra az, hogy látnak?

Képzeld el, hogy odáig jutok, féltékenységtől, érdektől vagy büntől vezérelve, hogy hallgatózom egy ajtónál, és a kulcslyukon át lesek ledek. Egyedül vagyok, és tudatilag nem-tételezett. Ez először is azt jelenti, hogy nincs *én*, mely tudatomat betöltené. Semmi sincs tehát, amihez képest tetteimet minősíteni tudnám. Egyáltalán *nem tudnak róluk*, de én *azok vagyok*, és, ettől az egyszerű ténytől tetteim magukban hordozzák teljes igazolásukat. Pusztán tudata vagyok a dolgoknak, és a dolgok, önmagam valóságának [ipséité] körforgásába zárva nekem adják képességeiket, mint tiszta lehetségek nem tételezett tudatának visszaverődéseit. Ez azt jelenti,

¹ L'imagianire N. R. F., 1939.

hogy e mögött az ajtó mögött egy látvány kínálkozik fel mintegy „megtekintésre”, egy beszélgetés pedig „meghallgatásra”. Az ajtó és a zár egyszerre eszközök és akadályok: „óvatos használat”-ra intenek; a zár mint „közelről és kicsit oldalról nézendő”-ként jelenik meg, stb. Ettől fogva „azt teszem, amit tennem kell”; semmiféle természetfeletti látomás nem rendel tetteimhez *egy adott* jellemet, melyről ítéletet lehetne mondani: tudatom idomul tetteimhez, *ő maga a tetteim*: cselekedeteimet pusztán elérendő céljaim és felhasználandó eszközeim irányítják. Magatartásomat például nem befolyásolja a „kívüliség”, egyedül az eszköz (kulcslyuk) és az elérendő cél (a megtekintendő jelenet) összehangolására törekszem, ez az egyetlen tiszta módja világba vetetésemenek, hogy felszívódom a világban, mint itatóspapíron a tinta, vagy hogy egy célja felé irányított komplex rendszer alapján egységes módon váljon le a világról. A rend ellentétes az ok-okozati összefüggéssel: az elérendő cél szervezi meg az összes megelőző pillanatot; a cél szentesíti az eszközt, az eszközök nem önmagukért és nem cél nélkül léteznek. Az egész egyébként csupán lehetőségeim szabad tervéhez képest létezik: pontosan a féltékenység, mint lehetőség az, ami vagyok, ami szervezi ezt az eszköztárat saját maga felé lényegítve át. De ezt a féltékenységet, *ami vagyok*, nem ismerem. Egyedül összetett eszköztáram tudathatná velem, ha szemlélném, ahelyett, hogy csinálom. Ez az egész a világban, — kettős és fordított meghatározásával — csak azért van, azért látható az ajtó mögött, mert féltékeny vagyok, de a féltékenységem semmi, hacsak nem egyszerű és objektív ténye annak, hogy van valami *látnivaló* az ajtó mögött, amit *szituációnak* nevezünk. Ez a szituáció egyszerre tükrözi vissza fakticitásomat és szabadságomat: a körülöttem lévő világ — objektív struktúrája folytán — szabadságomat szabadon végezhető feladatok formájában utalja vissza hozzám: kényszer nincs, mivel szabadságom felemészti lehetőségeimet, és ezzel együtt a világ lehetőségei csupán megjelennek és felkínálkoznak. Így nem határozhatom meg magam úgy, mint egy bizonyos helyzetben *létezőt*, mivel nem vagyok önmagam pozicionális tudata; továbbá, mert önnön semmiségem vagyok. Ilyen értelemben, és mivel az vagyok, aki nem vagyok, és nem vagyok az, aki vagyok, még csak úgy sem határozhatom meg magam, mint olyan létezőt, *aki* ténylegesen hallgatódik az ajtónál, kivonom magam önmagamnak ez alól az átmeneti meghatározása alól, egész transzcendenciámon kersztül:

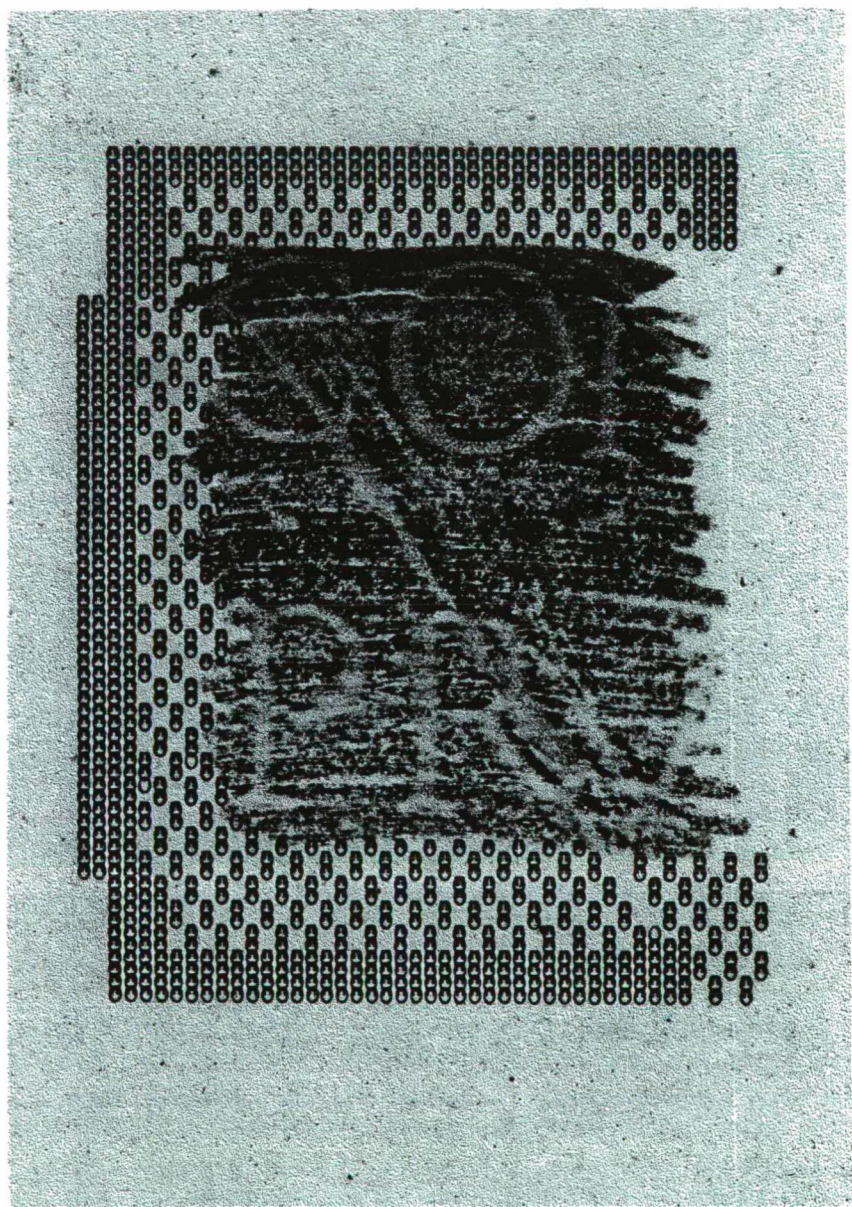
láttuk, hogy itt van a rosszhiszeműség eredete, így, nemcsak hogy nem *ismerhetem* magam, de létem is elkerül, jöllehet én maga vagyok a létemet elkerülés, és egyáltalán semmi sem vagyok; csak a pusztaság semmi van *ott*, az vesz körül és hív elő, objektív egészet metszve ki a világból, egy cél megvalósítására törő valós eszközrendszer.

Nos, az imént lépteket hallottam a folyosón: valaki néz. Mit jelent ez? Azt, hogy hirtelen elértek létemben, hogy lényeges módosulások jelennek meg struktúráimban, olyan változtatások, amelyeket a reflexív *kogitó* révén képes vagyok megérteni és fogalmilag rögzíteni.

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Jean-Paul Sartre: L'être et le néant. Collection „Tél”. Éditions Gallimard, Paris, 1991, 298-306. oldal.

Szeged

Jean-Paul Sartre
Fordította: László Kinga

Solti Gizella munkája

A filozófia közönsége

Amennyiben az itt következő esszék* nem erősítik egymást kölcsönösen, nem állnak össze könyvvé, e bevezetésben aligha mondhatnék bármit is, ami változtathatna ezen a tényen. Kapcsolódásaik semmivel sem kevésbé összetettek mint azok a problémák, melyeket magukban az esszékben kíséreltem meg nyomon követni; azok a fogalmak pedig, melyeket segítségül hívhatnék összefüggéseik felfejtéséhez vagy előkerülnek az egyes esszékben, már amennyire sikerült kibontanom őket, vagy egy újabb esszét kellene írnom ahhoz, hogy világossá tegyem szerepüket. Az esszék felszíni, tematikus egybeesései úgy hiszem olykor meglepőek, legalábbis meglepően gyakoriak. Miután túlságosan hosszadalmas volna ezeket itt felsorolni, könyvemet tárgymutató egészíti ki, melyet elkészítéskor rendkívüli fontos támpontnak tekintettem, s ma is annak találok. Ezzel természetesen nem akarom azt a látszatot kelteni, mintha akár egyetlen témát is kimerítően tárgyaltam volna, sokukra épp csak utaltam. De arra törekedtem, hogy egy-egy téma felbukkanása mindig kellőképpen megalapozza a további vizsgálódásokat.

Jóllehet az esszék egyes részei vagy az egyes esszék változatai nagyjából ugyanabban az időszakban keletkeztek, amennyire ez lehetséges megírásuk kronologikus rendjében követik egymást. Meg kell jegyeznem, hogy kettő közülük — a *Játszma végéről* és a *Lear királyról* szóló — irodalmi tanulmány, vagy legjobb esetben is alkalmazott filozófia, míg a többi tiszta filozófia (legalábbis köze-

* Ez az írás, mely eredetileg Cavell első kötete a *Must we mean what we say?* (1969) előszava volt, *A filozófus az amerikai életben* címet viselő esszégyűjteményben fog megjelenni, 1995 első felében, a Tanulmány kiadó és a Pompeji közös kiadásában. [A szerk.]

lebb állnak ahhoz). Ezt szívem szerint megcáfolnám, de ehhez a filozófia, az irodalom és az irodalomkritika fogalmaira kellene támaszkodnom, s a megkérdőjelezés tartalmát vesztené, amennyiben ezeket a fogalmakat nem vetném további vizsgálat alá, s elmulasztanám magyarázatát adni az efféle elhatárolásokra való készítésnek, melyre olykor magam is hajlamos vagyok. E magyarázatban számot kellene adni arról, hogy ezek a tárgyak, felfogásom szerint, sok tekintetben hasonlítanak egymásra. Ez a hasonlóság válik explicitté, amikor a *Lear király*-ról írott esszében felvetem, hogy a dráma bizonyos értelemben „filozófiai drámának” nevezhető, illetve amikor a „filozófiai kritikát” jellemzem; egy másfajta kapcsolódás lehetősége merül föl ott, ahol megjegyzem, hogy minden filozófia olyan, rá jellemző s ekképpen önmagát meghatározó „kritikai fogalmakat” hoz létre, melyek más filozófiák vagy a józan ész ellen irányulnak. Amikor cáfolni szeretném azt, hogy ezen esszék egy része filozófiai esszé a másik azonban nem az, nem állítom, hogy ne volna közöttük különbség, hogy ne volna különbség filozófia és irodalom, vagy filozófia és irodalomkritika között; csupán azt vettem fel, hogy igazából nem tudjuk miben is áll ez a különbség. Számos ponton próbáltam hangsúlyozni a filozófia megkülönböztetését versenytársaitól, attól a sokféle érdektől, elkötelezettségtől és ízléstől, melyekkel a történelem folyamán összekeveredett — például a tudománytól, a művészettől a teológiától és a logikától való elválasztását.

Ha van olyan elválasztás, amit nem fogadok el, akkor az a filozófia és a metafilozófia, vagyis a filozófia filozófiájának manapság is divatos megkülönböztetése. Ha az, amit a filozófiáról mondok (például más formáktól való eltéréséről) lényegbevágó és termékeny, akkor épp annyira filozófiai megállapításnak tekinthető, mint azok, amelyek a tudomásulvételre, a tévedésre vagy a metaforára vonatkoznak. Az a tény, hogy a filozófia saját vizsgálódásainak egyik visszatérő tárgya, úgy vélem egyszersmind valami lényegeset mond arról, ami szerintem a filozófia dolga. Aki viszont úgy véli, hogy a filozófia a tudomány egyik formája, aligha fogadja el ezt a meghatározást, mert szerinte más dolog mondjuk beszélni a fizikáról és fizikusnak lenni. Meglehet, hogy ez nem csupán a filozófia rendhagyó felfogása, de a tudományról is egyoldalú képet ad; hiszen az, ahogy bizonyos emberek a tudományról beszélnek szerves része a

tudományos oktatásnak, a tudomány oktatásának és elsajátításának formája pedig a tudományról alkotott felfogásunk lényegi eleme.

Az esszéken azonban végigvonul egy megkülönböztetés, melyre épp vitatható vagy magátólértetődő volta miatt szeretném felhívni a figyelmet már most: a modern és a tradicionális megkülönböztetése, a filozófián belül és azon kívül is. Nem azt állítom, hogy minden valamirevaló kortársi filozófia modern; de az esszéimben olykor felbukkanó modernsége vonatkozó fejtegetések (melyekhez megírásuk közben jutottam el) talán némi magyarázatot adnak arra, miért írok úgy, ahogyan írok, vagy hogy milyen az az írásmód, mely szemem előtt lebeg. A modernség (vagy annak, amit modernség alatt értek) lényegi jellemzője, hogy egy tevékenységforma jelenlegi gyakorlatának és történetének viszonya problematikussá válik. Az újítás a filozófiában sajátos módon mindig együttjárt a kritikával — az adott kérdés történetének felülvizsgálatával és kíméletlen bírálatával. A kései Wittgensteinnél (és ma már Heidegger *Lét és időjét* is idevenném) a múlt elmarasztalása új jelentőséget kapott, mintegy magában foglalja azt a felismerést is, hogy a történelem nem ényészik el, hacsak nem a maradéktalan tudomásulvételben (különösen annak tudomásulvételében, hogy nem múlik el nyomtalanul), hogy saját gyakorlatunk és törekvésünk csakis a múlttal való folyamatos szembesülés során ölthet formát. (A filozófiai kritika eme új jelentőségének is megvan a maga története. Legfontosabb előfutára Hegel, de azt hiszem Kanttal kezdődik. Kantnál találkozhatunk ugyanis azzal a felismeréssel, hogy azok a fogalmak, melyekre a múlt bírálatakor támaszkodunk, saját álláspontunkat jellemzik, és ezen állásponton belül kell keresnünk igazolásukat. Az efféle kantiánus kritikai fogalomhasználatot példázza a fordított „idealizmus” leírása, mely szerint a világot „empirikus idealitás és transzcendentális realitás” jellemzi; vagy a „dialektikus illúzióról” adott diagnózisa.) De ebben az összefüggésben „a múlt” nem egyszerűen a történeti múltra utal, hanem saját múltunkra is, arra, ami múlttá vált bennünk. Úgy is mondhatnánk, hogy a modernségben a „múlt” elveszti időhöz kötöttségét s jelenti mindazt, ami „nincs jelen”. Hogy valami azt jelenti-e, amit mondunk, azon múlik, sikerül-e magunk számára jelenvalóvá tenni jelentését. Úgy vélem ezt mondja Wittgenstein mikor kései filozófiáját azzal a törekvéssel határozza meg, hogy „a szavakat *visszavezessük*” mindennapi alkalmazásaikhoz (Filozófiai vizsgálódások, 116.; az én

kiemelésem), mintha csak a filozófiai reflexióban használatos szavaink mindegyike távol volna. Ezért van az, hogy Wittgenstein legsikerültebb írásaiban, melyek filozófiai igazsága kétségbevonhatatlan, olyan gondolatoknak ad hangot, melyek egyszerre tűnnek számunkra ismerősnek és idegennek, akár a kísértések. (Heidegger ama meggyőződése, hogy filozófusként s emberként legfontosabb feladatunk az, hogy visszatérjünk a szavak és a világ azon értelmezéséhez, melyek ma távolinak tűnnek, egyike a közte és Wittgenstein közt kimutatható lényeges hasonlóságoknak.)

Ezek a megjegyzések számos filozófus kollégámnak feltehetőleg nem lesznek ínyére, szándékom szerint azonban olyan problémák jelzésére szolgálnak, melyekkel azt hiszem majd mindannyian találkozunk, csak nem tekintettük őket filozófiai kérdéseknek. Vegyük például azt a tényt, hogy a filozófiai kifejezésnek az angolszász filozófiában manapság elfogadott formája a rövid terjedelmű analitikus tanulmány, amit az is mutat, hogy a filozófia tankönyvek szokásos és bevált formája az egy-egy problémával foglalkozó írásokból összeállított tanulmánygyűjtemény. Ebben sokan a filozófia kulturális feladatairól való lemondásának jelét látják. Ezzel a nézettel az a baj, hogy hangoztatóik biztosan tudni vélik, mi az, amire szüksége van a kultúrának, s meg vannak győződve arról is, hogy ezeket az igényeket képesek lennének kielégíteni, miközben értetlenül tekintenek arra a kulturális szituációra, melyben valamennyi fontos kifejezésforma (például a festészet, a zene és a filozófia) számottevő megnyilvánulása jellemző módon arra a kulturális feladatra vállalkozik, hogy biztosítsa önállóságát saját kultúrájával, saját múltbéli teljesítményeivel szemben, hogy megővja magát mindattól, ami a mai kultúrát kiformálta és deformálta: olyan múltbéli teljesítményektől, melyekre azok hivatkoznak, akik képtelenek hozzájárulni a jelenhez, mégpedig azokkal szemben, akik szerint a múlt művei teremtik meg a jelen feladatait, s jelölik ki azokat a fogalmi kereteket, melyek között a jelenbeli tevékenység jelentésre és formára tehet szert.

Mondhatnánk, hogy az analitikus filozófiával a filozófia végre elérte nagykorúságát, vagy hogy felnőtt saját korához, s magáévá tette az új eredményeket tartalmazó tudományos közlemény formáját. Ezzel a nézettel az a baj, hogy a filozófiai közleményeket nem olymódon *fogadják el*, mint a tudományos cikkeket, vagyis nem tartalmaznak olyan eredményeket, melyekre a továbbiakban a

szakma valamennyi képviselője építhetne. Épp ellenkezőleg, az általam ismert komoly filozófusok egyöntetűen állítják, hogy egy eléjük kerülő új tanulmányban nem csupán számos többé-kevésbé szemet szűrő hibára bukkannak, de a megközelítés egészét, módszerét és téziseit is alapvetően elhibázottnak tartják. Még ha jó tanulmányról is van szó — mely tartalmaz valamilyen érdekes vagy termékeny gondolatot — az, ami érdekes vagy termékeny nem emelhető át változtatás nélkül saját gondolatainkba, hanem saját elgondolásainkból kiindulva kell továbbgondolnunk vagy igazolnunk azokat. Gyakran előfordul, hogy egy tanulmány vagy passzus olyan tézis kifejtésének köszönheti hírnevét, melynek a szakma hathatós cáfolatát adta. A „kívánatos” (Mill), a „meghatározhatatlan” (Moore), és a „privát nyelv” (Wittgenstein) fogalmának cáfolatára kisebb ipar épült, mely számos embernek ad kenyeret. Ezek elszomorító tények, különösen ha azokra a fiatalokra gondolunk, akik most kezdik a szakmát, s kétséges vajon meg tudnak-e belőle élni — mintha csak e hivatás egésze elfeledte volna saját jelentőségét, vagy értékét. (Annak hangsúlyozásával, hogy a filozófia élete kezdettől fogva e kritikára épül, nem akarom elfedni azt, ami kiondottan jelenét teszi elszomorítóvá. Csak arra szeretnék emlékeztetni, hogy ez a kritika nem *szükségképpen* mindenre kiterjedő, s nem is mindig rosszindulatú.) Mindazok, akik nem rendelkeznek közvetlen tapasztalatokkal aligha tudják átérezni, milyen általánossá vált ez a *betegség*. Saját múltunkhoz való viszonyunkat ugyanis épp úgy befolyásolja, mint mások munkáinak megítélését, s nem csupán a nagyobb tanulmányokra terjed ki, hanem minden kijelentésre, amit hallunk, vagy teszünk.

Szókratész alakja határozottabban kísért a mai filozófiai gyakorlatban és eszmélkedésben mint korábban bármikor — ő az, akit csupán a többiek kijelentései késztettek filozofálásra, s maga nem tett semmilyen kijelentést; az a filozófus, aki nem érezte szükségét annak, hogy írjon. Azt kell gondolnom, hogy manapság minden filozófus környezetében van legalább egy olyan filozófus társ, akinek filozófiai képességeit és teljesítményét nagyra értékeli, s aki képtelennek látszik arra, hogy filozófiai tanulmányokat írjon. Ha az ilyen ember megelégszik a hallgatással, csupán a legutolsó példáját szolgáltatja annak, ami a filozófia mindig is élő lehetősége volt, s igazából elképzelhetetlen is egyebüttl. (Nem sok értelmű volna például tehetséges regényíróként emlegetni valakit, aki még egyetlen

regényt sem írt; vagy tehetséges tudósnek nevezni azt, aki semmivel sem járult hozzá a tudományhoz. A tudós esetében ez a hozzájárulás nem feltétlenül *saját* közleménye, az azonban elmondható, hogy hatással kell lennie arra, amit kutatási *témájában* írnak. Saját hozzájárulása tehát lehet szóbeli, de hatását egy alapvetően nem szóbeliségen alapuló tradícióban kell kifejtenie; mindez azt sugallja, hogy az efféle hozzájárulás igen ritka. Azt is jelzi továbbá, hogy az írás más és más szerepet tölt be a különféle tevékenységformákban, sőt az „írás” szó más és mást jelent az „írni egy regényt”, „írni egy fugát”, „írni egy riportot”, „leírni egy kísérletet”, „írásba foglalni egy bizonyítást” kifejezésekben. Ha a hallgatás állandó fenyegetést jelent a filozófiára, ebben rejlik legfőbb ígérete is.) Ehelyett azonban inkább a megelégedettség különféle formáival találkozunk, egy többé-kevésbé uralt hajlammal a cinizmusra vagy az írás és egyáltalán a filozófia értékére vonatkozó rezignációval — az elégedetlenség érzése sokszor nem eléggé határozott vagy nem jelentkezik elég korán ahhoz, hogy előidézzé, vagy lehetővé tegye a szakmával való szakítást. A filozófiában nem ritka a boldogtalan szerelem.

Ha valóban ezek a mai filozófiai gyakorlat tényei, ennek bizonyára szociológiai-történeti okai vannak; magyarázatra szorul viszont az, miért utalnak ezek a tények arra, hogy a filozófiai írás új *nehézségek* elé állít bennünket. Ezt a modern filozófiában és a modern művészetekben (továbbá a modern teológiában, s amennyire meg tudom ítélni a modern fizikában is) megtalálható nehézséget a hagyománnyal való szakítás idézte elő vagy tette nyilvánvalóvá a tizenkilencedik századi művészet számos területén; ezt a pillanatot foglalta össze Marx megjegyzése, mely szerint: „... a vallás kritikája lényegében lezárult...” és „... a történelem feladata tehát, hogy miután az igazság túlvilága eltűnt, e világ igazságát építse fel...” (*A hegeli jogfilozófia bírálatához*, bevezetés). Ez áll a kezdetén annak, amit modernségnek neveztem, azt a pillanatot jelölve ezzel, amikor a történelem és a konvenciók elvesztik magátólértetődőségüket; azt az időszakot, melyben a zene, a festészet és a költészet (az egyes nemzetekhez hasonlóan) saját múltjával szembefordulva határozza meg önmagát; annak az időszaknak a kezdetét, melyben a művészetek önmaguk témájává lesznek, mintha elsődleges művészeti feladatuk önmaguk létrehozása volna. A modernség szituációjában felszínre kerülő újfajta nehézség, nem más, mint a saját tevékenységünkben való hit fenntartása akkor, amikor a múlt és a jelen egyfor-

mán kérdésessé vált. Azt hiszem, hogy a filozófia is azzal a számottevő művészetek mindegyikében megnyilvánuló modernista nehézséggel néz szembe, hogy miképpen tehetjük erőfeszítéseinket ama tevékenységforma jelenlegi történetének részévé, amellyel — ha tetszik, ha nem — eljegyeztük magunkat. (A modernizálók csak az újdonságot keresik, a történelmi elkötelezettség számukra nem jelent problémát. A modernizálók és a modernek közötti ellentéttel a kötet két zenei tárgyú esszéje foglalkozik.) Azt, amit mindenekeelőtt Austin tanításának és Wittgenstein gyakorlatának köszönhetek, úgy is megfogalmazhatnám, hogy ők teremtetek számomra lehetőséget arra, hogy a filozófiához kapcsolódó nehézségeimet filozófiai témává tegyem — a filozófia jelentőségét érintő mai kétségeim például, melyek nyilvánóvalóan nem játszottak fontos szerepet abban, ami elsődlegesen erre a pályára vonzott, ma már nem egyszerűen a filozófiára való készítés akadályait jelentik, melyeket el kell távolítani *mielőtt* filozofálni kezdhethetnénk, hanem olyasmit, ami a filozófia abbahagyására ösztökél. Ezzel lehetővé vált az eljelentéktelenedés filozófiai vizsgálata, s vele együtt magáé a filozófiáé is: a filozófiára ugyanis az jellemző, hogy időről-időre jelentéktelennek tűnik — vagy időről-időre valóban az is — ahhoz képest, ami foglalkoztat bennünket, s elveszti komolyságát; amiképp jellemző rá az is, hogy időről időre nélkülözhetetlenné lesz. Kétségkívül van veszélye az önértékelés eme hullámmzásának — lehet jobb volna valami testre szabottabb munka után néznünk. Amiképpen megvan a veszélye annak is, hogy írásunk gyengeségeit ama tudati állapot összetettségére hivatkozva próbáljuk mentegetni, melynek rögzítésére vagy tudomásulvételére törekszünk. — Mindez vajon csak az amerikai állapotokat jellemzi? Amennyiben igen, azt a szellemet tükrözi, ahogy az amerikaiak egy része általában hazájuknak a múlttól való elszakadásáról beszél: a rendkívüli ígérek megvalósításáért folytatott küzdelem frusztrációjával. S mint annyiszor, annak a felkavaró felismerésnek kifejezése ez, hogy gondolkodásmódunk nem európai, s egyúttal nagyon is az; ami a gyakorlatban (s kiváltképpen a filozófia gyakorlatában) azt jelenti angol vagy német. — Ha ezek a kétségek és veszélyek csupán engem foglalkoztatnak, semmiképpen sem szeretném másokban is elültetni azokat.

A modernsége, a filozófia filozófiájára és a filozófiai írás formájára vonatkozó reflexió a következő kérdésben fut össze: mi a filozófia közönsége? E kérdés megválaszolásával ugyanis közelebb kerülünk ahhoz, hogy megválaszolhassuk a további kérdéseket: mi a filozófia? hogyan íródik a filozófia? Amennyiben egy filozófust érintetlenül hagyna ez a kérdés, vagy nem ismeri fel, hogy kész válasza van rá, meg kell jegyeznem, mindezek azzal a kérdéssel függenek össze, hogy „mi a filozófia tanítása”? Nem mintha *erre* a kérdésre fogékonyabbak lennének azok, akiknek feladata a filozófia tanítása. Épp ellenkezőleg, a filozófiaprofesszorok, más szakterületen dolgozó kollégáikhoz hasonlóan, többnyire terhes kötelességüknek tekintik az oktatást, és saját kutatásaikat messze elébe helyezik. Bármilyen legyen is ennek oka, a filozófus számára különös jelentőséggel bír. Az irodalom oktatójára azt mondjuk „az angol irodalom professzora”, s ezt elmondhatja ő is; az antropológia professzora, antropológus, és ő is ezt vallja. De filozófus-e a filozófia professzora? És kinek mondhatja el ezt? Ha megkérdezzük mi a foglalkozásunk, gyakran azt válaszoljuk inkább, hogy filozófiát tanítunk. *Valóban* tanítjuk is a filozófiát? S ha nekünk szegeznek ezt a kérdést, igazából arra kell válaszolnunk, lehetséges-e egyáltalán a filozófiát tanítani. Ki van abban a helyzetben, hogy a filozófia nevében szólhatna? Ezek a kérdések arról a nehézségről tanúskodnak, melyről az imént beszéltem, a munkánkba vetett hit fenntartásának nehézségéről. (Valakitől azt hallottam, hogy Hegel az utolsó filozófiaprofesszornak nevezte magát. Azt hiszem, tudom mire is gondolhatott — arra, hogy ő az utolsó ember, aki azt érezhette, egyformán hozzá tud szólni minden területhez, melyen a filozófiára való készítés megnyilvánult, az utolsó, aki természetesnek tekintette, hogy műve a filozófia történetének eleven jelene, mely e történet ismeretére épül. Ez pedig azt jelenti, hogy a filozófia, abban a formában, ahogy eddig ismertük, a múlté. Hegel említése arra emlékeztet, hogy azok a problémák, melyekről a filozófia tanítása kapcsán beszéltem könnyebben vetődhetnek fel, akkor ha a filozófia történetéről gondolkozunk, arról, hogy a filozófuson kívül megírhatja-e, vagy ismerheti-e valaki annak a történetét, s hogy maga a filozófus képes-e erre.)

Amikor az *Austin kritikája* című esszémben azon sajnálkozom, hogy Austin sohasem vetett pontosan és körültekintően számot saját eljárásmodjaival, egyszersmind filozófiájának és tanításának

egyik hiányosságát panaszolom fel. Ezek a kifogások csakis akkor nyerhetik el igazi jelentésüket, ha tudatosítjuk milyen nagyhatású tanár volt Austin; az ugyanis, hogy bizonyos területeket mellőzött, melyek talán szükségszerűen hozzátartoznak a filozófia tanításához részben épp annak volt köszönhető hogy a tanításnak szentelte magát, s a tanítás egy meghatározott felfogását tartotta szem előtt — mely szerint az a szellemi meglegedettség elleni *személyes* kirohánás, a szellemi létforma egyéni értékelése. (A tanításnak ez az illetékességi köre nem korlátozódik a filozófiára, jöllehet területe és alkalmazása a tárgytól függően más és más. Ez az, amiről a *Lear király*-ról írott esszé elején beszélek, azokra az „újkritikusokra” utalva, akik a költészet megtanítható elemeire fektették a fő hangsúlyt.) A filozófia abbahagyására ösztönző egyik legfontosabb tényező, mely elülteti bennünk a filozófia terhetől s a rajtunk időről-időre erőt vevő csömörtől való megszabadulás vágyát, az, hogy olyasvalamire találunk rá, ami könnyebben közvetíthető, olyan szakmára melynek nem feltétele a tanítványokhoz fűződő eleven kapcsolat, sem pedig felrevezetésük súlyos kockázata. Jómagam úgy látom, hogy Wittgenstein, bár professzori kinevezéséről gyorsan lemondott, nem hivatalosan készségesebben vállalta ezeket a követelményeket, s mint minden nagy tanár tartózkodott volna attól, hogy számon kérje, vagy másokra erőszakolja azokat. (A jó tanár sohasem szolgálai követőkre vágyik. Az igazi problémát az jelenti számára, hogy vonzereje éppen az elutasítás pillanataiban a legerősebb.) Véleményem szerint a *Filozófiai vizsgálódásokban* Wittgenstein sokszor nem teszi világossá milyen út vezet példáitól és előírásaitól a meghatározott és konkrét gyakorlatokig és válaszokig, noha filozófiájában nagy hangsúly esik ezekre a dolgokra. Könyve, ugyanakkor, a nevelésről szóló nagy művek egyike — s ebben a tekintetben Rousseau *Emília* és Kierkegaard *Filozófiai töredékei*je mellé kívánczok.

Mivel a Wittgenstein-féle írást és az Austin-féle gyakorlatot egyesek konzervatívnak tekintik, s mivel ezek az emberek épp oly hajlamosak azt hinni, mint bárki más, hogy például a konzervatív és a liberális, a liberális és a radikális közötti ellentétek, megfelelő magyarázattal szolgálnak a világ folyására és megmutatják számunkra melyik oldalra is álljunk, nem árt megjegyezni, hogy ezek a tanárok saját munkájukat forradalminak látták — nem csupán annak újszerűsége miatt (amit könnyen túlértékelünk), hanem mert

kellőképpen egyszerűnek és közvetlenül hasznosíthatónak tartották a gondolkodás új gyakorlatának megteremtésére és hozzáférhetőnek a tehetségek számára, a régi intellektuális rendszerbe való beágyazottságuktól függetlenül. Ez megintcsak a modern kérdésének egyik megnyilvánulása. Azért teszek róla említést újra, mert mindazok, akik Wittgensteinhez és Austinhoz hasonlóan forradalmnak tekintik feladatukat a helyes pedagógiai instrukció műveik által felvetett problémáira válaszolnak (részeként annak, hogy munkájukban a filozófia saját tradíciójához való viszonyát teszik problematikusná). (Nincs olyan forradalmi társadalomkép, mely ne tartalmazná az oktatás új elképzelését; és megfordítva.) Ez, hozzávéve azt a tényt, hogy filozófiai eljárásmodjaik arra valók, hogy tudatára ébresszenek szavainknak, melyeket amúgy is használunk, s ekképpen ráébresszenek saját életünkre is, számomra az „evilági igazság felépítésére” irányuló készítés egyik lehetséges változatát képviselik. Ámde ebben az esetben a bölcsesség igazi szeretete — vagy nevezhetjük az igazság szenvedélyes keresésének is — szükségképpen forradalmi színezetet ölt, ha többnyire hatástalan is marad; akárcsak jellemünk hibái és az intézményekhez való szükségtelen és természetellenes alkalmazkodásunkat célzó önmegvetés.

Mikor az alább következő oldalakon fölmerül a kérdés, milyen jogon is beszélhetnék a filozófia nevében, hol azt mondom, hogy csakis a magam nevében beszélek, hol pedig azt, hogy a filozófia egyáltalán nem a sajátom — ha eredményei nem mindenki számára egyformán igazak, akkor mit sem érnek. Lehet-e igaz mindkét állítás, vagy mindkettő csupán kibúvó? Mindkettő a filozófia jelentőségét vagy fontosságát — úgy is mondhatnánk: hatókörét — illető bizonytalanság kifejezése, mely maga is a filozófia egyik jellegzetes vonása. Mostanában lettem figyelmes egy olyan filozófiai-irodalmi utalásra, mely erről az ambivalenciáról tanítkodik. Néhány hónap leforgása alatt vagy féltucatszor találkoztam azza, hogy egyik vagy másik filozófus „Horatio filozófiáját” vagy „Horatio filozófiai felfogását” emlegeti, mintha csak Hamlet különös örömmel fogadott felfedezése, mely szerint „Több dolgok vannak földön és egen,/ Horatio, mintsem bölcselmetek/ Álmodni képes” afféle vágás volna Horatio felé, nem pedig a filozófia (és az ésszerűség) egészétől való elszakadás elszánt kísérlete. (Az általánosító, nem birtokviszonyt kifejező „bölcselmetek” alakot, elég gyakran használja Hamlet és semmi bizonyítékunk sincs arra, hogy Horatio világképe eltérne a

többiekétől.) E félreértés oka talán abban rejlik, hogy a filozófusokat megrémíti a filozófia korlátainak vagy tehetetlenségének gondolata. De úgy vélem mindez kifejezést ad a filozófia egészének gyökerét és hatalmát illető érthető zavarnak is, mintha hol azt gondolnánk, hol meg attól félnénk, hogy a filozófia természetes terepe az egyéni meggyőződés. Azért nevezem ezt a zavart érthetőnek, mert a filozófusnak nincs semmiféle kézenfekvő vagy különleges biztosítéka arra, hogy szavai megegyeznek a többi emberével, sem arra, hogy bármely konkrét kifejezését másoknak is magukévá kellene tenniük. Példáinak és értelmezéseinek csak annyi nyomatókot tud adni, amennyi egy köznap embertől telik; ő maga pedig úgy beszél, akár egy köznap ember, ha tehát tévedne, engednie kell, hogy a többiek meggyőzzék, ahogyan azt a gondolkodó emberek engedik, vagy nem engedik. — Ki a megmondhatója annak, hogy egy ember a többiek nevében beszél?

Miért nyugtalanít bennünket annyira az efféle kérdés? Vajon úgy képzeljük, hogy ha adható rá megalapozott válasz, akkor annak magátólértetődőnek és közvetlennek kell lennie? Csakhogy semmivel sem egyszerűbb megmondanunk ki beszél a többi ember nevében, mint beszélni a többiek nevében. S miért lenne könnyebb tudnunk azt, hogy valaki az én nevemben is beszél? Semmivel sem könnyebb, mint ismerni önmagunk, és épp úgy ki van téve a torzításnak és a szellemi lanyhaságnak. Ha a filozófia ezoterikus, ennek nem az az oka, hogy néhány ember féltékenyen őrizi tudását, hanem hogy az emberek többsége védi magát e tudással szemben.

Az, hogy a művészetnek van valamiféle, bármily szűkkörű, közönsége, tautológikus kijelentés. A közönség elől való rejtőzések, vagy megbotránkoztatásának módozatai csak nyomatókosabbá teszik ezt a tényt. A tudományról viszont elmondhatjuk, hogy egyáltalán nincsen közönsége. Csak az értheti meg, aki ugyanazon a területen dolgozik. A teljesítménynek intézményes mércéje van; amennyiben munkád egyezik az intézményes kánonnal a közösség egyes tagjai nem dönthetnek arról, hogy elfogadják-e vagy sem — hacsak nem vállalkoznak magának a kánonnak a megváltoztatására. Mindez jól jelzi azt, miért „népszerűsíthető” a tudomány és miért nem (legalábbis ily módon nem) a művészet, hogy miért vannak úgynevezett művészetkritikusok, és miért nincsenek tudománykritikusok. Mindezt úgy foglalhatnám össze, hogy az akadémikus művészet (néhány jelentős kivételtől eltekintve) rossz művé-

szet, míg az akadémikus tudomány — egyszerűen csak tudomány. (Aligha pusztá véletlen, hogy a kreatív tudós mindent összevetve otthon érzi magát az egyetemen, míg a kreatív művész nem.) Mármost mi az akadémikus filozófia? Sokatmondó tény, hogy erre a kérdésre nincs kész válaszunk. Ehhez kapcsolódva az is jelentőségteli, hogy a „mi a filozófia közönsége? van e szüksége rá egyáltalán? ha igen, köszönhet-e valamit neki?” kérdésekre sincs kész válasz.

Amikor a komoly művészet népszerűsítésére törekszünk, azt szeretnénk, hogy a legjobb dolgok a legszeleőbb közönséghez jussanak el. Vajon erre törekszik-e az is, aki a filozófia közönségét kívánja kiszélesíteni a filozófiai művek összefoglalása és ismertetése révén. Vagy, akárcsak a népszerű tudomány esetében, inkább az adott mű többé-kevésbé hasznos és pontos, leegyszerűsített foglalatát adja az eredeti helyett? Ezen eszmék egyikéből sem nyerhetünk a filozófiáról helytálló képet. Azt hiszem, hogy az, aki hisz a népszerű filozófiában, vagy a filozófia népszerűsítésében (szemben azzal, aki üzletet csinál abból, hogy kivonatol mindent, amire csak igény mutatkozik) úgy gondolja, hogy a köznap ember úgy viszonyul a komoly filozófiához, mint, teszem azt, a közönséges hívő a komoly teológiához — vagyis nem érti ugyan annak sajátos fogalmait, mégis szükségét érzi annak, hogy eredményeiről értesüljön valamilyen formában. Mennyire valószínű ez a feltételezés? Nem épp ellenkezőleg, amellet szól minden, hogy ez az elképzelés késői példája a filozófia legősibb elárulásának — annak a törekvésnek, hogy bizonyos vélekedésekre a filozófia címkéjét ragasszuk ahelyett, hogy feltárnánk gyökereiket vagy a hiányt, mely e vélekedéseket táplálja? Azok, akik őrizkednek a filozófiától jobban tisztelik, mint azok, akik bizonyosak eredményeiben és azt is tudják, hogy ezek kit érintenek. Amikor ugyanis a filozófiához fordulunk, sohasem tudhatjuk előre, hova fogunk kilyukadni. Ezért, hogy Plátón, mint az közismert, az *Állam* elején megengedi, hogy az öregember távozzon („az áldozat után lásson”) mielőtt Szókratész hangot adhatna kételyeinek; s ezért, hogy ezt a pillanatot felidézve, Nietzsche Zarathustrája magára hagyja az öregembert („az öreg szentet”), akivel először találkozott leszállván az emberek közé, anélkül, hogy tudomására hozná felkavaró híreit. A filozófia bizonyára hasznos, máskülönben ártalmas volna. Ezeknek az öregembereknek nincs szükségük rá, nem feltétlenül azért, mert öregek, hanem azért, mert az őket éltető szenvedély egybeesik életükkel;

Kephalosz jól sáfárkodott saját érzelmeivel és nincsen benne gyűlölet, az erdő öreg lakója pedig szenvedélyeit Isten dicséretére fordítja, és ő méltó is dicséretére. Éveik száma csak annyiban jelent számukra előnyt, amennyiben tetteik őszinteségét egy egész élet szavatolja. Ott azonban, ahol az őszinteségnek önmagát kell igazolnia, valamilyen próbára van szükség. Nem állítom, hogy mindenki-ben van annyi szenvedély, készség és vállalkozókedv, hogy alá-vesse magát a filozófia próbájának; csupán azt, hogy nevezheti magát filozófusnak, könyvét pedig filozófiai műnek az is, aki nem veti magát alá neki.

Célom az, hogy az ehhez hasonló tények további vizsgálódásokhoz vezessenek, ne pedig kétségbeeséshez. A filozófia közönségére vonatkozó kérdés egyidős a filozófiával. Amikor Szókratész tudomására jutott, hogy a jós szerint senki sem bölcsebb nála, ezt úgy értelmezte, hogy azt tudja, hogy nem tud semmit. Ebben könnyen halvány iróniát vagy önelégült alázatot fedezhetünk fel. Véleményem szerint Szókratész azt látta be, hogy azokról a kérdésekről, melyek csodálkozást, reményt, zavart és fájdalmat keltenek benne, semmi olyat nem tudhat, amit ne tudhatna bárki más, s minden ember megtanulhatja azt, amit ő maga meg akart tudni. Ami a tudást illeti, egyetlen ember sincs kedvezőbb helyzetben, mint a többiek — hacsak a tudni *akarás* nem jelent kiváltságos helyzetet. Ez az önmagára vonatkozó felismerés igaz általánosságban a filozófiára is, ha ezen a válaszok keresésére való törekvést értjük, amelyhez vezető utat senki sem ismeri jobban, és amelyre senki sem adhat jobb választ mint te magad. Miért fontos akkor tudnunk, hogy mi értelme van a tudásnak? Meglehet, hogy nem is a fontosság és az értelem a lényeg. A törekvés mindaddig jelentéktelen és értelmetlen, amíg nem válik kényszerítővé az, hogy tisztázd az efféle dolgokat. Ez adja a filozófia közönségét; de amíg létezik filozófia, az előadása is.

Cambridge, Massachusetts
Budapest

Stanley Cavell
Fordította: Beck András

JAK-füzetek

A 80-as évek új magyar irodalmának legfontosabb könyvsorozata újraindult a 90-es években, a József Attila Kör és a Pesti Szalon közös kiadásában:

1992 (sorozatszerkesztő: Takáts József)

- 55. Solymosi Bálint: *A műnéger* (versek)
- 56. Szijj Ferenc: *A futás napja* (kisprózák)
- 57. Beck András: *Nincs megoldás, mert nincs probléma* (tanulmányok)
- 58. Rugási Gyula: *Szent Orpheus arképe* (Szentkuthy-kalauz)
- 59. Darvasi László: *A portugálok* (versek és kisprózák)

1993 (sorozatszerkesztők: Abody Rita és Károlyi Csaba)

- 60. Jónás Csaba: *Felderítés* (versek)
- 61. Térey János: *A természetes arrogancia* (versek)
- 62. Babics Imre: *Két lépés a függőhídon* (eposz és dráma)
- 63. Podmaniczky Szilárd: *Haggyatok lótuszülésben* (kisregény és kisprózák)
- 64. Kemény István: *A koboldkórus* (versek)
- 65. Láng Zsolt: *Perényi szabadulása* (regény)
- 66. Kőrösi Zoltán: *Felrombolás* (magánirodalmi beszélgetések)
- 67. Bényei Tamás: *Esendő szörnyeim és más történetek* (világirodalmi tanulmányok)

1994 (sorozatszerkesztők: Abody Rita és Károlyi Csaba)

- 68. Galántai Zoltán: *Őszirodalom* (novellák)
- 69. Wirth Imre: *Történetek az eszkimóháborúból* (regény)
- 70. Németh Gábor: *eleven hal* (11 próza)
- 71. Simon Balázs: *Nimród* (versek)
- 72. Szilasi László: *Miért engedjük át az ácsnak az építkezés örömét* (esszék, tanulmányok)
- 73. Peer Krisztián: *Belső Robinson* (versek)
- 74. Farkas Zsolt: *Mindentől ugyanannyira* (esszék)
- 75. *Üvegezés* (Tanulmányok Márton László regényéről.)

A könyveket tervezte: Eperjesi Ágnes

A JAK-füzetek régebbi és újabb kiadványai megvásárolhatók a jobb könyvesboltokban. Ha máshol nem találná, az Írók Boltjában (Bp. VI. Andrássy út 45.) biztosan megkap minden kötetet.

A Pompeji kapható:

Budapesten

- Írók Boltja
Andrássy u. 45.
- Magiszter Könyvesbolt
Városház u. 1.
- Pont Könyvesbolt
Mérleg u. 6.
- Katalizátor Könyves Kávézó
Mikszáth K. tér 2
- Stúdium Könyvesbolt
Váci u. 22.
- Gondolat Könyvesbolt
Váci u. 10.

Szegeden

- Móra Ferenc Könyvesbolt
Kárász u. 6.
- Szent Gellért Könyvesbolt
Kelemen u. 2.
- Tolkien Könyvesház
Kossuth Lajos sgt. 1.
- Katedrális BT. Könyvesbolt
Dugonics tér 11.
- Sík Sándor Könyvesbolt
Dóm tér

Debrecenben

Pécsen

- KLTE, Aula
- Szöveg Bt. Könyvesboltja

Előfizethető a szerkesztőség címén!

A POMPEJI barátai 1992 őszén alapítványt hoztak létre. A POMPEJI Alapítvány célja a lap kiadása, és a szerkesztői törekvésekkel rokon kulturális és művészeti tevékenységek támogatása. A lap szerkesztői kérik mindazokat akik rokonszenveznek a lap szellemiségével, hogy anyagi lehetőségeikhez mérten támogassák a Pompeji Alapítvány működését. Az Alapítvány nyitott, bárki támogathatja anyagilag, a támogatás összege az adóalapból levonható.

A támogatás a Dunabank Rt. szegedi fiókjának
289-98950-0608-as számú számlájára fizethető be.

É S Z
é l e t
egzisztencia

IV.

TÖRTÉNETFILOZÓFIA 1.

Pro Philosophia Szegediensi

ATHENÆUM-KÖNYVEK

MARTIN HEIDEGGER

„...KÖLTŐIEN LAKOZIK AZ EMBER...”

— VÁLOGATOTT ÍRÁSOK —

T-TWINS KIADÓ — POMPEJI

